

BEGREBET IMMATERIEL KULTURARV

MINISTERIET

KULTURMINISTERIETS FORSKNINGSUDVALG

BEGREBET IMMATERIEL KULTURARV

BEGREBET IMMATERIEL KULTURARV

Udgivet august 2006 af

Kulturministeriets Forskningsudvalg
Kulturministeriet
Nybrogade 2
Postboks 2140
1015 Kbh. K

www.kum.dk

Design: Sangill Grafisk Produktion

Tryk: Sangill Grafisk Produktion

Oplag: 500

ISBN: 87-7960-088-3

ISBN, elektronisk udgave:
87-7960-089-1

Ophavsretten til denne publikation tilhører Kulturministeriet.

Teksterne må imidlertid frit gengives med behørig kildeangivelse. Dog må teksterne ikke gøres til genstand for selvstændig kommerciel udnyttelse.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord v. Kirsten Hastrup.....	5
”Den uhåndgribelige kulturarv – En konvention til debat” Af Kirsten Hastrup	7
”Dyrkningskunstens sprog” Af Malene Hauxner	16
”At ville noget, at gøre noget, at gå til noget sammen! – en velplejet performativ genre” Af Sally Anderson	20
”Faglitteratur som kulturarv: Materielle og immaterielle aspekter” Af Birger Hjørland	27
”Folkets fortællinger som kilde til kundskab” Af Else Marie Kofod	34
”Vores historier er bedre end dine! Kulturel dannelse i begivenhedssamfundet” Af Karen Lisa Salamon.....	43
BILAG:	
UNESCOS konvention til beskyttelse af den immaterielle kulturarv.....	57
Program for Kulturministeriets Forskningsudvalgs konference om ”Begrebet immateriel kulturarv”	70
Oversigt over Forskningsudvalgets medlemmer	71

FORORD

Den foreliggende publikation er resultatet af en konference, som Kulturministeriets Forskningsudvalg havde inviteret til i december 2005. I lyset af *UNESCOS konvention til sikring af den immaterielle kulturarv* (2003), som Danmark endnu ikke har ratificeret, fandt Forskningsudvalget det påtrængende at stille nogle store spørgsmål til selve begrebet 'immateriel kulturarv'.

En håndfuld forskere fra forskellige fag blev inviteret til at reflektere over mulige sammenhænge i forskellige dimensioner af samfundslivet, som giver mennesker en oplevelse af at leve inden for en genkendelig helhed – en 'kultur' – trods individualitet, omskiftelighed og flygtighed. Ønsket var at nå bag om den latente tendens til at gøre den immaterielle kulturarv til folkløse.

Foruden de fem forskere, hvis indlæg er trykt efter indledningskapitlet i denne publikation, deltog også Jørn Lund med et oplæg på konferencen. Hans bidrag er kort refereret i det indledende kapitel. Som formand for Kulturministeriets Forskningsudvalg vil jeg specielt takke de seks foredragsholdere for deres prægnante og fornyende bidrag til en væsentlig debat, men også de små hundrede deltagere i konferencen, som gjorde konferencen usædvanlig livlig i kraft af deres engagement og diskussionslyst. Desuden hjertelig tak til Kirsten Hermansen og Kirsten Munk fra Kulturministeriet for deres praktiske hjælp med både konference og publikation og ikke mindst for deres stadige og kompetente bidrag til at gøre arbejdet i Forskningsudvalget til en sand fornøjelse.

Maj 2006

Kirsten Hastrup

Formand for Kulturministeriets Forskningsudvalg

DEN UHÅNDGRIBELIGE KULTURARV – EN KONVENTION TIL DEBAT

AF KIRSTEN HASTRUP

Professor i antropologi ved Københavns Universitet og formand for Kulturministeriets Forskningsudvalg.

I oktober 2003 vedtog UNESCOs generalforsamling en konvention til beskyttelse af den immaterielle kulturarv (*The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*). Denne konvention er det første dokument, der forpligter medlemslandene til aktivt at beskytte den del af kulturarven, der ikke er omfattet af konventionen til beskyttelse af verdens kultur- og naturarv fra 1972 (*The Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*). Sidstnævnte drejer sig om den materielle og fysiske side af menneskers liv og fokuserer på de monumentale sider af såvel kultur- som naturarv. Det har bl.a. resulteret i UNESCOs berømte liste over særligt værdifulde bygningsværker og naturområder, den såkaldte Verdensarvsliste.

En forløber for 2003-Konventionen findes i UNESCOs anbefaling af en beskyttelse af traditionel kultur og folkløse fra 1989 (*Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*). Som det fremgår af navnet, er der her blot tale om en anbefaling, ikke en bindende konvention. Det er det, UNESCO har ønsket at råde bod på, og medlemslandene er nu gået i gang med en proces, der skal lede til en egentlig ratificering af konventionen. I den proces er det betimeligt nøje at overveje, dels hvad man skal forstå ved 'immateriel kulturarv' – både alment og lokalt i fx det danske samfund – dels hvordan man overhovedet kan forestille sig at beskytte den, givet dens uhåndgribelige karakter. Der er således både principielle og praktiske spørgsmål,

der skal tages stilling til, førend et land tiltræder konventionen. Mange lande underskrev hurtigt med begejstring, mens andre – heriblandt Danmark – stadig overvejer implikationerne.

En vigtigt aspekt ved UNESCOs arbejde med konventionen er, at kulturarven ikke længere kun er et nationalt anliggende, men også i høj grad internationalt. Den 'internationale kulturarvsstyrelse' er UNESCO selv, som med sin Verdensarvsliste udpeger den samlede menneskeheds arv. Det gælder både menneskeskabte monumenter og enestående naturværdier. Blandt de første er den store Jellingsten og Roskilde Domkirke, der er to danske bidrag til Verdensarvslisten, som opdateres med mellemrum. I 2004 optog man blandt naturværdierne isfjorden ved Ilulissat (inderst i Diskobugten på Grønland) som af enestående bevaringsværdi.

Som international kulturarvsstyrelse har UNESCO nu påtaget sig en lignende rolle i forhold til den 'uhåndgribelige kulturarv', som det er blevet foreslået at kalde den på dansk i stedet for den immaterielle kulturarv. Det er ikke alene, fordi det er en bedre oversættelse, men også fordi 'uhåndgribelighed' så tydeligt peger både på fænomenets flygtighed og på vanskeligheden med at lave en verdensarvsliste på samme måde som for den materielle kulturarvs vedkommende. UNESCO lægger ikke desto mindre op til, at der laves en sådan liste over uhåndgribelige mesterværker (!), og hermed er der naturligvis en risiko for, at det uhåndgribelige tingsliggøres, og at der sker en smal selektion af de mere monumentale udtryk for kulturarven. Lige som kanondebatten har gjort det – uanset hvad man i øvrigt mener om en kanon som sådan – så rejser også debatten om den uhåndgribelige kulturarv en lang række interessante spørgsmål om, hvad der udgør det fælles kulturelle arvegods og for hvem, og i sidste instans, hvad det er, der udgør det kit, som binder samfundet sammen i et oplevet fællesskab.

Som Jørn Lund skriver det i sit forord til *Kulturkanon* (2006), så kalder enhver prioritering på modsigelse; og han fortsætter: "netop dette har gjort opgaven acceptabel. For hvis kanonprojektet ikke vækker debat og inviterer til både til-

slutning – stykkevis og delt – og modsigelse, har det ikke nogen særlig interesse” (Lund 2006:7). Noget tilsvarende gælder for kulturarvsprojektet i bred forstand; det inviterer til debat – ikke kun om det, der udpeges, men også om de processer, som bidrager til enten at holde værdierne levende eller at fastlåse dem.

KONVENTIONEN TIL DISKUSSION

I konventionen defineres den uhåndgribelige kulturarv som de praksisser, repræsentationer og udtryk, samt den viden og kunnen (*knowledge and skills*), der anerkendes af samfund, grupper eller, i nogle tilfælde, individer, som en del af den kulturelle arv (artikel 2, stk.1). Heri indgår også redskaber, genstande, håndværkstraditioner og kulturelle arenaer, men det afgørende er, at det skal anerkendes af folk selv, før det gælder som kulturarv. Det spørgsmål, der omgående melder sig, er, hvem der repræsenterer kulturen, og hvor mange der skal være enige om at anerkende en bestemt viden eller specifikke kunstneriske udtryk, før det kan siges at være en del af den kulturelle arv. Den fleksibilitet, der er indbygget i definitionen, er på en gang konventionens styrke og svaghed. Styrke, fordi det ikke binder arven til a priori bestemte nationale grænser og grupperinger, og svaghed, fordi det åbner for en endeløs forhandling om, efter hvilken standard der skal foretages de nødvendige prioriteringer.

En anden præmis, det er værd at bemærke her indledningsvis, er, at der er tale om en sikring (*safeguarding*) snarere end en beskyttelse af kulturarven, selvom det ofte er det sidste af de to ord, der bruges på dansk. Den væsentligste konsekvens af dette er, at der ikke i udgangspunktet er tale om en mekanisk beskyttelse af særlige kunstneriske eller håndværksmæssige udtryk – der snart ville gøre dem til museumsgenstande – men en sikring af den fortsatte mulighed for at udtrykke sig i overensstemmelse med traditionen. Den uhåndgribelige kulturarv skal, hvis det står til UNESCO, identificeres og styrkes gennem såvel forskning som gennem overførsel til nye generationer. Både videnskab og uddannelse må således med, når kulturarven skal sikres.

I konventionen fastholdes staternes suverænitets også på det praktiske plan, derved at de

hver især skal udarbejde deres egne inventarier over den kulturarv, der findes inden for statens rammer (artikel 12). Disse inventarier skal regelmæssigt opdateres, og staterne skal fremme videnskabelige, tekniske og kunstneriske studier, såvel som forskningsmetodologier, der kan bidrage til at sikre den truede kulturarv i særdeleshed. Der skal med andre ord gøres et stykke arbejde, hvis det skal have nogen mening at tiltræde konventionen. Desuden skal der sættes økonomiske midler af til at dokumentere, studere, vedligeholde og fremme den kulturarv, der ikke i sig selv falder i øjnene som et bygningsværk eller et monument, der trænger til restaurering. Danmark stemte ikke for konventionen i 2003 (men heller ikke imod) netop med henvisning til det uafklarede finansieringsgrundlag.

I præambelen til selve konventionen udstikkes det historiske og filosofiske grundlag for de efterfølgende artikler, ligesom det gør det i andre præambler til FN-systemets konventioner og deklamationer. Der henvises først til FN's menneskerettighedsinstrumenter, dernæst til UNESCOs egne tidligere anbefalinger på området, samt ikke mindst til UNESCOs verdenserklæring om kulturel diversitet fra 2001 (*UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*). Det fastslås, at der er en dyb gensidig afhængighed mellem den materielle og den immaterielle kulturarv, og at specielt sidstnævnte er under stærkt pres fra globalisering og andre transformationsprocesser, der ikke alene giver anledning til udvidet mulighed for dialog mellem samfund, men også til nye trusler mod kulturarven, der kan hensygne, forsvinde eller ligefrem aktivt destrueres under presset udefra.

Globaliseringen er således i en vis forstand den overordnede historiske trussel mod kulturarven; den udvisker – fredeligt eller voldeligt – de forskelle, der indtil nu har sikret den kulturelle diversitet. Der trækkes således en lige linje til UNESCO-deklamationen om kulturel diversitet på den ene side og til kollektive kulturelle rettigheder på den anden; i begge sammenhænge ligger kulturbegrebet tæt op ad en forestilling om naturlige arter (Eriksen 2001; Hastrup 2001). Den kultur, der refereres til, er altid en lokal kultur, og helt specielt den kultur, som

småskalasamfund er kendetegnet ved. Det hedder således videre i præamblen, at samfund (*communities*), og ”specielt indfødte folk, grupper og, i nogle tilfælde, individer spiller en vigtig rolle i frembringelsen, beskyttelsen, vedligeholdelsen og genskabelsen af den uhåndgribelige kulturarv, og på den måde hjælper til at berige den kulturelle diversitet og menneskelige kreativitet”. Der er gode grunde til at beskytte svage og underprivilegerede grupper og sikre deres muligheder for at træffe selvstændige valg og forme deres egen historie, men ved at privilegere kulturarven i denne lille skala er der en latent risiko for, at også den uhåndgribelige kulturarv folkloriseres på en måde, der sætter den uden for den moderne verden. Det kræver omtanke at undgå en gentagelse af det nittende århundredes folklorisering – og fastlåsning – af almuekulturen.

Der kan også argumenteres for værdien af kulturel mangfoldighed, fordi denne udvider den samlede menneskeheds repertoire af tankeformer og dermed af løsningsmodeller i forhold til de globale udfordringer. Når der alligevel er grund til en vis tøven over for UNESCOs velmente forsøg i disse retninger, så er det, fordi det kulturbegreb, der ligger bag, er utidssvarende. Det viderefører en intellektuel arv fra Johann Gottfried Herder (1744–1803), hvis hovedværk omhandler både almenmenneskelige træk og særlige kulturelle kvaliteter hos en lang række folk. Herders betydning knytter sig specielt til udviklingen af et nyt kollektivt kulturbegreb, som afløste forestillingen om kultur som et resultat af individuel dannelse, og til en forestilling om enhed mellem kultur, sprog og folkesjæl.

Det var Herders opfattelse, at folkenes egenart primært viser sig i deres sprog, men dertil kommer en lang række andre udtryk, sædvaner og skikke, fortællinger og myter, som i fællesskab udgør et folks særkende. Kultur er i Herders forståelse et resultat af (og udtryk for) forskellige måder at omgås naturen på, og når grupper af mennesker én gang har fundet deres plads et sted på jorden, så ligger kulturen fast; den kan ikke ændres, selvom man flytter til andre egne. Ethvert folk inkarnerer et særligt geni eller en særlig ånd, en egen *Geist*, som gør folket til et

organisk hele. Folkets sprog, værdier og traditioner er på den måde udtryk for en særlig folkeånd (Herder 1784-1791).

Herders tanker om den naturgroede kultur leverede en kraftig inspiration til nationalromantikken, ligesom de gav anledning til at styrke en nationalt orienteret arkæologi og til at etablere nationale filologier, folkemindvidenskaber og kulturvidenskab i det hele taget. Der var tale om et dramatisk skift i forståelsen af, hvad det var, der skabte sammenhæng i den mangfoldighed af samfund, man efterhånden havde lært at kende. Nye fag og nye museer samlede ikke alene viden og genstande, men også de nationale følelser (se fx Christiansen 2005).

Problemet i dag er ikke Herders og hans efterfølgeres indsats i det nittende århundrede, hvor de forskellige kulturvidenskaber blev institutionaliseret på herdersk grundlag. Problemet er, at den historiske udvikling har overhalet hans kulturbegreb. Udviklingen, herunder en efterhånden lang kulturvidenskabelig tradition, har til fulde dokumenteret, at kultur ikke er givet én gang for alle. Kultur skifter spor, folk flytter sig, mennesker bliver klogere, og nye historier opstår ud af de handlinger, som hver enkelt bidrager med. For en antropologisk betragtning er det således betænkeligt, at UNESCO forestiller sig kulturer som naturlige arter. Kultur er en flydende størrelse, der ikke *er* ret meget i sig selv, men som *gør* noget og kan *bruges* på mange måder (Hastrup 2004).

Det er også betænkeligt, at der implicit i tankegangen ligger en forestilling om, at det især er de ikke-vestlige kulturer, der har uhåndgribelig kultur. Mens man nok kan sympatisere med tanken om vigtigheden af at anerkende, at også de samfund, der ikke har monumentale, håndgribelige spor af deres fortid, har en kulturarv, så er der en tilbøjelighed til derefter især at forbinde det håndgribelige med Vesten og det uhåndgribelige med Resten.

UNESCO-konventionens forfattere og andre, der siden har arbejdet med at udvikle informationsmateriale om konventionen og dens rækkevidde, er naturligvis klar over mange af de begrebs-

mæssige og praktiske problemer, der knytter sig til sagen. Det gælder blandt andet spørgsmål om repræsentativitet, om historisk dybde, om samfundsmæssig rækkevidde og meget andet. Men selve udgangspunktet i en forestilling om en immateriel kulturarv indebærer en utidssvarende forestilling om kulturelle grænser og intern homogenitet, som ikke afspejler verdens faktiske tilstand. Begrebet peger ligeledes uundgåeligt mod tradition på bekostning af modernitet og mod et klassisk begreb om kulturer som givne rammer omkring viden og handling på bekostning af et begreb om kulturer som bevægelige, flertydige og flygtige.

KULTUREL KONTINUITET

På den baggrund kunne man jo simpelthen afvise konventionen, var det ikke, fordi der trods alt er en mærkbar kontinuitet i samfundslivet, som en diskussion af den uhåndgribelige kulturarv kan bidrage til at indkredse. Dermed kommer kulturarven til at pege ud over sig selv og til nogle grundlæggende menneskelige erfaringer og vilkår. Det er således en almenmenneskelig erfaring, at der er noget, man er fælles med andre om; der er ingen, der er helt uden for et eller andet menneskeligt fællesskab. Mennesker kan være ensomme og bo alene, men de er altid sociale i den grundlæggende forstand, at de gennem opvækst og sprogtilegnelse har indoptaget nogle sociale værdier, forforståelser og færdigheder, der i et eller andet omfang forbinder dem med andre. Det er desuden en forudsætning for at kunne handle som et ansvarligt socialt individ, at der findes en anerkendt ramme omkring handlingerne. Uden en social forventningshorisont at forholde sig til kan ingen handle hensigtsmæssigt – der ville nemlig ikke være nogen standard for hensigtsmæssighed overhovedet.

De sociale rammer omkring handling knytter sig til nogle kollektive erindringer, som igen knytter sig til erfaringsfællesskaber. De erfaringsfællesskaber, jeg taler om her, kan være af forskellig målestok. De kan også stadig være af national målestok, fordi nationalstaten jo blandt andet regulerer sprog- og uddannelsespolitik, lovgivning om lighed mellem kønnene og regler for arbejds- og foreningsliv, for blot at nævne et tilfældigt udpluk af de rammer, der ensretter

erfaringerne, uden naturligvis at nivellere individuelle forskelle. Rammen kunne også sættes i fx nordisk målestok, hvor et strategisk perspektiv på det, der forbinder de nordiske 'broderfolk', viser, at det ikke kun er et gammelt sprogfællesskab og stærkt sammenvævede politiske historier, men også nogle grundlæggende erfaringer med mørketid og lystid, med havet og med skoven, og med en særlig retstænkning (Hastrup 1992). Med andre ord, målestokken bestemmes af hensigten med afgrænsningen og kan variere fra en situation til den næste; men rammesætningen kan aldrig være helt tilfældig, fordi den skal modsvare levede erfaringer, erindringer og forventninger.

Erindringer knyttes blandt andet til landskaber og lokaliteter, der på deres side bliver emblematiske for hele oplevelser eller epoker; på den måde er fornemmelsen af sammenhæng ofte knyttet til steder – måske i en anden skala end 'Danmark' som sådan, men alligevel. Barndommen forbindes med et særligt hus, hvor man måske kun boede et par år; studietiden forbindes med et bestemt bibliotek (eller måske et diskotek). I kulturhistorisk målestok sammenkædes stenalderen med lokale køkkenmøddinger, bronzealderen med helleristninger. Og hele Danmarks oldtid repræsenteres ved de prægtige stendysser, som J.Th. Lundbye malede i den nationalromantiske epoke og gjorde til selve symbolet på de danske rødder; de stod der jo, som vokset op af jorden selv. Et enkelt (fortids-)minde kan rumme en hel historie.

De emblematiske oldtidslevn skylder ikke mindst nationalromantikken deres betydning; de er kommet til at stå for en helhed, der i den tid blev tænkt som *national* (Jensen 2005). De er således kommet til at stå for en enhed, der overhovedet ikke fandtes, da oldtiden var nutid. Det er det første tegn på, at fortiden er til forhandling, men også et symptom på den lokaliserede erindrings betydning for fornemmelsen af sammenhæng og kontinuitet. Hvad enten kulturen erindres i landskabet, i historiskrivningen eller i de relikter fra fortiden, der møder øjet rundt omkring i landskabet eller på museerne, så bidrager de til at konkretisere kulturhistorien. Der kan være tale om både stor-

ladne monumenter som stendysser og om mere beskedne spor som gamle jernbanestationer, der blev bygget efter en bestemt skabelon, eller postkasser og gelænderkugler, der tilhørte en særlig epoke eller arkitektur. Vi ænser sjældent den slags genstande, men de fylder i hverdagen og minder os om noget, vi egentlig ikke kan huske. Først når der ikke er historiske spor i landskabet, bliver vi klar over, hvor meget de betyder. Visse landskaber er så historietomme, at de næsten forekommer umenneskelige; nyanlagte parcelhuskvarterer, hvor der endnu ikke er andet end orden og nyplantede hække, kan forekomme sådan. Der mangler den fornemmelse af fortid, som hører med i bestemmelsen af det menneskelige, og som giver sig udslag i et vist mål af uorden, forfald og anden historie (Lowenthal 1985:240). Ingen genstande eller spor fra fortiden kan selvstændigt fungere som kilde til historien; de oplyser kun fortiden, når vi i forvejen ved, at de tilhører den. Med andre ord, vi skal vide noget andet, før kulturminerne får mening – ud over en eventuel æstetisk værdi. Der skal knytte sig en tradition eller en viden til dem, for at de kan minde én om noget som helst. Mennesker, der aldrig har hørt musik, kan ikke høre de danske 'nationaltoner' som sådan (Koudal 2005); og tilsvarende skal man selv have sunget fællessang for at kunne *mærke* betydningen af netop den tradition – for at give et eksempel, hvor den kropslige og den kulturelle erindring smelter sammen.

Kulturminer kan også etableres med tilbagevirkende kraft, så at sige. Der kan rejses nye monumenter til minde om forgange tider eller historiske helte. Med tiden kan de fremstå som næsten naturgroede; det gælder jo fx de besungne stendysser, at de oprindeligt blev rejst for at mindes og hylde enkeltpersoner og først i det lange tidsperspektiv blev til *kulturminer*. I mere beskedent omfang mindes vi vore forfædre gennem den daglige brug af farfars stol eller mormors kaffestel. Minerne forbinder nutid og fortid. De kan få status af kulturarv og dermed enten påkalde sig en særlig konserveringsomsorg eller komme på museum. På museerne er genstandene revet ud af deres oprindelige historie og indsat i en ny, der i høj grad bliver til som svar på museernes egen historiske indlejring.

Det gør spørgsmålet om kulturarv og kulturbevaring, som er to sider af samme sag, til en kompleks affære. Det er nemlig ikke muligt blot at gå ud fra, at alle borgere i et land føler sig inkluderet i den fælles kultur, der refereres til. 'Forfædre' er ikke en entydig kategori i det moderne komplekse samfund. Borgerskab er en anden størrelse end nationalitet, og det kræver stor omtanke ikke at marginalisere en del af landets borgere i den kultur, der påberåbes, når kulturarven skal beskyttes. Det er desto vigtigere, fordi hensigten med UNESCOs konvention til sikring af den immaterielle kulturarv er at sikre muligheden for fortsat at *udøve* kulturen, ikke bare at indhegne den.

Det er således påtrængende at være opmærksom på, hvad det er for et kulturbegreb, der medtænkes, når de internationale bestræbelser skal omsættes i nationale handlingsplaner. I en relativt ny publikation om den materielle kulturarv fra Kulturministeriet hedder det:

"Kulturarven er de spor og vidnesbyrd om naturens udvikling, og om menneskelig aktivitet og tænkning, som de manifesterer sig i fx skrift- og billedkultur, i kunstneriske udtryk, i redskaber og bygninger... Kulturarven kan både konkret og i mere overført betydning forstås som *nationens fælles gods*, og kendskabet til kulturarven fremhæves ofte som afgørende for menneskets forståelse af sig selv og sin omverden." (*Udredning om bevaring af Kulturarven*, 2003: 9; min kursivering).

Ikke overraskende kædes kulturarven her sammen med det nationale, og fællesskabet tages for givet. Ligesom kulturen selv så ofte bliver det, stedbindes kulturarven, for at den kan bevares, og kulturarvens værdi kan gradbøjes, delvis efter geografisk skala. Der skelnes i publikationen mellem genstande af 'enestående national betydning', af 'væsentlig national betydning', af 'regional/lokal eller begrænset national betydning', og endelig af 'mindre betydning'. Det nationale er således stadig omdrejningspunktet for klassifikationen af bevaringsværdige genstande, og i forbindelse med den materielle kulturarv ligger det stadig lige for. Det gælder jo netop, at de in-

ternationale konventioner forpligter staterne på at beskytte deres egen arv, og hvad ligger nærmere end den nationale kulturarv. Målestokken er således en funktion af konventionerne selv.

Hvis det nationale om ikke andet er anakronistisk, når der er tale om oldtidslevn, så gælder det for den immaterielle kulturarv, at den pr. definition sprænger enhver forestilling om nationale grænser. Det gælder ikke mindst sproget, der ellers betragtes som det danske af det danske. Dansk sprog består for en stor dels vedkommende af låneord fra andre sprog, som i perioder har været hofsprog, magthaversprog eller handelssprog (Lund 2005). Den sproglige dagsorden sættes nok så meget af internationale som af nationale anliggender (Lund 2003). Når konventionen fra 2003 således taler om repræsentationer og udtryk som vigtige elementer i den uhåndgribelig kulturarv, så kan vi i hvert fald sige om sproget – som er det vigtigste udtryksmiddel – at det næppe lader sig nationalisere, skønt det i nationalromantikken fik emblematiske status som det nationale udtryk *par excellence*. Sprogvidenskaben har selv bidraget til at vise noget andet.

Når der i konventionen yderligere tales om viden og kunnen, så er det mindst lige så vanskeligt at afgøre, hvad der er dansk; viden har til alle tider flydt over alle grænser, enten i form af rejsende lærde og vandrehistorier eller (siden bogtrykket) i form af bøger, der hurtigt gjorde samme viden tilgængelig for mennesker, der boede langt fra hinanden. Viden findes ikke, uden der er nogen, der ved. Til spørgsmålet om den immaterielle kulturarv knytter sig derfor også en særdeles vanskelig diskussion af intellektuel ejendomsret, der knyttes sammen med retten til kultur – som igen indhegnes og stedbindes. Mens det nok kan være vigtigt at sikre svagere grupper mod udnyttelse, så er der et stort problem i ukritisk at objektivere kulturel viden til et punkt, hvor den får status af en 'ting', man kan have privat ejendomsret til (Sjorslev 2001).

Hensigterne med den internationale kulturarvsbeskyttelse er prisværdige; den samlede menneskeheds mest prægnante spor skal sikres. Kulturarvsbegrebet peger mod en kulturel kon-

tinuitet, uden hvilken det ville være vanskeligt at begribe samtiden og ens egen position i den globale orden. Traditioner kan opfindes, omvendtes eller glemmes, ligesom identitetskategorier kan opstå eller forsvinde, men en opmærksomhed over for kulturarv (i ubestemt form) skærper også den større opmærksomhed over for sammenhæng i historien og dermed for nutidens proportioner.

Kontinuitet peger mod en (forestilling om) helhed, uden hvilken rationel handling er umulig. Denne helhed kan man godt kalde kultur, men som det vil være fremgået, er det ikke nødvendigvis meningsfuldt at hæfte kulturen op på en forestilling om nationalitet og nationale rødder. Sammenhæng findes i forskellig målestok og på mange måder. Uanset målestokken er 'kulturen' som ramme om udtryk, viden og handling til stadighed under forandring – paradoksalt nok i kraft af de handlinger, der tilsyneladende blot bekræfter rammen. I en vis forstand er kulturen selv en illusion, som på den ene side er effektiv og uundværlig for orienteringen i verden, og på den anden side relativt tilfældig og omskiftelig (se Hastrup 2004).

SKJULTE SAMMENHÆNGE

I nærværende publikation er interessen rettet mod en afsøgning af de ofte uomtalte dimensioner af kulturarven. Når der tales om kulturarv i almindelighed, henvises der ofte til spektakulære udtryk eller monumentale relikter fra forgangen tid, men bag selve denne udpegning ligger et andet lag af fælles gods, der skaber en form for 'kulturel' sammenhæng. Nogle af dem er antydte i konventionen; men i eksempelmaterialet er det alligevel sådan noget som danse, poetisk tradition m.m., der dominerer. Det er med andre ord meget veldefinerede og afgrænselige traditioner, der søges sikret. På listen over 'Mesterværker i menneskeheds mundtlige og uhåndgribelige arv' nævnes fx de centralafrikanske akapygmærs mundtlige tradition, de filippinske ifugaoers hudhudsange, Cambodias kongelige ballet og træskærererkunsten hos zafinairy på Madagascar. Man genkender hurtigt folkemindernes genreopdeling.

Her har vi ønsket at gå bag om disse genrer for at kunne stille nye spørgsmål til de sam-

menhængsskabende elementer i samfundslivet og dermed til den uhåndgribelige kulturarv. Opmærksomheden er rettet mod tre almene dimensioner af det immaterielle kulturelle liv, som skaber væsentlig sammenhæng i samfundet, men som ikke nødvendigvis er knyttet til 'det nationale' i romantisk forstand. Det drejer sig om den *performative*, den *sproglige* og den *kundskabsmæssige* dimension af de erfaringsfællesskaber, der danner rammen om store og små sociale handlinger.

Den performative dimension vedrører i bredeste forstand hele den sociale koreografi, dvs. samfundets rumlige orden, opdelingen mellem private og offentlige sfærer, bevægelsesmønstre, landskabsudnyttelse m.m. Hertil hører også idrætsliv, gymnastiktraditioner, ballet m.m. som udtryk for en underliggende opfattelse af krop og bevægelse. Malene Hauxner tager i sit indlæg fat om dyrkningskunstens betydning som et element i den store ramme, selve landskabet sætter omkring menneskelig handling. Samtidig viser hun, hvordan ideer om fællesskabet slår igennem i dyrkningens 'sprog', som taler om nogle historiske processer, der rækker langt ud over nationale grænser. Disse processer kan ikke fredes, men de kan sikres en form for opmærksomhed.

I en lidt anden målestok beskriver Sally Anderson i sit indlæg, hvordan selve det 'at begå sig' socialt forudsætter et kendskab til en særlig kode for samvær. I Danmark har hun identificeret en særlig vilje til fællesskabelighed, som er åben og ikke kan nationaliseres, og som tydeligt viser, at det er det, *der foregår*, som samler folk. Med andre ord, det er samværet selv og ikke en abstrakt kultur, der binder mennesker sammen. Fællesskab er et aktivt anliggende.

Den sproglige dimension vedrører betydningen af sproget som bærer af historie og samfundsmæssige værdier. Det er ikke kun et spørgsmål om, at man taler samme sprog (eller ikke), men især det større spørgsmål om, hvordan selve sprogets kategorier og betydning er 'mærket' af historie og kollektiv erfaring. Heraf følger også, at jo flere fælles erfaringer, man har, desto mere konvergerer de betydninger, man tillæg-

ger ordene. 'Det nationale' træder hermed i baggrunden i det pluralistiske fællesskab. I sit mundtlige bidrag til den konference, hvorfra de følgende indlæg stammer, talte Jørn Lund om sproget som en bærer af såvel individuelle som fælles forestillinger, der i høj grad knytter an til de materielle sider af den kollektive erfaring. Med nye teknologier og ny viden, der ofte er kommet til Danmark udefra, trænger nye begreber frem, enten i form af låneord eller i form af nye betydninger, der tillægges arveord, dvs. ord, der har overlevet skiftende historier. Sproget har dog også sit eget liv, der i sig selv er med til at sætte nye dagsordener. Jørn Lund understregede også, at al kulturarv, inklusive den faste kulturarv, er immateriel, fordi den skal fortolkes for at give mening.

Et særligt sprogligt område, der er kendetegnet ved både at være udtryk for en livsform og for at være en autonom genre, er de folkelige fortællinger, som Else Marie Kofod behandler i sit indlæg. Hun viser, hvordan de folkeminder, der blev indsamlet i det nittende århundrede som led i det nationale projekt, ofte er varianter af internationalt cirkulerende fortællinger, som gennem århundreders vandring og alskens lokale tilpasninger er blevet folkeeje mange steder. Med indsamling og nedskrivning skifter den levende fortælletradition karakter. Materialiseringen af den vandrende visdom betyder, at de transformationsprocesser, der kendetegner den immaterielle kulturarv, fastlåses og – i bogstaveligste forstand – folkloriseres med risiko for, at en levende tradition dør.

Den kundskabsmæssige dimension vedrører den fælles fond af viden, som inkorporeres gennem opdragelse og uddannelse. Det omfatter både praktisk og teoretisk viden, herunder en stor del implicit viden, som er mere eller mindre styrende for samfundets opmærksomhedsfelter. Arkiv- og biblioteksvæsen, skolesystem og andre dannelsesinstitutioner er udtryk for en værdisætning af særlige former for viden. I sit indlæg tager Birger Hjørland fat om en særlig litterær genre, som i lighed med de folkelige fortællinger bidrager til den almene dannelse, men fra en helt anden vinkel, nemlig faglitteraturen. Ligesom sproget skaber også faglitteraturen en

nær forbindelse mellem de materielle (bøgerne) og de immaterielle (indholdet af viden) sider af kulturarven, og netop denne dobbelthed har paradoksalt nok ført til, at faglitteraturen er blevet overset som andet og mere end enten et biblioteksspørgsmål eller et videnskabeligt anliggende. Midt imellem disse to anliggender er det værd at være opmærksom på, hvordan faglitteraturen ikke alene rummer fælles viden, men også sætter nogle væsentlige standarder for, hvordan man overhovedet kan tale om verdens indretning.

I det sidste indlæg diskuterer Karen Lisa Salamon kulturarven som en vare; de kulturelle værdier har også en økonomisk værdi, som man ikke kan se bort fra i sin analyse. Såvel en lokal kanon som en global verdensarv bidrager til branding og oplevelsesøkonomiske kalkuler. I kommerialiseringprocessen gøres den immaterielle kulturarv materiel, og der opstår nye spørgsmål om intellektuel ejendomsret og kulturelle rettigheder. Ved at se, hvordan kulturarv kan varemærkes, sælges og blive til turistindustri, bliver man for alvor opmærksom på, at kulturarvens værdi er kompleks og langtfra en uskyldig afspejling af entydige traditioner.

VIDENSKAB OG KULTURARV

Tilbage står et spørgsmål om videnskabens rolle i forhold til kulturarven. De følgende indlæg viser, hvordan forskere fra forskellige fagdiscipliner griber kulturarven an. Trods forskelle er der nogle markante gennemgående temaer, såsom gensidigheden mellem den materielle og den immaterielle del af kulturarven og ikke mindst den stadige henvisning til de levende og flygtige kvaliteter ved den uhåndgribelige kulturarv, der kan gå tabt i selve forsøget på at sikre den.

De videnskaber, der opstod i de nittende århundrede, og som stadig danner ramme om de velkendte universitetsinstitutter og nationale museer og andre samlinger, havde udgangspunkt i en nationalromantisk ide om 'det danske'. Som det vil fremgå af det følgende, har disse videnskaber siden bidraget til at underminere den idé, der bar dem frem. Hvad enten vi ser på performative genrer og sociale koreografier, på sproglige udtryk og litterære genrer

eller på kundskabstraditioner og vidensøkonomi, så overskrides de nationale grænser hele tiden. Ingen traditioner udvikler sig i hermetisk lukkede rum, og det er en af videnskabens opgaver i dag at bidrage til en forståelse af de processer, der forbinder et samfund med historien på den ene side og resten af verden på den anden. Det er samtidig en opgave at vise, hvordan disse processer kan 'sammles' i en forestilling om helheder, der indrammer og giver mening til enkelthandlinger.

Videnskaben må fastholde viljen til såvel viden om som til refleksion over de værdier, den selv medproducerer, som fx det nittende århundredes nationale videnskaber var med til at cementere en idé om et fællesskab af folk og følelser (Hastrup 1999, 2002). Ved stadig at skabe særlige opmærksomhedsfelter ud af de mange mulige bidrager videnskaben selv til den uhåndgribelige kulturarv i form af en levende og omskiftelig viden om verden, måder at tale om verden på, og ikke mindst med nogle implicite værdier, der knytter sig til såvel metoder som til resultater. Når UNESCO som nævnt ovenfor tænker både videnskab og uddannelse ind i projektet med at sikre den uhåndgribelige kulturarv, så kan man kun bifalde dette – men måske på en lidt anden måde, end det var tænkt. Videnskaben både studerer og beriger den uhåndgribelige kulturarv.

Kirsten Hastrups mest dybtgående forskningsinteresser omfatter specielt islandske kultur- og samfundsforhold i historisk og nutidigt perspektiv, menneskerettigheder samt teater og skuespilkunst.

LITTERATUR

Christiansen, Palle O. (2005), 'Indledning. Samlinger, fag og følelser', i Palle O. Christiansen, red. *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, København: C.A. Reitzels Forlag.

Eriksen, Thomas Hylland (2001), 'Our Creative Diversity: Between Universalism and Relativism', in Jane Cowan, Marie-Bénédicte Dembour, and Richard Wilson, red. *Culture and Rights*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hastrup, Kirsten red. (1992), *Den Nordiske Verden*, bd. I & II, København: Gyldendal.

– (1999), *Viljen til viden. En Humanistisk Grundbog*, København: Gyldendal.

– (2001), 'Collective Cultural Rights. Part of the Solution or Part of the Problem?', i Kirsten Hastrup, red. *Legal Cultures and Human Rights. The Challenge of Diversity*, The Hague: Kluwer Law International.

– red. (2002), *Videnskab og Værdier. Den humanistiske udfordring*, København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab og C.A. Reitzels Forlag.

– (2004), *Kultur. Det fleksible fællesskab*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Herder, Johann Gottfried (1784-1791), *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Leipzig.

Jensen, Jørgen (2005), 'Arkæologien. Da oldforskningen blev national', i Palle O. Christiansen, red. *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, København: C.A. Reitzels Forlag.

Koudal, Jens Henrik (2005), 'Musikken. På sporet af "originale nationaltoner"', i Palle O. Christiansen, red. *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, København: C.A. Reitzels Forlag.

Lowenthal, David (1985), *The Past is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press.

Lund, Jørn (2003), *Den sproglige dagsorden. Udfordringer til dansk sprog*, København: Gyldendal.

– (2005), 'Sproget. Kulturens spejl og udtryk', i Palle O. Christiansen, red. *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, København: C.A. Reitzels Forlag.

– (2006), 'Kom indenfor', Forord til Kulturkanon, særnummer af Kulturkontakten, januar 2006: Kulturministeriet

Sjørnslev, Inger (2001), 'Copy-Righting Culture: Indigenous Peoples and Intellectual Rights', i Kirsten Hastrup, red. *Legal Cultures and Human Rights. The Challenge of Diversity*, The Hague: Kluwer Law International.

Udredning om bevaring af Kulturarven, 2003, København: Kulturministeriet.

DYRKNINGSKUNSTENS SPROG

AF MALENE HAUXNER

Professor, dr.agro. ved Afdeling for Parker og Urbane Landskaber, Center for Skov, Landskab og Planlægning på Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole.

TO KLASSISKE TEORIER

Havearkitekten C.Th. Sørensen mente, at den første gartner var kvinde og havens opståen et resultat af hendes geniale opfindelse hegnet, inden for hvilket hun såede, plantede, lugede og høstede.

Ud over at pege på denne urhaveform var det Sørensens opfattelse, at havekunsten var opstået som et produkt af landskabet og de anvendte kulturtekniske metoder. De klassiske, kontinentale haver havde fået deres karakter som en stilisering af vandingsanlæg gennem forfinelse af vandingsteknikken. De kunne som de mauriske haver ved Alhambra og Generalife være udviklet af den spanske vandingskanal eller som renæssancehaverne Villa Lante og Villa d'Este af den italienske bjergbæk. Det franske flodlandskab blev til barokhaverne ved Veau Le Vicomte og Versailles. Æren for landskabshaven tillagde Sørensen det angelsaksiske, pastorale bakkelandskab.¹ Georg Boye rubricerer den franske og den engelske have som henholdsvis underlagt saksens og drøvtyggerens auspicer.²

Sørensens forgænger og læremester G.N. Brandts teori om, hvad havekunst er, går i en anden retning. Selv om det var ham, der anbefalede, at man lod sig inspirere af dyrkningslandskabet, var det havekunstens formål, der optog ham. Han skelnede mellem association og erkendelse, afhængig af synet på naturen som værende vitalt eller æstetisk/biologisk.³

HORTUS-PASTORALE-MODELLEN

Betragter man dyrkningsprocessen som dyrkningskunst, som den forfinede form for behandling af landskabet, vil man kunne skelne mellem to aspekter: et i fysisk og biologisk forstand regulerende, der har med tyngdekraft, vejrlig, produktionsmidler og produktionsproces at gøre som Sørensens, og et kunstnerisk, socialt kommunikerende, der som Brandts handler om association og erkendelse, fantasi og forklaring. Begge aspekter handler om forholdet mellem natur og menneske.

Som bygningskunst skaber landskabsarkitektur rum og struktur, ly og læ. Som dyrkningskunst har den eksistentiel betydning, som et vidne om, at vi lever på en jord, der kan dyrkes, og at denne proces er en menneskelig handling. Alle kunstformer har deres sprog. Som musikken har sit tonesprog og filmen sit filmsprog, har landskabsarkitekturen sit særlige sprog. Som dyrkningskunst har den to. Jeg kalder dem et pastoralt henholdsvis et horti- og agrikulturelt svarende til to forskellige måder at dyrke jorden på. I sin uberørte, tilsyneladende naturlige form taler sproget om selvregulering, balance, modenhed og væren. I sin menneskebearbejdede form taler det om initiativ, vækst, udvikling, styring og handlen. Betydningen ligger efter den ene opfattelse i, hvad man er, og efter den anden i, hvad man gør.⁴ Karen Blixen benævner det at handle som mandligt og det at være som kvindeligt, selv om det if. historien om hegnet burde være omvendt.⁵

Hvis vi antager at kunstens sprog kan bruges til forstå og håndtere et samfunds tanker, er der meget at hente i dyrkningskunstens sprog. Det siger noget om en betydning, der ikke er tilfældig og individuel, men en del af samfundets kultur. Brugen af et bestemt sprog hænger sammen med tilværelsestolkninger og betydningsdannelse i en samfundsmæssig forandringsproces. Det er genstand for en løbende fortolkningsdiskussion.

¹ C.Th. Sørensen. *The Origin of Garden Art/Havekunstens Oprindelse*. Arkitektens Forlag, København 1963.

² Georg Boye. *Havekunsten i kulturhistorisk betydning*, KVL, København 1972.

³ G.N. Brandt. *Der kommende Garten*. Wasmuths Monatshefte für Baukunst und Städtebau 4/1930 og Dyrehavens Deling, Havekunst 1924.

⁴ Hortus-pastorale-modellen blev første gang konstrueret og brugt i Malene Hauxner. *Fantasiens Have*. Det moderne gennembrud og sporene i byens landskab. Arkitektens Forlag, København 1993.

⁵ Karen Blixen. *En bårtale med 14 års forsinkelse*, Samlede essay, København 1965.

ENTEN – ELLER I DEN MODERNE DYRKNINGSKUNST

Jeg har i min løbende fortolkningsdiskussion spurgt, om det rigtige og det smukke lå i det mennesket har skabt, eller i det selvregulerende, tilsyneladende naturskabte. Svaret har været, at præferencen i mellemkrigstiden var det naturlige, formuleret i et sprog, der var resultatet af en pastoral dyrkningsform, og at den i efterkrigstiden var det kontrollerede, menneskeskabte, og at det skete i et sprog, hentet i en agri-horti-kulturel dyrkningsform. Den tolkning blev forsøgt, at man i mellemkrigstiden havde brug for at forstå demokratiske reformideer på vej, og at man i efterkrigstiden var nødt til at forklare og styre disse godtagne ideer for at fastholde dem. Under nazismen og anden verdenskrig blev naturbegejstringen ekstrem. Det nøgne legeme, kvinden, de hjemmehørende planter og det uberørte landskab blev sat på piedestal og ethvert spor af menneskehånd betragtet som en vandalisme, der efterlod landskabet som kultursteppe. Sproget kom i Danmark eksempelvis til udtryk i 'Københavnsegnens grønne områder' med dens legendariske samarbejde med naturen, hvor man ikke skulle kunne ane, at der stod mennesker bag.

Efter nazismens sammenbrud og afslutningen på anden verdenskrig stod man med den smertelige erfaring, at den menneskelige natur var upålidelig og farlig, hvis den blev sluppet løs. Efter beslutningen i de allierede lande om at opbygge nye velfærdsdemokratiske fællesskaber med mennesket i centrum måtte løsningen blive at opdrage og styre denne natur. I koldkrigstidens første tid blev det menneskets bestemmelse at overvinde sin natur, sine drifter og dyriskhed, at lægge afstand til naturen. Det kultiverede, forarbejdede, og menneskeskabte blev til det naturlige og dermed det rigtige og smukke. Hvor forbilledet før kom fra det pastorale landskab, blev den nu hentet, hvor de menneskelige aftryk var tydeligst, i agerbrugslandskabets jord og planteværker og i Sydens orangelunde og terrasserede landskaber. Med fordrivelse af parker, haver og planter fra byen blev naturen udenfor mere vigtig, og med efterkrigstidens optimistiske

menneskesyn blev en menneskeskabt kunstig natur nødvendig.⁶

BÅDE – OG I DEN POSTMODERNE DYRKNINGSKUNST

I 1968 krævede studenterne fantasien til magten. Såvel amerikanske, upolitiske hippier som nymarxister og anarkister i Frankrig, Holland og Tyskland havde en indgroet tro på det spontane, frie liv og ville vende tilbage til naturen, dvs. genoprette og genfinde det naturlige liv i dets renhed og ægthed. I denne tankegang fik de hjælp fra den amerikanske litterat og biolog Rachel Carson, der hjertegribende beskrev en by, hvor mennesker, kvæg og fugle blev syge og døde, og en besynderlig stilhed indfandt sig grundet kemisk forurening af luften vandet og jorden.⁷

Hvis fugle og insekter havde betydning for menneskets overlevelse, ville sprøjtning, klipning og beskæring af deres livsgrundlag være katastrofalt, og blomster og frugter måtte blive siddende og græsset vokse højt. Konsekvensen måtte være, at biodiversitet var smuk. En ny viden fik betydning for æstetikken. Til kom den tankegang, at det var meningsløst at genskabe en bestemt tabt landskabstype, at stilisere kulturlandskabet, som det havde været god tone i det foregående årti. I den lille skala resulterede teorierne i, at tætklippet græs fik lov at gro langt og ukrudt indfinde sig i bedene. I den store skala resulterede det i 'natur i byen', samtidig med at fokus flyttede fra byen og havekunsten mod det åbne land og de miljømæssige opgaver.

Efter ungdoms- og studenteroprøret, der fik karakter af kulturrevolution, flyttede fokus fra det planteproducerende, menneskeskabte landskab, fra herregårdslandskabets magtfulde alleer og skarpe skovbryn til småbøndernes løvunge og blomstrende overdrev. Naturpræg beherskede fra nu af det arkitektoniske sprog i de haver, der var blevet til frie arealer. Kvaliteten steg ligefremt proportionalt med manglen på menneskelig indsats.

Siden 1980'erne har opmærksomheden været rettet mod stedet, dets karakter, særpræg eller

⁶ Det moderne gennembrud i mellemkrigstiden er beskrevet i *Fantasiens Have*, mens efterkrigstiden er beskrevet i *Malene Hauxner. Med himlen som loft. Det moderne gennembruds anden fase 1950-1970*. Arkitektens Forlag, København 2002.

⁷ Rachel Carson. *Det tavse forår*. Dokumentarisk bog om menneskets forgiftning af naturen. Gyldendal, København 1969. Oversættelse af *The Silent Spring*, 1963.

ligefrem ånd, og spørgsmålet om kulturel identitet og kulturarv er blevet påtrængende.

Begrebet *Genius Loci* fremført af den norske arkitekturteoretiker Christian Norberg-Schulz havde til hensigt at gøre arkitekturen oprindelig og rodfæstet.⁸ Dette paradigme har haft afgørende indflydelse på nutidig landskabsarkitektur med tendens til at være ophævet til lov. Først Rem Koolhaas stillede spørgsmål til gyldigheden med sin artikel *The Generic City*.⁹

I 1990'erne tegnede der sig et billede af en større tro på fremtiden, på menneskets evne til at løse problemer ved hjælp af viden og teknologi. Man var ikke mere lammet af skræk for overbefolkning, atomkrig og forurening og var endnu ikke blevet skræmt af terrorisme og fundamentalisme. En ny logisk, pragmatisk saglighed, lig den i efterkrigstiden, men med en ganske anden indsigt i naturens processer, indfandt sig. Det menneskeskabte genindtog sin plads som smukt og rigtigt. Inspirationen blev hentet i plantedyrkingen, tilføjet en beundring for jordbehandlingen, det økologiske kredsløb og de teknologiske løsninger. Storbyens elementer som lufthavnes lys og landingsbaner, motorvejenes asfalt og autoværn indgik på lige fod med landskabets og dyrkningskunstens udtryk.

Hvis vi bliver i krigsmetaforerne, er spørgsmålet til koldkrigs- og terrorkrigstiden stadig, om det smukke og rigtige ligger i det, mennesket har frembragt, i det udefra kommende eller i den indre orden, hvad enten denne tillægges naturen eller iboende kræfter.

Til er kommet det spørgsmål, om det smukke og rigtige ligger i det mangfoldige, pluralistiske, komplekse og polykrome eller i det smalle minimale monotone og monokrome, som stadig kan knyttes til de to dyrkningsformer. Ved den hortikulturelle gælder det om at fjerne og ved den pastorale at lade blive. Disse to tilgange, 'less' og 'more', ser ud til at være i spil i dag, hvor det i det forrige århundrede var enten eller.¹⁰

DYRKNINGSKUNSTENS SPROG SOM KULTURARV
Danmark har if. klassiske teorier baseret en stor grad af sin kulturelle identitet på landskabets

potentialer og dyrkningsprocessen afhængig af kulturtekniske metoder til vanding og rydning. Skoven og dens lysninger, enge og overdrev har eksistentiel betydning, fordi Danmark er et skovland, hvor rydninger er en forudsætning for dyrkning. En identitet, forstået som noget, der til en vis grad har været og bliver ved med at være det samme, må være bestemt af geografisk placering, sprog, religion, styreform, men også tussmørke og lyse nætter, regn, blæst og i det hele taget et klima, der giver gode betingelser for plantevækst og arbejde. Nogle betingelser er identiske, og nogle er forskellige. Fx har vi det tilfælles i Skandinavien, at det bliver ved med at blæse og regne, og vandpytterne fryser til is. Problemer som at komme af med nedbøren er måske det, der giver os en fælles identitet?

Hvis vi skal have glæde af regional identitet, er det givtigt at bringe C.Th. Sørensens vægt på produktionsmidlerne, teknologien og produktionsprocessen – i dette tilfælde dyrkingen – frem, så der ikke bliver tale om at reproducere billedet af det tabte landskab, men skabelsen af et landskab, der løser nutidens og fremtidens arkitektoniske problemer med dyrkningskunsten som immateriel kulturarv.

Med industrialisering og globalisering af landbrugsproduktion skifter landskabet karakter. Af denne grund er dyrkningslandskabet i sin idealiserede, stilerede, kunstneriske form en umistelig værdi og dyrkningskunstens sprog vigtigt som immateriel kulturarv.

Vi skal ikke skaffe nyt dyrkningsland. Vi skal omdanne krigens og industrisamfundets ødelagte landskaber, forhindre civilisationens misbrug i fremtiden, holde hus med vandet og finde kemifri pasningsmetoder, alt sammen ved hjælp af moderne teknologi.

Samfundet fremstår i dag som et komplekst samfund, for hvilket en fundamental egenskab er, at det også kan være anderledes. Kontingenferfaringer, det at noget altid kan være anderledes, ser ud til at medføre et nyt flydende sprog, der kan skifte form i næste øjeblik, et biomorft sprog uden euclidisk geometri, uden hierarki, uden rette linjer, i en flydende komposition af

⁸ Christian Norberg-Schulz. *Genius Loci: Towards a phenomenology of Architecture*, Rizzoli, NY 1980.

⁹ Rem Koolhaas. *The Generic City, Guide 1994*. I: O.M.A. Rem Koolhaas and Bruce Mau. S,M,L,XL, 1995.

¹⁰ Disse betragtninger vil udkomme i Malene Hauxner. *Super natur: modernismerevisioner 1969-2005*.

rum. Udviklingen af et kontingenssprog kan måske håndtere det komplekse samfunds væld af muligheder. Det er i dag en udfordring for kunsten at finde et nyt sprog, der kan kommunikere og regulere vejr og forandring, og for os andre at sørge for, at dette sprog ikke udraderer de andre.

Mit ærinde er imidlertid ikke at finde et nyt sprog, men at gøre opmærksom på, at kulturarv ikke kun kan opleves på museer, men i de processer, der finder sted i det landskab, der omgiver os. Og det landskab er i forandring, og en tilgang til at sikre denne kulturarv er – ikke kun at lade dagens øjeblikkelige tendens dominere, men lade en mangfoldighed af sprog leve side om side – også når det gælder kunstens ikkeverbale sprog.

Vi lever i et landskab, der er under konstant forandring. Brugen af sproget er under forandring, men også den betydning, vi tillægger det, er under forandring. Det, der i det ene årti er smukt og rigtigt, er det ikke nødvendigvis i det næste. Dyrkningskunstens sprog skal bruges til at løse nutidige problemer og ruste os til fremtidens, men det kan også bruges til at forstå fortiden som led i en fælles erkendelse.

Midlet kan være rekonstruktion, fredning, kanoisering, bevaring og omdannelse og dokumentation af repræsentation. Det vigtigste er en dyb forståelse for landskabsarkitektur, landskabs- og havekunstens sprog som knyttet til dyrkningsprocessen og dens væsen som middel til erkendelse, hvad enten det drejer sig om fantasi eller forklaring.

Malene Hauxner har siden afsluttet uddannelse været beskæftiget inden for fagområdet landskabsarkitektur, som forsker, underviser og praktiserende landskabsarkitekt.

LITTERATUR

Blixen, Karen (1965), *En båltale med 14 års forsinkelse*. Samlede essays. Kbh. Gyldendal.

Boye, Goerg (1972), *Havekunsten i kulturhistorisk betydning*, Kbh. KVL.

Brandt, G.N. (1930), *Der kommende Garten*. Wasmuths Monatshefte für Baukunst und Städtebau 4. Verlag Ernst Wasmuth A-G-Berlin W8 - (1924) *Dyrehavens deling*. Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening.

Carson, Rachel (1969), *Det tavse forår. Dokumentarisk bog om menneskets forgiftning af naturen*. Kbh. Gyldendal. Oversættelse af Carson, Rachel, 1962. The Silemt Spring.

Forchammer, Olaf (1936), *Københavnsegnens grønne Omraader. Forslag til et System af Omraader for Friluftsliv*. Kbh. Dansk Byplanlaboratorium.

Hauxner, Malene (1993), *Fantasiens Have. Det moderne gennembrud og sporene i byens landskab*. Kbh. Arkitektens Forlag.

– (2002), *Med himlen som loft. Det moderne gennembruds anden fase 1950-1970*. Kbh. Arkitektens Forlag.

– (udkommer), *Super natur: modernismerevisioner 1969-2005*.

Koolhaas, Rem (1994), *The Generic City. I: O.M.A. Rem Koolhaas and Bruce Mau*, 1995. S, M, L, XL. New York, The Monacelli Press.

Norberg-Schulz, Christian (1980), *Genius Loci: Towards a phenomenology of Architecture*, New York, Rizzoli.

Sørensen, C.Th. (1963), *The Origin og Garden Art/Havekunstens Oprindelse*. Kbh. Arkitektens Forlag.

AT VILLE NOGET, AT GØRE NOGET, AT GÅ TIL NOGET SAMMEN!

– EN VELPLEJET PERFORMATIV GENRE

AF SALLY ANDERSON

Pt. adjunkt på Danmarks Pædagogiske Universitet.

SOCIALE RELATIONER SOM KULTURARV

Relationer findes alle vegne (Strathern 1993: 2). I et moderne samfund som Danmark er sociale relationer mellem mennesker bundet bl.a. til slægtskab, naboskab, lokalsamfund, arbejde, handel, uddannelse, religion, etnicitet og fritidsinteresser. Sociale relationer udspilles til dagligt og til højtider i mangfoldige private og offentlige sfærer. Viden om sociale relationers begrebsdannelse og hvordan forskellige relationer udspilles konkret i forskellige situationer, er som regel ikke kodificeret, nok fordi en sådan manual sandsynligvis ingen ende vil få. Hvad bare én person mener ved et enkelt relationsbegreb som *far*, vil formentlig omfatte mere, end nogen sinde kan udspecificeres (Strathern 1996: 530). Netop fordi enhver relation påkalder et felt af kropsliggjort social viden *om* relationen, udvikles ikke-kodificerede, men kropsliggjorte kompetencer i relationer – både i det abstrakte og det konkrete – gennem deltagelse i relationer. Overførslen af disse kropsliggjorte kompetencer i forskellige former for sociale relationer og forståelser af forbundethed (Carsten 2000), som er med til at organisere samfund, kan opfattes som *immateriel kulturvarv*.

I Danmark findes et spektrum af sociale relationer. De spænder fra nære familie- og slægtsrelationer over ekstrarfamiliære relationer med naboer, vennekredse og bekendtskaber til mere formelle arbejdsmæssige og offentlige institutionaliserede relationssfærer. At indgå i disse

mange forskellige relationer udgør en ganske almindelig *tilværelse* i Danmark. Det er dog aldrig ligeegyldigt, hvordan sociale relationer begribes og gribes an, da plejen af de mange relationstyper skaber og vedligeholder hierarkier og positioner i en relationsorden, mange mennesker helst ser opretholdt. Denne udtalte orden, med forskellige grader af nærhed og distance, over- og underpositioner, og fin fornemmelse for forskelle og ligheder, kan således for mange nyttilkomne være svær at tilegne sig. *Sådan er det bare*, eller *sådan gør vi her*, lyder svaret, hvis man spørger. Uden den fornødne manual er der ingen vej uden om at øve sig sammen med andre, præcis ligesom ethvert barn født i Danmark øver sig under opvæksten.

Når man flytter til Danmark for at gøre det til sit blivende hjem, som jeg gjorde i 1976, går man lige så stille i gang med at lære sig den relationelle orden, der hersker her. Først er der kravet om at lade sig registrere og regelmæssigt kontrollere hos ”fremmedpolitiet”, som immigrationsmyndighederne dengang hed. Derudover skal sproget læres, arbejde og et sted at bo opstøves og vennekreds opdyrkes. Kort sagt skal der skabes en ny tilværelse. Da jeg først kom til Danmark, troede jeg, at hvis jeg bare kunne få tungen og halsen til at samarbejde om at producere bløde konsonanter og grødede vokaler, ville alt være reddet. Men jeg tog fejl. Det viste sig at være mere kompliceret at tyde mit nye hjemlands sociale relationer og forståelser af forbundethed og mangel på samme, end det var at tyde selve sproget.

Når man kommer til et nyt land og endda gifter sig ind i en familie, begynder man forfra med at lære, hvad forskellige relationer hedder, hvordan de forstås, hvad der forventes af én, og hvordan relationer faktisk udspilles i forskellige situationer. Da jeg kom til Danmark, blev jeg på en gang en *kone*, forbundet som *svigerdatter* og *svigerinde* til en umådelig stor jysk familie, hvis yngste søn var min *mand*. Jeg blev også en *mor*, udtalt som regel *mo-ar*, forbundet til offentlige børneinstitutioner som *Nanjas mor* eller *Christers mor*. Jeg var *assistent* på en privat væveskole og sågar også *medhjælpende hustru* i et mindre snedkerfirma. Undervejs famlede jeg

mig frem til en opførsel, der passede til disse for mig fremmedklingende betegnelser, positioner og forventede relationer, ofte med held – men lige så tit uden.

RELATIONER SOM PERFORMATIV GENRE

Relationer er altid performative. Når man står i en bestemt relation til en anden person, som for eksempel ægtefælle, barn, ven eller bekendt, skal der *ageres* i forhold til dette relationelle felt. Sådan ageren er ikke nødvendigvis indlysende, ikke engang for de indfødte. Jeg kan selvfølgelig bedst lide at tro, at mit eget besvær med at finde frem til, hvordan *man gør* som *kone, svigerdatter, mor, assistent, medhjælper, veninde*, ikke var bundet til ens egen – ellers udmærkede – personlighed og sans for det sociale, men derimod i det faktum, at jeg var novice i kunsten at *begå mig* i en for mig fremmed relationsorden.

Relationer udspilles i minutløse kommunikative kropslige detaljer i tid og rum. De mange små sigende detaljer, som er vigtige for, at en relation lykkes, kan være lige så svære at reproducere en genkendelig version af som vokalerne i det danske ord terapeut, som mine læber stadigt efter mange år er tilbøjelige til at omforme til 'pyt' – therapy! Pointen er, at kategorier, positioner, relationer og samværsformer ikke *bare* er eksempler på social struktur og kultur, de er performative genrer. Når man *står i relation* til en anden rent metaforisk, skal man også finde ud af en måde rent kropsligt at *stå* over for hinanden. Forskellige sociale positioner har således tilhørende adfærdsrepertoier, som der kan trækkes på, hvis altså man er heldig nok til at have en fornemmelse af, hvad de er, og hvordan man bedst trækker på dem i forskellige typer af situationer. Gennem årene opdagede jeg, at jeg lavede temmelig mange fejl. Nogle gled forbi i stilhed, mens andre blev højlydt påtalt og beklaget. *Det kan du ikke være bekendt!* Jeg oplevede således at *begå sig* og at *være bekendt* som magtfulde begreber, som det var presserende at vide mere om.

Når man kommer fra et andet vestligt land med lignende bolig- og institutionsformer, er mange relationsmønstre selvfølgelig temmelig genkendelige. Dog var de alligevel forskellige, da mine

danske medspillere ofte havde anderledes fornemmelser for relationernes stedslighed og temporalitet. Jeg måtte omskoles i, hvilke relationer der hørte til bestemte steder, fx i køkkenet og ikke i dagligstuen eller omvendt, og jeg var tvungen til at lære nye implicitte grænser for, hvor længe eller hvor kort man kan *være bekendt* at blive hos andre, for hvornår *tiden er inde* til at rejse sig og gå, og for hvor længe, og hvor godt og i hvilken sammenhæng et menneske burde kendes, inden det inviteredes til kaffe, til middag eller til bryllup.

Som lærling i denne nye relationsorden begyndte jeg gradvist at blive mere opmærksom på min plads i relationerne, opmærksom på de forskellige situationers adfærds-koder for, hvad der kunne siges og gøres, for nærhed og distance i relationer, og for de muligheder, nogle – men ikke alle – havde for at lege med det relationelle repertoire. Det var, som om nogle var tildelt længere snor i at udforske relationernes grænser og finurligheder end andre i denne 'begåens og bekendtheds' orden. Efterhånden lærte jeg at skelne mellem *familie, venner, omgangskredsen, kollegaer* og *socialt netværk* og alle mellempositioner, samt hvem måtte eller kunne inviteres til hvad. Jeg lærte også en del om, hvad jeg kalder 'armslængderelationer', det vil sige de *civile* relationer, man kan have med andre i årevis, uden at de nogensinde inviteres indenfor i privatlivets lukkede sfære.

CIVIL SOCIABILITET¹ – EN VELPLEJET PERFORMATIV GENRE

Som novice i Danmark og senere som antropolog har jeg sat mig ind i, hvad jeg oplever som en orientering mod gruppedannelse og samvær i grupper. Der synes at være en vilje og en lyst til at opbygge og indgå i *fællesskaber*, at gøre noget sammen, at gå til noget sammen samt at fejre det mindste, endda flere gange, *i godt selskab*. Viljen og lysten til *fællesskabelighed* kompletteres af en slags moralsk forpligtelse til aktivt at pleje socialt samvær, til at være *selskabelig* ved at deltage som genrespiller i den mægtige sociale udveksling, som de mange former af *kommen sammen* udgør: fætter-kusine-fester, sølvbryllupper, sommerfester i børnehaver og på fritidshjemmet, morgenfødselsdage, klassefester,

¹ Simmel forstod *sociabilitet* som samværets æstetiske "legeform", en 'ren' (pure) social form, med fokus på nuet, hvor delta-gerne engagerer sig i det forhåndenværende samværs succes. Simmel fremfører, at sociabilitet er "interaktion blandt lige", hvor "individer gør, som om de er lige" (1910, i Wolffs oversættelse 1950: 45, 49).

vejfester, byfester, arbejdsweekender, foreningsdage samt så mange julefrokoster som overhovedet menneskeligt muligt.

Jeg har været særlig fascineret af viljen til *fællesskabelighed* i den offentlige og i den civile sfære, uden for hjemmets fire vægge, på tværs af familiekatogier og sociale kategorier. Her er foreninger, børnehaver og skoleklasser velkendte og velorganiserede arenaer, hvor *viljen* (og forpligtelsen) til at gøre noget sammen kan luftes. Jeg blev fx ret overrasket, da min datters børnehave inviterede alle børn og deres forældre og søskende med på en koloniweekend i det nordsjællandske. Pludselig sad jeg en søndag morgen og spiste cornflakes med Christoffers mor og Mias far, hvis hjem jeg aldrig havde sat mine ben i. Alt imens min mand – som ikke er en stor fan af denne form for fællesskabelighed – forsøgte at finde en passende mine, ved tanken om at han snart, udklædt som indianer, skulle på skattejagt ikke kun sammen med sine egne, men også alle de andres unger.

Denne trang til at samle og pleje samvær i offentlige børnegrupper sammen med deres private og offentlige voksne fortsatte i folkeskolen, hvor der blev holdt klassefester med børneoptræden samt aftener med amerikansk lotteri. Fordi *'vi i klassen havde det så godt sammen'*, blev det foreslået, at vi alle skulle tage et week-endophold i en hytte i Sverige. Denne tur blev dog aldrig til noget, da der var visse andre, som min mand, der, kloge af skade, stemte imod med henvisning til arbejdspresset.

TRANGEN TIL AT INKORPORERE ALLE, DER LEGITIMT HØRER TIL

I mine studier har jeg været optaget ikke kun af denne vilje til *fællesskabelighed*, men også af trangen til at inkorporere og forbinde *alle, som med rette tilhører gruppen*. Det viste sig, at sikkerheden om, hvem der hører til gennem legitimt medlemskab, i visse grupper – fx familien, børnehaven, klassen, fritidshjemmet eller foreningen – syntes at producere en tilsvarende sikkerhed om, hvem der ikke hører til (Anderson 2000, 2003). Da min egen familie blev inviteret til at være med i et feriekollektiv, Tumlen, etableret af en gruppe forbundet som ”gamle gymnasievenner”, oplevede vi, at vores tilhørs-

forhold til eller legitime medlemskab i denne gruppe var mere problematisk, end det havde været i offentlige institutioner som børnehaven og skoleklassen. Blandt nogle af kollektivisternes (gamle gymnasievenner) var der en vis bekymring for, om vi var eller havde potentiale for at blive ”rigtige Tumler”, det vil sige at høre rigtigt til. Derfor blev vi til introduktionsmødet sendt ud af rummet, mens gruppen diskuterede vores udsigt til at blive ”rigtige Tumler” og stemte om, hvorvidt vi skulle optages i feriekollektivets fællesskab eller ej.

TRANGEN TIL AT FASTHOLDE RELATIONER

Trangen til at *inkorporere alle* som enten legitimt hørende til eller som udvisende potentiale for at høre til en gruppe suppleres af en trang til at *fastholde* relationer, at gøre dem holdbare ved at kontrollere det relationelle flow. Dette manifesterer sig i den måde, ekstrarfamiliære civile relationer forsøges stabiliseret på ved at fortøje dem år efter år til bestemte årstider, begivenheder og sociale arenaer. Idealet om *kontinuitet* og *faste relationer* eksemplificeres af danske skoleklasser, hvor eleverne går sammen i mange år i træk (Anderson 2000), men idealet findes også uden for skolerne, fx når folk i årevis *går til noget* sammen. Som aftenskolelærer i vævning oplevede jeg, at flere af mine kursister havde vævet sammen hver vinter i snart tyve år med den samme lærer, mens andre kursister havde gået til fransk sammen i cirka ti år.

Når man kigger omkring, dukker denne kontinuerlighedsfigur op mange steder, fx blandt en gruppe af forældre, der kender hinanden fra deres børns børnehaver, og som har holdt nytårs-aften sammen de sidste femten år i træk. Figuren findes blandt tilflyttende gymnasievenner fra samme hjemegn, der starter en fodboldklub i København sammen med deres nye studiekammerater og spiller sammen i over 30 år, indtil de når vejs ende ved superveteranturneringen. Figuren findes igen blandt barsels- og mødregrupper, der bliver ved med at komme sammen, længe efter at børnene er vokset til. Og den findes blandt en gruppe kolleger samt forhenværende kolleger, som tager til Norge sammen hvert år i uge 9 for at stå på ski. Denne gruppe veksler mellem det ene sted det ene år, og det andet sted

det næste år, for at skabe lidt variation i den årligt tilbagevendende skiferie. Gruppen mødes tre gange hvert år – en gang om efteråret for at organisere og koordinere turen, igen i uge 9 for at stå på ski og en gang om foråret for at vise billeder og snakke om turen. Jeg mødte denne kontinuerlighedsfigur i negativ form, da moren til min datters 7. klasses kæreste inviterede min familie til at fejre nytårsaftnen sammen med hende. Da hun forsikrede mig om, at *det her er ikke noget der kommer til at ske hvert år – det er kun for i år* – vidste jeg egentlig ikke, om jeg skulle være lettet eller fornærmet.

Når jeg spørger, hvad disse former for kontinuerlige civile *fællesskabeligheder* hedder, svarer folk, at de ikke hedder noget, der er ingen overordnet betegnelse. Man siger bare *ferievenner, operavenner, spillegruppen, kortklubben, filmklubben*, m.m., selv om *det jo ikke er en rigtig forening eller klub*. Der er ingen bestyrelse eller kontingent, selv om flere af disse grupper faktisk sparer op sammen for at tage på tur til Wien, Thailand, Cuba og USA. Grupperne har faste kernemedlemmer, men andre – såsom kærester, gode kolleger, gode naboer m.fl. – kan *komme med* gennem deres potentiale for at høre til, fordi *de kender nogen*, der hører til i gruppen.

TRANGEN TIL AT AFKORTE ÅBNE UNIVERSELLE RELATIONER

Principielt har moderne universelle relationer ingen indbyggede grænser; ligesom bilaterale slægtskabssystemer strækker de sig i en uendelighed ud mod 'alle' (Strathern 1996). Dog gennemskæres og afgrænses de af andre organiseringsprincipper såsom alder, køn, klasse m.m. Foruden trangene til at inkorporere *alle*, der legitimt hører til, og at fastholde allerede etablerede relationer er et tredje træk trangene til at afkorte relationer etableret gennem offentlige eller civile institutioner ved at trække dem ind i kontrollerbare afgrænsede sammenhænge. Mange private *fællesskaber* bygger på relationer oprindeligt stiftet i offentlige arenaer – børnehaver, folkeskoler, gymnasier, universiteter, arbejdspladser, aftenskoler og idrætsforeninger. Offentlige relationer konverteres til private, ved at *bekendtskaber* trækkes over i mere afgrænsede arenaer, hvor tilgang af nye medlemmer

bedre kan kontrolleres. Et eksempel er, da en mindre gruppe af kvinder, der gik til vævning sammen, dannede en 'vævegruppe', der sammen gik til udstillinger, diskuterede vævekreationer over kaffe og boller og spiste middag hjemme hos hinanden hver måned på skift.

Denne relationspraksis, hvor relationer skabt i mere åbne offentlige fora omsættes til relationer i afgrænsede felter, er både velkendt og velanset. Fx indbygges den i sundhedsinterventioner, hvor det forventes, at mennesker, der møder hinanden i kommunale motionsprojekter, selv tager initiativ til at fortsætte med at dyrke motion – gerne sammen – efter at det offentlige tilbud hører op. Under feltarbejde i et sundhedsprojekt, der tilbyder 'Motion på recept' til mennesker med forskellige typer af livsstilssygdomme, så jeg, hvordan der lægges op til, at offentlige relationer, som opstår på klinikker under fysioterapeuternes øvelsesregimer, skal fortsætte i civile motionsfærer. Flere af holdene indfrier denne forventning. Tilfældige mennesker, der hver især er henvist til klinikkens motionsprogram af deres læger, bliver omdannet til en gruppe af *lidelsesfæller*, der går i fitnesscenter sammen eller melder sig ind i en motionsforening for *syndige madelskere*, oprettet af et lignende hold af tilfældige henviste. Følgende sammenfatning af mine feltnoter giver en idé om, hvordan det går til.

'Motion på recept'-holdet, der startede sidst i august, består af mennesker med diverse sygdomssymptomer, der alle er henvist til motion i en fysioterapiklinik. Gruppen skal træne sammen i seksten uger, indtil midten af december, hvorefter de bliver smidt ud for at give plads til et nyt hold. Allerede midt i oktober uddeler John – én af receptmotionisterne – en seddel til de andre i gruppen, hvorpå han foreslår en fælles tur til Grøndalscentret for at se på stedets fitnesscenter. Idéen er, at holdet skal fortsætte med at træne på egen hånd i dette fitnesscenter efter endt træning hos fysioterapeuterne. John foreslår, at alle mødes på klinikken til sædvanlig tid for at gå sammen til centret. Distancen er kun 1,6 kilometer, så det kan blive til en nyttig

gåtur på 3,2 km, hvis vi går begge veje. Næste tirsdag mødes vi ved klinikken, klædt på til en gåtur til Grøndalscentret i silende regnvej. Mens vi venter på, at de sidste dukker op, taler John og Margit sammen – John om sin 'ferie' i 'arbejdslejreren' oppe i Sverige, hvor det fritidskollektiv, som han er medlem af, holdt arbejdsuge, Margit om sin kroferie, hvor hun og hendes mand kørte rundt i Sønderjylland fra Koldinghus til Møgeltønder og selvfølgelig et smut over grænsen for at hente Tuborg i rammer til manden og Pepsi til hende. Når de sidste – Kaj og Elinor – endelig dukker op, går vi sammen til Grøndalscentret, hvor Nana, der har cyklet, og Mary, der er gået stavgang dertil, venter. John snakker med receptionisten, og vi får lov til at se på fitnesscentret: "La Fit".

Efter en stund, hvor vi ser betænkeligt på de mange fremmedartede maskiner, går forhandlinger i gang. John foreslår, at vi tager i fitnesscentret om tirsdagen, så længe vi fortsætter på klinikken om torsdagen. Når vi så bliver smidt ud af klinikken i december, kan vi begynde i foreningen Trim Team om tirsdagen ovre i Kulturhuset og tage i Grøndalscentret om torsdagen. Elinor meddeler, at hun vil nøjes med torsdag, da hun går til rygtræning om onsdagen – og to gange om ugen må være nok. Kaj vil lige se, hvordan planen passer med hans arbejde, før han melder ud. Margit beklager, at hun går til så meget, at hun har svært ved at overskue, om planen passer ind i hendes ugeskema. Da bakker Nana John op på følgende vis: "John, du bestemmer. Det er dig, der organiserer det her. Vi følger dig". John forklarer, at han har brug for de andre: "Jeg kan ikke gøre det alene. Jeg behøver andre syndere ligesom mig selv." "Ja", siger Nana, "det er godt, vi er et hold. Det varmer."

Individer, der tilfældigt mødte hinanden sidst i august, henvist til motion i en fysioterapiklinik, var allerede i oktober i gang med frivilligt at passe sig ind i hinandens liv to gange om ugen fra klokken 8.00 til 9.00 for at have nogen, ligesom en selv, at motionere med.

KONKLUSION

Denne *vilje* til gruppedannelse, kendskab til selvorganisering og værdsættelse af at gøre noget sammen i afgrænsede grupper med andre *ligesom en selv* er en levende kulturform, der sagtens kan gå i arv og vel har gjort det, siden nogle danskere tog sig retten til fri forsamling i begyndelsen af 1800-tallet (Korsgaard 1997:149). Artiklen har fokuseret på de ikke-kodificerede, civile relationer, der opbygges i feltet mellem private partikulære og offentlige universelle relationer. Men man kan selvfølgelig ikke tale om dette civile relationsfelt i Danmark uden at komme ind på landets traditionelle og vellejede foreningsliv. Måske hænger mit valg af fokus sammen med, at jeg som antropolog er en smule bange for at lyde som én, der er 'gået native', én, der kan forveksles med en inkarneret repræsentant fra De Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger, der med et vist historisk vingesus anfører *folkelig idræt, folkelig oplysning, frivillige foreninger, forpligtet fællesskab* og det prisværdige i *at løfte i flok* for at skabe *lokalsamfund*. I stedet for valgte jeg at fokusere på mere ad hoc men kontinuerlige civile relationer, der kan fæstne sig i årevis uden at blive institutionaliseret i foreninger eller klubber og uden at blive trukket helt ind i den private familiesfære. Med dette ønsker jeg at vise, at figuren – den frivillige *vilje til fællesskab* uden for familien – er større end det institutionaliserede foreningsliv.

IMMATERIEL KULTURARV

Jeg betragter *viljen* til fællesskabelighed, til at mødes og dyrke aktiviteter og bekendtskaber uden for hjemmet og familien, som en almen dimension af den danske immaterielle kulturarv. Antagelig skaber denne praksis kulturel og social sammenhængskraft nok, til at både Kulturministeriet og Socialministeriet kan være tilfreds. Denne socialitet kræver tillid og adgang til ens medborgere som universelle personer. Muligvis derfor bidrager den til en følelse af tryghed, som flere unge udlændinge² slog ned på, da jeg bad dem om at sammenligne livet i København med livet andre steder i verden. Disse unge mennesker, der havde boet i byer som Kuala Lumpur, Sao Paulo, Bangkok, Tel Aviv, New York, London, Seoul, Maseru og Johannesburg, fortalte alle, at i København følte de sig trygge. De var begejstret

² Unge udlændinge, som deltog i projektet *Coming to Copenhagen* støttet af Kulturministeriets Forskningsudvalg og Dansk Folkemindesamling.

for, at de kunne bevæge sig rundt i hele byen uden at skulle køres af voksne og uden at føle sig truet. *Here, you can go out!*

UNIKT DANSK?

Fællesskabelighed er et udbredt fænomen i Danmark, selv om langt fra alle danskere deltager i den. Mens nogle ligefrem praler af deres fælles relationer og fortæller stolpe op og ned om, hvor meget de går til, og hvor mange grupper de er med i, afskyer andre denne fælleshed og vil helst have lov til at jogge i skoven mutters alene og spise cornflakes hjemme med deres egen familie. Selv om begge poler findes, er genren *fællesskabelighed* generelt velkendt og velplejet. Og selv om det er muligt at deltage i lignende typer af organiserede civile relationer andre steder i verden, er der en 'twist' til disse relationer i Danmark, der lige skal læres. For eksempel er der spørgsmålet om, hvor meget og hvordan man skal være enige (Salamon 1992), hvor megen deltagelse der er nok (Anderson 2003: 135), og hvor tæt man kommer på hinanden i disse 'armslængde'-relationer. Det er også vigtigt at vide noget om, hvornår og under hvilke omstændigheder civile relationer kan konverteres til private, personlige relationer, samt hvem kan inviteres med hjem, og hvornår man kan komme hjem til andre uden at blive inviteret.

BEVARES?

De forskellige relationelle genrer er en del af den danske kulturarv. Samtidig er det yderst problematisk at forsøge at bevare dem ved at *folkificere*, *etnificere* eller *nationalisere* dem som noget, 'danskere' eller 'det danske folk' gør og har gjort i mange generationer. Det er vigtigt at lade genrens *nationalitet* eller *etnicitet* (som ellers ofte smelter sammen i Danmark) stå åben, således at vi immigranter, der ikke er danskere på den måde, at vores forfædre ligger i den lokale muld, kan være med uden at etnificeres og uden i tide og utide at få besked på, at genren i sig selv er unik dansk. Dette er både ukorrekt og overflødig for at bevare genrens positive samfundsmæssiggørende konsekvens.

Set fra et kulturbevaringsperspektiv kunne der selvfølgelig laves et katalog over de mange civile samværsformer og festlige fællesskabeligheder, som mennesker, der bor i Danmark, synes at

holde af, idet de bliver ved med at genopfinde og brodere på dem. Men som Else Marie Kofoed viser i sin afhandling *Ifølge tradition?* (2005), ændres disse former i takt med andre samfundsændringer. Forsøg på at bevare bestemte former for fællesskabeligheder som levende performative genre, er således ganske omsonst, medmindre idéen er at promovere frivilligt eller tvungent rollespil.

Skiftende regeringer har længe været opmærksomme på den frivillige civile socialitets lange historie og kulturelle og sociale værdier. Med adskillige fritidslove, tipslove, folkeoplysningslove samt brede investeringer i haller, centre, kulturhuse og medborgerhuse har regeringer forsøgt at støtte befolkningens vilje til at samles for at gøre ting sammen. Således er denne levende kulturarv allerede lovmæssigt ganske velbevaret. Viljen til civil fællesskabelighed bevares måske bedst ved netop *ikke* at blive *nationaliseret* som en bevaringsværdig kulturarv, men ved at der stadigt arbejdes hen imod at opbygge et samfund, hvor tillid mellem mennesker er mulig, et samfund, hvor der fortsat findes fællessteder at gå hen, og hvor der til alle tider er noget at fejre.

Emnemæssigt beskæftiger Sally Anderson sig med børn, interaktionsmønstre, socialisering og nationsbygning – herunder hvordan skoler og foreninger i Danmark organiserer børn og derved bibringer dem viden om verden.

LITTERATUR:

Anderson, Sally (2003) *Civilizing Children: Children's sport and civil sociality in Copenhagen, Denmark*, Ph.d.-række nr. 23, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

-- (2000) *I en klasse for sig*, København: Gyldendal.

Carsten, Janet (2000) *Cultures of Relatedness: New approaches to the study of kinship*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kofod, Else Marie (2005) *Ifølge traditionen?: Hverdag og fest igennem 200 år*, København: Det Humanistisk Fakultet, Københavns Universitet.

Korsgaard, Ove (1997) *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*. København: Gyldendal.

Wolff, Kurt H. (1950) *The Sociology of Georg Simmel*, Glencoe IL: The Free Press.

Strathern, M. 1993. *The relation. Issues in complexity and scale [Inaugural lecture]*. Cambridge: Cambridge University Press.

-- (1996) 'Cutting the Network', *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.) 2, 517-35.

FAGLITTERATUR SOM KULTURARV – MATERIELLE OG IMMATERIELLE ASPEKTER

AF BIRGER HJØRLAND

Professor, fil.dr. ved institut for Informationsstudier, Danmarks Biblioteksskole.

Faglitteraturen er af Niels D. Lund blevet betegnet ”skønlitteraturens forsømte storebroder” (Lund, 1994). Den er storebroder, fordi der udkommer langt mere faglitteratur end skønlitteratur. En norsk kilde (Lydersen, 2002) siger, at den udgør 90 % af udgivelserne. Lund (1994) dokumenterer, at faglitteraturen udgør 3/4 af titelproduktionen af bøger i Danmark, men medregner ikke tidsskriftsartikler. Jeg skal ikke gå videre med disse tal her. Det er i al fald ingen overdrivelse at sige, at faglitteraturen er storebroder, hvad angår antallet af udgivelser.¹

Lund (1994) peger på, at faglitteraturen er forsømt, når der tales om bøger i offentligheden. Der tales og skrives meget mindre om faglitteratur end om skønlitteraturen. Det gælder fx i ministerielle betænkninger. Vi kan nu tilføje, at de aktuelle kanonudvalg jo heller ikke havde noget udvalg, der arbejdede med faglitteraturen. Det kan der være gode grunde til, men selvom det måske ikke er hensigtsmæssigt at lave en kanon for faglitteratur på linje med andre kulturelle kanoner, er de principielle spørgsmål omkring faglitteratur alligevel væsentlige, også i et kulturarvsperspektiv.

KANONBEGREBET OG FAGLITTERATUR

Man kan spørge: Er begrebet ”kanon” meningsfuldt i forbindelse med faglitteratur? Er begrebet ”klassiker”? Er der faglitterære værker, der bør kendes som del af ”almen dannelse”? Hvis dette

er tilfældet, hvordan udskiller man da den mest værdifulde del af faglitteraturen? Hvordan kan man reflektere over og arbejde med faglitteratur som en teoretisk kategori og som et kulturelt fænomen? I det følgende vil jeg trække forskellige bidrag frem, der belyser dette.

I bibliotekaruddannelsernes historie (Iversen, 1982) har det været praktiseret, at de studerende fx skulle kende de 100 vigtigste faglitterære forfattere (99 mænd og 1 kvinde²). Et andet eksempel er Axel Andersens (1970-1974) ”danske opslagsværker”, hvori redaktører af kendte danske opslagsværker har beskrevet det pågældende værk grundigt. Et tredje historisk eksempel er folkebibliotekernes projekt ”Store mønsterkatalog” (cf. Iversen, 1982b), en anbefalende bibliografi over den vigtigste faglitteratur ordnet efter det danske decimalklassifikations-system.³

Der er mange andre begreber, der kan komme på bane, fx ”bestsellers” og ”citation classics”, begge eksempler på begreber, der bygger på statistiske analyser. De fleste af disse metoder er mere eller mindre positivistiske ved at bygge på statistiske indikatorer og ignorere de videnskabsteoretiske aspekter.

De vigtigste undersøgelser er efter min opfattelse dem, der – som Heine Andersen (2000) – inddrager forskeres syn på, hvad de anser for det mest værdifulde i de fag, hvad de kender bedst som det vigtigste udgangspunkt for en diskussion om kanonbegrebet og tilsvarende begreber. Heine Andersen viser, hvordan danske samfundsforskeres vurdering af kvalitet og væsentlighed ofte afviger fra de mest citerede kilder, som disse fremgår af *Social Sciences Citation Index*. Den viser med andre ord nationale forskelle eller traditioner, og den viser forskellige mønstre fra fag til fag. Den gør op med synet på videnskabelige tidsskrifter som et monohierarkisk system, som der hersker konsensus om, og udgør derved et alternativ til ovenstående positivistiske metoder.

En anden ting, jeg gerne vil pege på i denne forbindelse, er ”tidsåndens” indflydelse på, hvordan faglitteratur vurderes. Her er en vigtig

¹ Af samme grund er den engelske betegnelse ”non-fiction” blevet kritiseret: Faglitteraturen har gennem historien været hovedlitteraturen og skal ikke blot betegnes ved en negation til en litteratur, der er relativt mindre væsentlig, hvorfor andre betegnelser, fx ”subject literature”, bør foretrækkes.

² Denne ene kvinde var Lis Jacobsen.

³ Projektet Store Mønsterkatalog blev ifølge Japsen & Hein (1994) anakronistisk, i takt med at folkebibliotekerne ansatte professionelle bibliotekarer.

undersøgelse af Ørom (1996), der har undersøgt forskydnings i folkebibliotekernes indkøb af faglitteratur i perioderne 1960, 1976 og 1992, dvs. påpeget bl.a. indflydelsen fra 1960'ernes og 1970'ernes socialistiske og feministiske bølge og fra 1990'ernes individualisme. Hovedpointen er, at normer for kvalitet og relevans i faglitteratur er historisk kontingent. Øroms undersøgelse er ligeledes et alternativ til de mere trivielle undersøgelser, der blot betragter kvalitet i faglitteratur som en indbygget egenskab.

Kanonbegrebet for faglitteratur er nok svært at indplacere i det almene uddannelsessystem, og det er vel hovedårsagen til, at det ikke er taget med i kanonudvalgenes arbejde. Men i denne sammenhæng bør man overveje at gøre skoleelever og studerende mere informationskompetente, som det hedder med et moderne ord, og her kommer aspekter af faglitteraturen ind.⁴

Jeg tror ikke så meget på det værdifulde i at opstille en kanon for dansk og udenlandsk faglitteratur. Jeg tror ikke så meget på værdien af et sådant produkt, som jeg tror på værdien af den proces, det er at arbejde med dette spørgsmål. Jeg tror, at undersøgelser over værkers reception og betydning i relation til forskellige traditioner er meget væsentlige, herunder undersøgelser af samme type som de allerede nævnte. Det er ikke mindst debatten om og synliggørelsen af faglitteratur i den kulturelle offentlighed, der kan udgøre en del af den immaterielle kulturarv.

FAGLITTERATUR SOM GENSTAND FOR FORSKNING

Studiet af faglitteratur er forsømt i almindelighed og i Danmark i særdeleshed. I andre lande, især i Norge, har der været bemærkelsesværdige initiativer til at fokusere på faglitteraturen som en vigtig del af kulturarven. Storværket om norsk "sakprosa fra 1750-1995" (Børre Johnsen & Berg Eriksen, 1998a+b)⁵ og Ottar Grepstads (1997) værk *Det litterære skatkammer* er eksempler, der taler for sig selv. Denne norske

introduktion af faglitteraturen som en del af litteraturvidenskaben betegnes i øvrigt som en sprængning af den rådende kanon (Ringdal, 1998)⁶.

Det at udarbejde "Dansk faglitteraturs historie" efter det nævnte norske forbillede ville udgøre et særdeles relevant bidrag til en kulturarvspolitik. Det ville nok være det tiltag i relation til faglitteratur, der var mest operationelt og markant. Manglen på tilsvarende dansk forskning gør Danmark til noget af et kulturelt uderland, hvad angår studiet af faglitteratur!

Egentlig burde jeg stoppe her, fordi yderligere aspekter kan fjerne opmærksomheden om dette centrale forslag til en dansk kulturarvspolitik på faglitteraturens område. Der er imidlertid andre måder at studere faglitteratur på, der er nok så væsentlige. Dette hænger sammen med, at nok er der nationale traditioner, men faglige traditioner på tværs af landegrænser er i mange henseender endnu mere væsentlige.

I USA er forskningsområdet "composition studies" et eksempel på fokus på faglitteratur, der mere ser på den decideret videnskabelige litteratur (se Hjørland, 2005). Igen er fraværet af tilsvarende dansk forskning et udtryk for en væsentlig mangel inden for et tværfagligt område, der bl.a. omfatter litteraturvidenskab, videnskabssociologi og biblioteks- og informationsvidenskab.

Det, som både de norske værker og forskningsområdet "composition studies" udgør eksempler på, er manglende dansk fokus på nogle *immaterielle* sider af faglitteraturen som kulturarv. Der har været en vis fokus på den mere materielle del af bevaringen af den trykte kulturarv, der også implicerer faglitteratur.⁷ Publikationer på dette område vedrører bl.a. pligtaflevering, værdien af småtryk og problemer omkring den fysiske bevaring af bøger (syre i papir m.v.).

⁴ I den forbindelse vil jeg nævne overbibliotekar Torben Nielsens udsagn om, at nutidens studerende ikke ved, hvad en bog er, de får alt materiale i fotokopier. Jeg har selv oplevet ret så negative konsekvenser af dette: at studerende ikke kan sætte kilde på de videnspåstande, som de bliver fyldt med, hvorfor de heller ikke kan kontrollere dem og sætte dem ind i traditioner og andre begrebsrammer.

⁵ Børre Johnsen & Berg Eriksen (1998) behandler bl.a. litteraturer som kogebøger, læsebøger, politisk litteratur, folkelig litteratur, ordbøger, pressen, leksika-tradition osv. osv., men også fx medicinsk og juridisk sagprosa.

⁶ Det populære udtryk "paradigmeskifte" er nok bedre i denne sammenhæng.

⁷ Fx: Horstbøll & Lauridsen (1998), Kolding Nielsen & Mark (1998), Hesselager (1984 & 1988), Hoel (1995, 1999, 2003).

Den materielle bevaring af faglitteraturen er naturligvis en forudsætning for, at man kan arbejde med flere af de immaterielle, fx historiske aspekter af denne. Man kunne være "materialist" i den forstand, at man kunne mene, at når bibliotekerne og arkiverne har sørget for den fysiske bevaring, så er kulturarven bevaret, så har de gjort deres arbejde. Denne opfattelse vil jeg argumentere imod.

Begreberne materiel og immateriel betinger gensidigt hinanden i faglitteraturen. Faglitteratur produceres i en bestemt kultur, og den påvirker kulturen. Der er kultur omkring forskning, udgivelse, opbevaring, formidling og brug af litteratur. En bestemt samfundsmæssig strømning kan give sig udslag i, at der skrives anderledes, og litteraturen udgør også en væsentlig kraft i samfundsudviklingen (jf. fx Eisenstein, 1979).

"Kulturens" rolle for vidensproduktionen kommer frem i dette citat:

"Perhaps the greatest advance in understanding the nature of explanation made in the post-positivist and post-Kuhnian era is the general realization that methodologies, theories, and explanations are related to each other via extra-logical, historically variable constellations variously described as "background knowledge", "traditions", "paradigms", "research programmes", "fields", or "domains". We can call all of these "framework concepts.""
(Lloyd, 1993, s. 32).

Synet på, hvad der er kvalitet og bevaringsværdigt, er – i al fald delvist – relativt og historisk foranderligt. Som det så smukt er udtrykt i Hesselagers (1988) bog: "Til guld skal det blive". Småtrykket, nutidens støv, er morgendagens guld. Biblioteksvæsnet har i over hundrede år dobbeltsikret, at morgendagens guld ikke forsvinder. Når bøger bliver uaktuelle og kasseres fra folkebiblioteker, kommer de til Depotbiblioteket. Pligtafleveringen bygger primært på formelle kriterier (alt trykt materiale afleveres og opbevares). Der er initiativer til at sikre ikke-trykte kilder, såsom internetsider (Dansk webarkivering, 2005).

Der er altså i systemet indbygget visse mekanismer, der skal sikre den trykte kulturarv rent materielt, ikke blot ud fra snævre værdikriterier, men tilstræbt formelt og fuldstændigt. Det er blot ikke nok, at den sikres fysisk, at den gemmes bort i magasiner, den skal også formidles aktivt på forskellige måder. Jeg mener også, at dette er nødvendigt for at sikre den faglitterære kulturarv rent fysisk: Formalistiske metoder er gode som supplement, men har tendens til at lave huller i dækningen, der kan sikres ved aktiv interesse for konkrete dele af litteraturen. Dette kan bl.a. en forskning, der har (dansk) faglitteratur som genstand, være med til at afhjælpe.

En anden, i mine øjne, pinlig forsømt sag, vedrører fagbibliografien. *Hvis man fx interesserer sig for dansk faglitteratur som vidensproduktion, så har vi ikke egnede instrumenter til at studere denne statistisk.* Vi har ganske vist Nationalbibliografien med Artikelbasen, og vi har Forsknings-databasen⁸. Den sidste er vel et forsøg på at dække det behov, jeg efterlyser, men den har fra starten været en underlig parentes, der ikke har fået del i de ressourcer, som Nationalbibliografien og forskningsbiblioteksvæsnet råder over. I al fald betragter jeg det som et faktum, at vi ikke i Danmark har et instrument til at undersøge vores samlede vidensproduktion statistisk.

Den manglende fagbibliografi (med et par undtagelser, der bekræfter reglen) går ikke kun ud over mulighederne for at lave bibliometriske undersøgelser. Den går også ud over mulighederne for at sikre den internationale bibliografiske kontrol: At sikre at dansk forskning registreres med henblik på at sikre fuldstændighed i internationale databaser. I EU-regi har jeg været involveret i planer om at opbygge en humanistisk referencedatabase. Så vidt jeg kan se, savner vi i en infrastruktur, der kan muliggøre fx en registrering af monografier til sådanne formål.

Den manglende fagbibliografi hænger efter min opfattelse sammen med et strukturproblem i dansk biblioteksvæsen. Vi har nok uden tvivl verdens bedste folkebiblioteker, og vi har gode universitetsbiblioteker og et godt nationalbibliotek. Men vi har ikke, som fx Tyskland, centre for

⁸ Vedr. evaluering af forskningsdatabasen se http://www.defink.dk/upload/doc_filer/doc_alle/1519_Evaluering%20af%20DDF%20-%20kort%20version.pdf.

faglig information og dokumentation⁹ (selvom jeg vil sige, at Kvininfo er en undtagelse, og vel nok i vid udstrækning en model for det, som jeg efterlyser for alle fag). Jeg mener altså, at vi har brug for centre, der overvåger og registrerer den danske faglitteratur inden for hver sit domæne, som formidler den, som laver analyser af vidensproduktionen, og som er med til at udarbejde håndbøger, ordbøger, lave bibliometriske undersøgelser m.v. De skal naturligvis samarbejde med lignende centre i andre lande og således også være formidlere begge veje. Der ligger i det, jeg har sagt, at jeg mener, forskningsbibliotekernes rolle er for snævert defineret, og at der er et hul mellem på den ene side universiteternes forskning og undervisning og på den anden side bibliotekernes dokumentanskaffelser, -registrering og -udlån¹⁰. Det er i høj grad i dette hul, at varetagelsen af den faglitterære kulturarv befinder sig.^{11, 12}

Det er vigtigt at forstå, at fag er territorier, på hvilke der foregår kampe, og om hvilke der foregår kampe. Alle fag har ikke blot behov for BDI¹³-personale, der kan indekser og formidle faglitteraturen. Der er ikke blot behov for den nødvendige og tilstrækkelige faglige ekspertise. Der er mere på spil. Alle fag har behov for repræsentanter i formidlings-organisationerne, der varetager deres interesser. Et eksempel på dette gav antropologen Jan Ovesen (1989), der viser, hvordan faget antropologi i det danske decimal-klassifikationssystem (DK5) er anakronistisk defineret, med det resultat, at antropologer i dag ikke kan finde deres eget fags litteratur i den klasse (59.5), der hedder antropologi, men må finde den spredt rundt omkring under andre fag. Dette, mener han, skyldes, at faget ikke har haft

en repræsentant for faget i biblioteksvæsnen, hvorfor repræsentanter fra andre fag har subsumeret antropologien under eget domæne.

Man kan spørge: *Hvorfor er faglitteratur forsømt i debat og forskning?* En grund er nok, at der ofte sættes lighedstegn mellem videnskab og faglitteratur. Hvis man fx skriver videnskabshistorie, er det svært ikke at nævne de videnskabelige værker. Men der er stor forskel på fx at beskrive Newtons Principia som et værk i fysikkens udvikling og i den fysiske litteraturs udvikling. Som Bazerman (1988) påpeger, satte Newton standarden for fysisk argumentation og retorik, som varede i 300 år.

”He [Newton] dominated the history of science not just because he discovered a few major laws, but because in finding the way to articulate those laws he found a powerful, long-lasting (though ultimately and necessarily temporary) solution to the problem of how one should talk about the subject.” (Bazerman, 1988, p. 317).

Det er en betragtning af Newton som retoriker og forfatter, der kræver sine helt egne metoder, der er forskellige fra fysikkens og også fra fysikhistoriens. Den fysiske litteraturs komposition, argumentation og historie er noget andet end fysikkens historie (selvom de befrugter hinanden).

Forskellige metavidenskaber såsom videnskabshistorie, -filosofi og -sociologi, studiet af faglitteratur, fagsprog osv. er mere eller mindre forsømte områder i Danmark. Sådanne områder kan studeres mere generelt eller mere specifikt i relation til enkelte fag og domæner. De udgør

⁹ Fx. *Zentrum für Psychologische Information und Dokumentation*, ZPID, <http://www.zpid.de/>.

¹⁰ I denne forbindelse kan man også ønske et større samarbejde mellem forskningsbiblioteker og biblioteks- og informationsvidenskab, sådan som det forbilledligt tages op af det kongelige bibliotek i Stockholm, jf. SOU 2003:129.

¹¹ Begrebet ”hovedfagbibliotek” (eller ansvarsbibliotek) er i denne forbindelse et vigtigt begreb, men også en ”varm kartoffel”. Historisk har der i Danmark eksisteret tilhængere af hovedfagbiblioteker og modstandere. Modstanderne må siges at have vundet og efter min opfattelse efterladt et strukturelt problem.

¹² I denne forbindelse en lille beretning fra European Science Foundation i Strasbourg. Her har man erkendt, at det amerikanske værk ”Arts and Humanities Citation Index” er for dårligt til at rangordne europæiske forskere inden for humaniora efter, hvorfor man vil lave sin egen referencedatabase. (Man mener derimod, at Science Citation Index og Social Sciences Citation Index er gode nok til styring af disse områder). Der er mange spørgsmål omkring dette. Én ting, der er vigtig er, at danske og europæiske forskere ikke evalueres ud fra kriterier, der favoriserer amerikanske forskere på vores bekostning. Der er en stor tilbøjelighed til i bibliometriske og forskningsadministrative kredse at anskue forskningens og tidsskrifternes hierarki meget monolitisk. Heine Andersens undersøgelse (2000) er en af de ganske få empiriske studier af, hvordan forskerne selv ser på dette, og den viser et meget pluralistisk billede i mange samfundsvidenskaber, herunder det forhold, at mange danske forskere vurderer tidsskriftshierarkiet forskelligt fra den rangordning, som ISIs ”impact factor” angiver. Spørgsmålet om nationale traditioner eller samspil mellem forskning og samfund er altså væsentligt.

¹³ BDI er en forkortelse for Bibliotek, dokumentation og Information.

områder, der er med til at sætte fokus på faglitteratur og dermed formidle immaterielle aspekter af faglitteratur.

En grund til faglitteraturens forsømte tilstand i kulturlivet og forskningen er altså, at man ikke har kunnet se skoven for bare træer, at faglitteratur er blevet identificeret med fagene selv.

En anden grund er nok, at begreber som "nationale traditioner" (eller *traditioner* generelt) ofte er nedvurderet på grund af fejlagtige positivistiske antagelser om videnskabens natur. Betydningen af at studere dansk faglitteratur beror jo på, i hvilken udstrækning dansk kultur overhovedet spiller en rolle for dansk forskning og dansk faglitteratur. Det samme gælder til en vis grad betydningen af bibliografisk registrering. Her vil jeg igen henvise til Heine Andersen (2000) som et vigtigt bidrag. Humanister er ofte tilbøjelige til at mene, at sådan noget som forskningsevaluering ud fra citationsmålinger og fraværet af nationale traditioner er noget, der præger naturvidenskaberne, mens det forholder sig modsat i humaniora. Dette er måske nok en tendens, men jeg tror, mange humanister har et forkert indtryk af naturvidenskaben. Brigaglia (2002) er et eksempel på, at man også studerer nationale traditioner i matematik. Wulff (1985) beskriver, at hermeneutik også er eller bør være en vigtig metode i medicin. Det vil sige, at begreber som kultur, nationale traditioner, faglige traditioner osv. er relevante som generelle videnskabsteoretiske kategorier.

Eksistensen af traditioner i vidensproduktion og formidling og anerkendelsen af disses betydning er nok det vigtigste "immaterielle" aspekt at være opmærksom på i relation til en kulturarvs-politik for faglitteraturen.

Birger Hjørland beskæftiger sig primært med vidensorganisationers grundlæggende begreber og teori, herunder forskellige teoretiske og teknologiske tilgange til vidensorganisation og disse tilganges filosofiske grundlag og historiske udvikling.

LITTERATUR:

Andersen, Axel (red.). (1970-1974). *Danske opslagsværker*. København; Gad. (Danmarks Biblioteksskoles skrifter, 4).

Andersen, H. (2000). 'Influence and reputation in the social sciences – how much do researchers agree?' *Journal of Documentation*, 56(6), 674–692.

Bazerman, C. (1988). *Shaping Written Knowledge. The Genre and Activity of the Experimental Article in Science*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press. http://wac.colostate.edu/books/bazerman_shaping/.

Brigaglia, A. (2002). 'The creation and persistence of national schools: The case of Italian algebraic Geometry.' I: *Changing images of mathematics. From the French Revolution to the New Millennium*. Ed. by U. Bottazzini & A. D. Dalmedico. London: Routledge (pp. 187-206).

Børre Johnsen, Egil & Berg Eriksen, Trond (red.). (1998a). *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 1: 1750-1920*. Oslo: Universitetsforlaget.

Børre Johnsen, Egil & Berg Eriksen, Trond (Red.). (1998b). *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 2: 1920-1995*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dansk webarkivering. Temadag Danmarks Biblioteksskole, 24.2 2005. <http://www.db.dk/kon/temadag/f2005/danskwebarkiv.htm> (Niels Ole Finnemann).

Eisenstein, E.L. (1979) *The Printing Press as an Agent of Change*, vol. 1+2, Massachusetts: Cambridge University Press.

Grepstad, Ottar (1997). *Det litterære skatkammer: Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hesselager, L. (1984). 'Fringe or Grey Literature in the National Library: On "Papyrolatry" and the Growing Similarity Between the Materials in Libraries and Archives.' *American Archivist*,

47(3), 255-270. (Reprinted I: Hesselager, L. (1988). *Til Guld skal det blive... Nationallitteratur, Nationalbibliotek, Nationalbibliografi. Biblioteksfaglige afhandlinger 1972-1987*. København: Det Kongelige Bibliotek & Museum Tusulanums Forlag).

Hesselager, L. (1988). 'Danske småtryk i Det Kgl. Bibliotek.' I: *Til guld skal det blive. National-litteratur, Nationalbibliotek, Nationalbibliografi. Biblioteksfaglige afhandlinger 1972-1987*. København: Museum Tusulanums Forlag, 13-48.

Hjørland, B. (2005). 'Composition studies.' I: *Core Concepts in Library and Information Science*. http://www.db.dk/bh/Core%20Concepts%20in%20OLIS/articles%20a-z/composition_studies.htm.

Hoel, I.A.L. (1995). 'Sikring av digitale dokumenters autenticitet og integritet – en kommende biblioteksoppgave?' I: *DATALIB - 95: 12. seminar ved Norges Tekniske Universitetsbibliotek 24. – 26. oktober 1995: strukturert elektronisk bibliotek eller kaotisk viten.* – Hegseth, Bjørn L. [ed] .— Trondheim: Norges Tekniske Universitetsbibliotek.

Hoel, I.A.L. (1999). *Bevaring af dokumenter: det teoretiske grundlag*. Esbo: NORDINFO. (NORDINFO-publikation; 42).

Hoel, I.A.L. (2003). *Notat om afsyring og mas-seafsyring af papirdokumenter med henblik på danske biblioteker og arkiver*. Notat til Kulturministeriets arbejdsgruppe Bevaring af den fysiske kulturarv. København: Danmarks Biblioteksskole.

Horstbøll, H. & Lauridsen, J.T. (Red.). (1998). *Den trykte kulturarv. Pligtaflevering gennem 300 år*. København: Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag.

Iversen, Mogens (1982a). *Bibliotekaruddannelserne i Danmark 1918-1978*. København: G.E.C. Gads forlag.

Iversen, Mogens (1982b). 'Den store Mønsterkatalogs tilblivelseshistorie' I: *Levende biblioteker:*

festskrift til Palle Birkelund, 29. januar 1982. Balerup: Bibliotekscentralens Forlag. (Side 83-85).

Japsen, Anne Lise & Hein, Morten (1994). *Bibliotekerne og faglitteraturen*. København: Gyldendal.

Kolding Nielsen, E. & Mark, N. (1998). 'Pligtaflevering af kulturarven. Omkring en grundpille af dansk kulturarv.' I: Horstbøll, H. & Lauridsen, J. T. (Red.). *Den trykte kulturarv. Pligtaflevering gennem 300 år*. København: Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag. (Pp. 9-14).

Lloyd, C. (1993). *The Structures of History*. Oxford, UK: Blackwell.

Lund, N. D. (1994). 'Faglitteraturen – den oversete storebror i bogsystemet.' *Biblioteksarbejde*, side 5-16; 15; 42

Lund, N. D. (1999). 'En introduktion til faglitteratur: en anmeldelse.' *Biblioteksarbejde* 54/55, side 125-127.

Ringdal, E. (1998). *Gløymd litteratur eller "Det mycket lästa"? To tilnærmingar til sakprosa*. Bøygen, (1). <http://www.hf.uio.no/inl/boygen/sakprosa.html>.

Lydersen, S. (2002). 'Servelat og essensialisme. Det faglitterære forfatterstudiet er i gang!' *NNF Bulletin* (4). http://www.nffo.no/bulletin_artikkel_2.asp?id=104.

Ovesen, J. (1989). 'Classificare Necesse Est. Lidt om klassifikation i antropologien – og også ellers.' (i: *Orden i papirerne – en hilsen til J.B. Friis-Hansen*. Ed. by Ole Harbo and Leif Kajberg. Copenhagen: Danmarks Biblioteksskole. Pp. 117-122.

Statens Offentliga Utredningar 2003:129. 'KB ett nav i kunskapssamhället.' SOU 2003:129. Klik for fuld-tekst: Kapitel 1-5: 1-5 (pdf 1,0 MB) http://www.regeringen.se/download/fae3e899.pdf?major=1&minor=669&cn=attachmentPublDublicator_0_attachment; Kapitel 6-13+appendixes: 6-13 (pdf 1,4 MB) <http://www.regeringen.se>.

se/download/d2073cff.pdf?major=1&minor=669&cn=attachmentPublDuplicator_1_attachment

Wulff, H. R. (1985). 'Assessment of progress in medicine.' I: Hägerstrand, T. (Ed.). *The identification of progress in learning*. Cambridge: Cambridge University Press. (Pp. 69-83).

Ørom, Anders (1996). 'Bibliotekarisk prioritering og vurdering af dansk faglitteratur. Historiske ændringer 1960-1992.' I: *Faglitteratur: Kvalitet, vurdering og selektion. Grundbog i materialevalg*. Red. af Birger Hjørland under medvirken af Erik Alstrup, Jan Graulund & Michael Kristiansson. Borås: Valfrid & København: Danmarks Biblioteksskole. Tilgængelig på: <http://www.db.dk/bh/Orom1996.pdf>.

FOLKETS FORTÆLLINGER SOM KILDER TIL KUNDSKAB

AF ELSE MARIE KOFOD

Ph.d og seniorforsker, cand. mag. på Dansk Folkemindesamling.

I Dansk Folkemindesamlings arkiv ligger der et stort kildemateriale, der er blevet indsamlet fra midten af 1800-tallet frem til i dag. De fortæller om almindelige menneskers liv og kultur, hovedsagelig i form af folks historier, viser, musik, traditioner og erindringer. Her dokumenteres mere eller mindre eksplicit generationers erfaringer, livsvisdom, fordomme, trosforestillinger og skrevne som uskrevne regler. Eller sagt med andre ord, her kan vi finde spor af den viden, der er brug for, når mennesker skal formes, så de kan leve med hinanden i et samfund. Selvom beretningerne er indsamlet i Danmark og dermed også har taget farve af særligt danske forhold, er det ofte en viden, vi har fælles med mange andre folkeslag. Der er altså tale om almenmenneskelig viden, som i tidens løb og på forskellig vis har vundet genklang i Danmark, og som derfor også afspejler ændringer i samfundet. Tilsammen danner sporene et reservoir af kulturelle ressourcer, der kan vækkes til live til forskellige formål.

Kilderne i Folkemindesamlings arkiv blev fra begyndelsen arkiveret i forhold til, hvilken genre de tilhørte, eller i forhold til, om der var tale om mundtligt overleverede fortællinger, eller det var trykte og evt. litterært inspirerede kilder. Man skelnede imellem det, der blev kaldt for folkedigtningen, hvilket vil sige eventyr, sagn, viser, ordsprog og mundheld, og det, der fx var skik og brug eller trosforestillinger. Den ældre forskning indebar en opsplitning af kulturen i elementer, der kunne sorteres ind i arkivernes genrer. Livsformer blev forvandlet til bundter af skikke eller varianter af eventyr og sagn, og de enkelte elementer blev studeret hver for sig, uden nogen større interesse for den sammenhæng, de indgik i.

Man fremmanede et billede af "det gamle bondesamfund" som et oprindeligt og stabilt samfund. Den mundtlige fortælletradition, skikkene og trosforestillingerne blev til noget, der fandtes før, og folkelivsforskerne blev et redningsmandskab, der bestandigt var ude i sidste minut for at dokumentere den forsvindende kulturarv. Dette forskningsperspektiv skal ses i sammenhæng med den historiske periode, da etnologi og folkloristik blev skabt som fag. Det foregik under påvirkning af de nationalromantiske forestillinger om, at man skulle finde frem til de næsten tabte værdier, som man kendte fra den gamle danske kultur. Det var i den forbindelse, at folkeminderne blev betragtet som et levn fra en svunden tid og som noget *særegent dansk*, sådan som folkeminddeforskeren og filologen Svend Grundtvig kaldte det. På baggrund af disse ideer igangsatte han i 1843 en systematisk indsamling af blandt andet viser, eventyr og sagn. Det var også disse tanker, der tyve år tidligere prægede den fynske eventyrsamler Mathias Winther, som i 1823 udgav en samling *Danske folkeeventyr*.¹ I sit forord fremhævede han netop, at de eventyr, han havde medtaget, var gengivet, som han havde hørt dem, når han "sad en lang vinteraften ved arnen i en bondestue" og "således som en ærlig bondemand eller gammel matrone kunne fortælle mig det." Det samme var også tilfældet med litteraten Just Mathias Thiele, der i sit forord til *Danske folkesagn*² i 1818 sammenligner sine historier med friske, rødmossede bønderdreng, som løber rundt i træsko ved et gadekær. Rekonstruktion blev et hovedformål i både folkemindvidenskab og etnologi, og som en følge heraf blev alder og udbredelse derfor et vigtigt kriterium for ægthed og autenticitet.

Spørgsmålene om oprindelse og urformer affødte komparative studier, og diffusionisme blev en videnskab. Den egentlige betydning af udtrykket findes i kemiens verden. Inden for kulturens verden betyder diffusion som bekendt spredning af kulturelementer fra én lokalitet til en anden. Den kulturhistoriske forskning betød, at man opgav teorien om den parallelle kulturudvikling. De diffusionistiske ideer vandt stor tilslutning og dominerede den folkloristiske forskning i årene 1910-25. Der var fire skoler, hvoraf den historisk-geografiske metode eller finske skole især

¹ Winther, Mathias 1823: *Danske folkeeventyr*. København.

² Thiele, Just Mathias 1818: *Danske folkesagn*. København.

gjorde sig gældende ved studiet af folkedigtning. Antti Aarne og senere Stith Thompson udarbejdede en håndbog, hvor eventyrene blev inddelt i typer efter deres handling, og hvor det for hvert eventyr blev oplyst, i hvilke lande det er kendt. *Types of Folktale*³ udkom i 1910 og blev revideret første gang i 1928, anden gang i 1961. Medens de første udgaver især gælder for nordeuropæiske, specielt finske eventyr, omfatter udgaven fra 1961 *The types of the Folktale of Europa, West Asia, and the Lands Settled by These Peoples*.⁴ Der blev ikke på samme måde for sagnenes vedkommende lavet motivindeks, men ikke desto mindre blev de udgivet i store tematisk inddelte samlinger, som har gjort det muligt også at lave komparative studier inden for sagnforskningen.⁵ For skikkernes vedkommende slog metoden især igennem, ved at man lavede udbredelseskort, der viste, hvor skikkene var i brug.

Den historisk-geografiske metode har affødt nogle studier af fortællinger, som er interessante i forhold til den immaterielle kulturarv, især de forskningsresultater, der kortlægger deres udbredelse. Som et eksempel kan nævnes et af hovedværkerne i den tidlige indiske litteratur. Det er den berømte fabel- og eventyrsamling *Pantchatantre* (som oversat betyder Fembogen eller det i fem bøger inddelte værk), hvis udbredelse har rakt langt ud over Indiens grænser og blandt andet er nået til Danmark. Skriftet er forfattet før det 6. århundrede e.Kr. Det er en slags håndbog i livsvisdom og statskunst, hvor levereglerne belyses ved eksempler, der er taget fra det folkelige fortællestof. Da det gælder om at vise, hvordan man ikke skal bære sig ad, har en del skæmte- og tåbehistorier som advarende eksempler fundet plads inden for dets rammer.

Allerede i det 6. århundrede blev værket oversat til datidens persiske sprog, og siden til syrisk og

arabisk. Efter at være blevet genfortalt flere gange på nyersisk, blev det atter oversat til arabisk og siden også til græsk, spansk og hebræisk. I det 13. århundrede blev det oversat til latin, hvorfra det har fundet vej til de forskellige europæiske folkesprog. På dansk udkom værket i 1618 under titlen *De gamle Vijses Exempler oc Hoffsprock*. Heri findes der historier og motiver, som altså i løbet af 1000 år er nået fra Indien til Danmark. Siden de udkom på skrift, er de blevet optaget i den mundtlige tradition, hvorfra de så atter er blevet indsamlet af folkemindesamlerne i 1800-tallet.⁶

I sanskritlitteraturen findes desuden flere samlinger, der er yngre end *Pantchatantre*. Disse yngre samlinger indeholder kun tåbehistorier, som også er vandret over grænserne til Europa. På samme måde, som det var tilfældet i både den indiske og arabiske kultur, blev skæmte- og tåbehistorier også udnyttet til religiøs og moralsk belæring i middelalderens kristne Europa for at fortælle, hvordan man ikke skulle bære sig ad. Omkring år 1200 blev de samlet og skrevet ned af den franske biskop Jacques de Vitry i en righoldig samling prædikenfortællinger, de såkaldte *Exempla*.⁷

I midten af 1500-tallet blev motiver fra eksemplensamlingerne udnyttet af en række tyske forfattere til nye historier, og via Tyskland kom nogle af dem til Danmark, hvor de så småt begyndte at udkomme som folkebøger i løbet af 1600-tallet. En folkebog er en bog, der er skrevet i et alment fatteligt sprog, og som er beregnet på at blive læst af mange. Den version af *Hvad fatter gør..*, som de fleste kender i H.C. Andersens version, kom på tryk i en dansk udgave i 1756 og er nummer tolv i en folkebog med titlen *Tolv moralske lystigheder, blandet med fornøjelig alvor..* Typisk indeholder fortællingen en morale til sidst, hvor det bliver slået fast, at den tåbelige måde, manden bærer sig

³ Aarne, Antti 1910: Verzeichnis der Märchentypen. Helsinki. (FFC 3).

⁴ Aarne, Antti 1961: *The types of the Folktale of Europa, West Asia, and the Lands Settled by These Peoples*. Helsinki. (FFC 184).

⁵ Fx Kristensen, Evald Tang (udg.) 1892-1901: *Danske sagn som de har lydt i folkemunde*. Aarhus.

⁶ Indholdet er for en stor dels vedkommende blevet ændret gennem de mange bearbejdelser, og der har blandt forskere været en del uenighed om, hvor mange af historierne der var med i den oprindelige udgave. Laurits Bødker kommer ind på endnu en dimension i forhold til vandringsvejene, nemlig at der foreligger "den mulighed, at mange af de historier, der er kommet til Europa med den yngste traditionsstrøm fra Persien og Arabien, i virkeligheden er ældre europæisk tradition, der ad forskellige omveje er kommet hjem igen." Bødker, Laurits (udg.) 1951: *Christen Nielsen: Da gamle vijses eksempler oc hoffsp rock*. København: s. XXV.

⁷ Bødker, Laurits (udg.) 1951: *Christen Nielsen: Da gamle vijses eksempler oc hoffsprock*. København: s. 38. Se også *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder 4* (1981), København: 90 f.

ad på, i virkeligheden tjener til at fremhæve hustruens dyder. At den stammer fra Tyskland, kan der heller ikke herske megen tvivl om, fordi man i den danske udgave sandsynligvis har glemt at oversætte stednavnet Danzig.⁸ En del af tåbehistorierne kendes også i Danmark som molbohistorier.⁹

Det motiv, som adskillige århundreder senere inspirerede H.C. Andersen til at skrive *Konen med æggene*, har også rødder tilbage i disse moralske fortællinger. Her er det en brahman, som forestiller sig al den rigdom, han kan tjene på en krukke med sammentigget grød, og som derpå ved en fodbevægelse, der er fremkaldt af fremtidsfantasierne, knuser krukken.¹⁰ Historien om konen, der knejsede med nakken, hvorved hendes luftkasteller faldt til jorden sammen med alle de ituslåede æg, blev trykt i én af de første danske læsebøger, nemlig *Hjorts Læsebog for Børn* fra 1839. Og siden har den været optrykt igen og igen i skolebøger med et budskab om, at hovmod står for fald. Historierne er blevet fortalt, for at menigmand ikke skulle være i tvivl om, hvordan han skulle handle eller undlade at handle.

Også i nutiden anvendes historier til at fortælle, hvem der er helte, og hvem der ikke er. Da virksomheden TDC for nogle år siden gik over til værdibaseret ledelse, indhentede man eksempelvis fortællinger fra medarbejdernes egen hverdag. Man mente, at fortællingerne ville være et godt redskab, når der skulle inddrages grupper, der ikke var vant til at færdes "i de højere luftlag". Det er blot ét ud af mange eksempler på, hvordan den bevidste brug af "storytelling", som det hedder i fagsproget, stadigvæk anvendes til at gøre det abstrakte konkret.¹¹ H.C. Andersen er nu blevet nævnt to gange, og selvom han var digter, kan man jo ikke komme uden om, at han har lånt motiver og i det hele taget ladet sig inspirere ikke bare fra dansk

folketradition, men fx også fra brødrene Grimm og eventyrene fra 1001-nat. Som så mange andre i sin samtid var H.C. Andersen overbevist om, at de folkeeventyr, han kendte fra sin barndom, var "oprindelige danske, ganske udsprungne af folket", og som han fortsatte, "jeg har hos ingen fremmed[e folkeslag] fundet samme."¹² Det skrev han i forordet til den samling af eventyr, han udgav i 1837, og som blandt andet indeholdt tre gendigtede folkeeventyr, og han gentog det senere i andre indledninger. H.C. Andersens eventyr kendes jo over det meste af verden, og på samme måde som folkelige fortællere i Danmark er blevet inspireret af Andersen, er de også blevet det andre steder i verden. Eskimologen Inge Kleivan har påvist, hvordan eventyret *Lille Claus og Store Claus* har påvirket den grønlandske fortælletradition. I den forbindelse refererer hun en episode fra 1970, hvor hun som lektor på Institut for Eskimologi fortalte de studerende om påvirkningen. Én af de grønlandske studerende protesterede og reagerede med vantro: "Tanken om at den grønlandske fortælleskat skulle have inkorporeret en europæisk fortælling, og tilmed hos inughuit med den stolte fangerkultur, var ham helt fremmed. Han mente at historien måtte stamme fra inuit i Canada."¹³ H.C. Andersen har altså været med til at sætte motiver og fortællinger i omløb, hvad der yderligere er med til at bekræfte den vekselvirkning, der foregår imellem mundtlig og skriftlig tradition.

Vi kan altså konstatere, at mange af de fortællinger, der blev nedskrevet og indsamlet af folkemindesamlerne i sidste halvdel af 1800-tallet, har rødder ikke bare i Europa, men også i kulturer, der ligger endnu længere væk. Derfor er det mere korrekt at omtale dem som historier, der kendes fra den mundtlige fortælletradition i Danmark. Så vidt vides kendes kun ét eksempel på en historie, hvis oprindelsessted efter al sandsynlighed kan placeres i Danmark, og det er eventyret om "Kong Lindorm".¹⁴

⁸ Kofod, Else Marie 1989: *De vilde svaner og andre folkeeventyr. Sidestykker til syv af H.C. Andersens eventyr*. København. (DFm 86): s. 41-42 og 168-170.

⁹ Christensen, Arthur 1939: *Molboernes vise gerninger*. København. (DFm 47): s. 29 f.

¹⁰ Christensen, Arthur 1939: *Molboernes vise gerninger*. København. (DFm 47): s. 28.

¹¹ Almegaard, Jens 2004: Vision og værdier i praksis. Hverdagshistorier som formidlings- og ledelsesværktøj. I Kjærbeck, Susanne (red.): *Historiefortælling i praktisk kommunikation*. Roskilde: s. 99-112.

¹² Fortalen i denne udgave "Til de ældre Læsere" er gengivet i Dal, Erik og Erling Nielsen (udg.) 1963: *H.C. Andersens Eventyr. Kritisk udg. efter de originale Eventyrhæfter med Varianter*. København: s. 19-20.

¹³ Kleivan, Inge 2005: Lille Claus og store Claus i Grønland. *Tidsskriftet Grønland* 6-7: s. 243-275.

¹⁴ Olrik, Axel 1904: Kong Lindorm. *Dansk Studier*: s. 1-34. "Kong Lindorm" (AT 433B) kendes i to udformninger fra Jylland, på Sjælland og i Skåne. Én version er trykt som nr. 8 i Levinsen, Niels 1958: *Folkeeventyr fra Vendsyssel*. Udgivet af Laurits Bødker. København. (DFm 68).

Når fortællingerne fremtræder som danske, er det, fordi de på deres vandringer fra det ene land til det andet er blevet omformet og tilpasset det lokale kulturmiljø. Fremmede motiver blev gjort hjemlige og forståelige. I eventyrene omskabtes personerne fx, så de passede til den lokale forestilling om drager, konger, prinsesser og hekse. Handlingen blev henlagt til de omgivelser, man kendte, og helten talte den samme dialekt som fortælleren. Personerne i fortællingerne havde danske navne, og ikke sjældent var de knyttet til bestemte lokaliteter. Når hverdagen indimellem afspejlede sig i fortællingerne, var der tale om den hverdag og de omgangsformer, man kunne genfinde hos almuen på landet. Boede man tæt ved havet, var helten som regel en fiskersøn, hvorimod de eventyr, der blev fortalt længere inde i landet, havde en bondesøn som hovedperson. Fjendeland var næsten altid Tyrki-land, altså Tyrkiet, hvor man spiste mennesker, og hvor prinsesserne kom til at leve som slaver. Fortællerne var for det meste gamle mænd og kvinder, som tilhørte den fattigste del af befolkningen, der hverken kunne læse eller skrive, og som regel havde de lært deres historier af forældrene. Derfor er det måske ikke så underligt, at både folkemindesamlerne og andre blev bekræftet i deres opfattelse af, at der var tale om danske folkeeventyr.

Hvordan historier bliver præget af det sted og den befolkning, hvori de fortælles, findes der også illustrative eksempler på fra vor egen tid. I 2005 fik lederen af Folkekirkens Skoletjeneste på Frederiksberg, teolog Helle Krog Madsen, den ide at lade skoleklasser i de nordiske lande illustrere de samme bibelske fortællinger. Resultatet blev nogle billedtæpper, hvor især de islandske og grønlandske bidrag skiller sig ud. Jesus kommer i forbindelse med indtoget i Jerusalem ikke ridende på et æsel, men på en islandsk hest, mens de grønlandske billeder er præget af en særlig ro og nogle store flader, hvor man fornemmer den grønlandske natur. Endelig er også et af de færøske bidrag specielt, fordi én af de klasser, der bidrog her, havde en pige fra Bosnien i klassen. Og hendes del af billedet er markant anderledes end de færøske klassekammeraters. Eksperimentet demonstrerer, hvordan de samme fortællinger kan skabe forskellige billeder, afhængigt af hvor man bor.

En særlig grad af tilpasning er nødvendig, når det gælder de historier, der defineres som sagn, fordi sagn, i modsætning til eventyr, der er fiktion, giver sig ud for at beskrive virkelige begivenheder, der er knyttet til et bestemt sted og en bestemt person. Det gælder ikke bare de gamle sagn, men også de moderne sagn eller såkaldte vandrehistorier. Sagnene må derfor i højere grad end eventyr tilpasse sig ikke bare det miljø, hvori det bliver fortalt, men også den tid, de lever i. De følgende to eksempler illustrerer, hvordan den samme historie fortælles først af én af Evald Tang Kristensens fortællere i slutningen af 1800-tallet, og siden hvordan den bliver fortalt i nutiden.

En mand havde været i Aalborg for at levere nogle heste, han havde solgt. Da han kommer i Hammer Bakker, når han et kvindemenneske, der bærer to store kurve. Hun råber ham an, om hun ikke måtte få køreløj, for hun er vagt gående. Jo. Så kommer hun også op, og som de nu sidder, kommer han til at se til hende og opdager, at hun har et stort skæg. Så ved han jo, at hun er en forklædt person, og han bliver meget forskrækket. Han tager og sætter sin hue lidt løst på hovedet, og da der kommer et vindpust, blæser den af. Han siger nu til kvindemennesket, om hun ikke vil være så venlig at stå af og tage ham den, for hestene er så kåde, at han tør ikke selv stå af. Hun står også af, og så slår manden et vældigt skrald med pishen, og hestene sætter i spring, så han bliver den anden kvit. Han melder sagen, og røveren bliver taget. Det viste sig, at hun havde to store slagteknive i de kurve.¹⁵

Den historie ville næppe kunne foregå i nutiden, så derfor bliver den fortalt på denne her måde: *En ung kvinde var ude at køre i sin bil. Fordi hun var alene og desuden kvinde, havde hun ikke tænkt sig at tage blaffere med, det var alt for risikabelt. Men så kørte hun forbi et busstoppested, hvor der stod en ældre sørgeklædt kvinde med en kagekarton i hånden. Da den sørgeklædte kvinde vinkede til hende, bestemte hun sig for at bryde et af sine principper. Hun standsede.*

¹⁵ Fortalt af Jens Jensen i Lendum. Evald Tang Kristensen besøgte JJ i 1898. Sagnet er trykt i Kristensen, Evald Tang (udg.) 1932: *Danske Sagn*. Ny række IV: nr. 917 (s. 366). Der er anvendt nutidig stavemåde og enkelte ord er oversat til nutidssansk.

Damen havde slør for ansigtet og kom nu hen til bilen og fortalte, at hun var på vej til en begravelse, men var kommet for sent til bussen. Den unge kvinde bad hende sætte sig ind i bilen, hun skulle jo alligevel samme vej. Da de havde kørt et stykke tid, kom hun til at kaste et blik på den sørgeklædte passagers hænder. De var behårede som en mands!

Den unge kvinde følte sig ilde til mode. Forinden havde hun lagt mærke til den ældres dybe stemme, og nu lagde hun to og to sammen. Men hun mistede ikke fatningen. Hun lod, som om hun pludselig opdagede, at der var noget galt med bilens bremselys. Hun holdt ind til siden og bad blaffereren om at være sød at gå ud og se efter. Hendes passager havde tydeligvis ikke fattet mistanke og gik ud og stillede sig op bag bilen. Lynhurtigt kørte den unge kvinde sin vej.

Da hun senere åbnede kagekartonen, som lå tilbage i bilen, viste den sig ikke at indeholde nogen tærte, men en pistol.¹⁶

Det er den samme historie, men i to forskellige udformninger, der passer til hver sin tid. At sagn må forny sig, hvis de skal stå til troende, gjorde allerede Evald Tang Kristensen opmærksom på i 1876: ”Jeg agter ikke meget på, at selve sagnformen skal være bevaret i slægtsrækker; når blot troen, der bærer sagnene frem på sagntræet, der skyder bladene og bærer frugterne, er af samme art som roden, så er det lige meget, om sagnet dannedes i går. Er det ægte og fyldigt, så har det det samme værd”.¹⁷

Det andet eksempel er en historie, som er blevet fortalt i henholdsvis Danmark og Afrika, og som illustrerer, hvordan den tilpasser sig det sted, den bliver fortalt:

En handelsrejsende, som på grund af sit job selvsagt ofte er hjemmefra, har en højgravid kone, der er lidt nervøs for, at han ikke skal være hjemme, når fødslen går i gang. I forvejen synes hun, at hun har fået meget lidt støtte af ham. Men heldigvis er han i nærheden, da fødslen går i gang, så han når at komme hjem. Han ankommer til hospitalet med fotografiapparater og videoudstyr, så han kan forevige den lykkelige begivenhed. Da han første gang ser

barnets hoved igennem linsen, er han ved at tabe hele apparaturet, for det viser sig at være en helt kulsort dreng med krøllet hår, der er ved at blive født af hans kone. Han bliver rasende, fordi han tror, at hans kone har været ham utro. Hun ved, at hun ikke har været utro, så det ender med at blive et interessant lægevidenskabeligt problem. For nu at gøre en lang historie kort, så ender det med, at man finder ud af, at manden havde været i Berlin på én af sine forretningsrejser. Her havde han været sammen med en prostitueret, der lige inden, hun var sammen med ham, havde været sammen med en afrikaner. Da han var fløjet hjem umiddelbart efter, hvor han så havde været i seng med sin kone, havde han altså selv viderebragt denne mands sæd til sin kone.¹⁸

Historien blev brugt til at belyse flere problemstillinger i et indlæg på en international kongres, der blev afholdt på Syddansk Universitet for nogle år siden. Her sad der en sort kvindelig forsker fra Kenya, som kunne fortælle, at historien også var kendt i Afrika, men her var det i stedet for en asiat, der kom ud af moderen. Måske vil nogle sætte spørgsmålstegn ved, om disse historier hører med til den danske kulturarv, og det vil ikke være første gang, det sker med den type historier. For sådan tænkte faktisk også borgerskabet og deres forskellige kultur- og vidensproducenter i 1800-tallet, da de gik i gang med at udgive det, de mente var den danske eventyrskat. Derimod blev de fortællinger, der var flest af, nemlig skæmtehistorierne, stort set ikke udgivet, fordi man anså dem for platte og grove. Når vi læser dem med nutidens øjne, kan vi jo se, at det i virkeligheden er de historier, der oftest fortæller mest om hverdagen i bondesamfundet.

I 1800-tallet fortalte man om rakkerne, at de solgte pølser, der var lavet af selvdøde dyr, i 1928, hvor de første industrifremstillede pølser blev sat i produktion i Horsens af en polak, fortalte man, at der var rottekød i pølserne, det samme blev fortalt om Houlbergs pølser under 2. Verdenskrig. Houlberg var som bekendt værne-

¹⁶ Klintberg, Bengt af (udg.) 1988: *Rotten i pizzaen. 100 af hverdagens vandrehistorier*. Viby: s. 176 f.

¹⁷ Kristensen, Evald Tang (udg.) 1876: *Jyske Folkeminder 3*. København: s. VI. Der er anvendt nutidig stavemåde.

¹⁸ Denne historie, som jeg selv har fået fortalt, findes i en variant hos Klintberg, Bengt af (udg.) 1988: *Rotten i pizzaen. 100 af hverdagens vandrehistorier*. Viby: s. 30 f.

mager. Og da de første kinesiske restauranter åbnede omkring 1970, var det forårsrullerne, der var rottekød i. Og sådan kunne man blive ved med både pizzaer og burgere. Evald Tang Kristensen kaldte det, der holdt liv i den slags historier, for tro. I dag ville vi nok snarere kalde det fordomme, usikkerhed, frygt eller mere overordnet de følelser, som ofte vækkes til live i mødet med det, der er anderledes, eller når man føler sig truet. Historierne fortæller således deres version af den måde, man i tidens løb har positioneret sig på i et samfund, fx. i forhold til andre befolkningsgrupper, eller hvis der er sket ændringer i levevilkårene.

Vi deler mange af vores fortællinger med andre folkeslag, og det har vi altid gjort. Det er nok især iøjnefaldende med hensyn til de nutidige eksempler, hvor det er muligt at tilskrive massemedierne en rolle som medfortællere. Men som det fremgik i forbindelse med den indiske fabel- og visdomsbog *Pantchatantra*, har historierne også vandret over landegrænserne før i tiden, det tog bare noget længere tid.

Det, som får fortællingerne til at se ud, som om de er danske, er først og fremmest de ændringer, der bliver foretaget i det, man kunne kalde deres ydre form. De enkelte elementer er for så vidt lette nok at udskifte med noget, vi som danskere kan genkende, og som får os til at tro, at der er tale om danske historier.

Set ud fra et fortælle teknisk perspektiv vil det derfor nok være muligt at udskille de elementer, der viser, at historierne er fortalt i Danmark, også selvom de kommer alle mulig andre steder fra. Går vi derimod over til at se på selve det budskab, der kommunikeres, og prøver at se bort fra formen eller de fortælle tekniske fif, bliver det mere kompliceret. Som tidligere nævnt brugte man de samme moraler i såvel indisk og arabisk som i den middelalderlige kristne kultur. Ethiske og moralske værdier spiller jo en stor rolle, for at ethvert samfund kan fungere. Derfor er der i mange tilfælde tale om alment menneskeligt arvegods.

For nogle år siden modtog Folkemindesamlingen et nedskrevet eventyr, som en 16-årig pige

med indvandrerbaggrund havde optegnet efter sin bedstemor, der ofte fortalte hende og hendes søskende historier. Pigen var født og opvokset i Danmark, hvorimod bedstemoderen havde levet det meste af sit liv i Tyrkiet og ikke kunne tale dansk. Pigen skrev i det medfølgende brev, at det var en historie, hendes bedstemor fortalte, for at børnene skulle lade være med at være grådige.

Især den medfølgende kommentar var interessant, fordi den form for udsagn stort set kun findes som indirekte budskaber i de mange historier, der findes i Folkemindesamlingens arkiv. Til gengæld kan budskabet i nogle tilfælde blive håndgribeliggjort igennem ritualer og traditioner, som jo også betragtes som en del af den immaterielle kulturarv. Det vil jeg give et par eksempler på.

I bondesamfundet var et bryllup ikke sjældent ensbetydende med, at det unge par fik hinanden, fordi der var nogle praktiske og økonomiske grunde til det, hvorimod der blev taget mindre hensyn til forelskelse og kærlighed. Når man blev gift, blev man en del af landsbyfællesskabet og fik taleret i de tilfælde, hvor vigtige sager skulle afgøres, og man blev fra nu af betragtet som voksen. Derfor var brylluppets to højdepunkter de ritualer, der afspejlede, at brudeparret nu blev optaget i det gifte fællesskabs lag. Det ene var, når bruden skulle have udskiftet den hovedbeklædning, som viste, at hun tilhørte de ugiftes lag, med konehuen, og det andet var, når brudeparret blev danset ud af de ugiftes og ind i de giftes lag. Mange folkeeventyr slutter derfor heller ikke med, at *de levede lykkeligt til deres dages ende*, men derimod med at *så drak de bryllup*, eller at *brylluppet blev aftalt*. Det vigtige var, at de blev gift og dermed blev en del af fællesskabet.

Den lykkelige slutning bliver derimod ofte tilføjet i mange af de eventyr, der blev udgivet i 1800-tallet af borgerskabet og dets forskellige kulturproducenter. Her var kærlighedsægteskabets idealet, hvorfor det var vigtigt at markere, at med brylluppet fuldbyrdedes kærligheden, og at det unge par fra nu af indgik i en lykkelig forening med hinanden, der gerne skulle vare ved til deres dages ende. Højdepunktet i forbindelse

med brylluppet var, når bruden iført jomfruens symboler blev overdraget af faderen til sin vorde ægte mand.

De to forskellige slutninger i eventyrene svarer således til de to forskellige sæt af ægteskabsideal og den måde, de kommer til udtryk på i bryllupsritualerne.¹⁹

I eventyret om Tornerose finder vi et andet velkendt tema, der vedrører gæstebud. Udveksling af gaver, hvortil også invitationer hører, er en måde at etablere sociale relationer på, og en handling, der virker socialt integrerende.²⁰ Undlader man at give, nægter man at tage imod, eller glemmer man at gengælde, har det den modsatte virkning, så er grundlaget for fjendskab skabt. Den 13. fe bliver i eventyret om Tornerose en fjende, fordi hun ikke blev inviteret, og hendes gave består af en guldten med gift på. Det sidste får en ekstra dimension, når man tænker på, at ordet gift både betød en gave og noget man kan dø af. *Gift skal gengældes om venskab skal holdes.* Det skriver Matthias Moth (ca. 1647-1719) i sin håndskrevne ordbog i slutningen af 1600-tallet, noget man i bondesamfundet var så opmærksom på, at der i bydelavets vedtægter var ganske bestemte regler for, hvem der skulle inviteres med til de forskellige fester.

Den måde, ægteskabsideal og etableringen af sociale relationer kommer til udtryk på igennem de nævnte fortællinger og ritualer, henleder opmærksomheden på, hvordan tingene bør udføres, og de kommer dermed til at være retningssigende for den adfærd, der er ønskværdig. Eksemplerne her er fra Danmark, men lignende findes også i andre kulturer. Og på samme måde, som fortællingerne tager farve af det sted og det miljø, de bliver fortalt i, gør ritualer og traditioner det også, ligesom de ændrer sig over tid og henter inspiration udefra.

I den forbindelse er massemedierne i løbet af 1900-tallet kommet til at spille en stadig større

rolle i modsætning til i bondesamfundet, hvor det var den mundtlige overlevering, der videregav og fortolkede både fortællingerne og traditionerne.²¹ Massemedierne er blevet et vigtigt redskab i både overføringen og i forbindelse med nyskabelse.²² Derfor kan man ikke komme uden om at inddrage medierne som en del af traditionsprocessen,²³ dels fordi folkløse herigennem spredes hurtigere og over større områder, dels fordi både folkløse og massemedier fungerer som en slags redskaber i den proces, hvor erfaringer og værdier organiseres og stiliseres. I det moderne samfund bliver massemedierne ikke alene formidlere af kollektiv erfaring, men også medformere.

I denne sammenhæng er det vigtigt at pege på et argument, der er fremsat af den engelske kulturforsker John Fiske. Han mener, at folkelig kultur kan skabes, ved at folk så at sige selv bruger eller leger videre med de kulturelle produkter, der bliver kommunikeret via massemedierne. Hvis disse produkter holder op med at have en mening, vil folk afvise dem.²⁴ Og han slår endvidere fast, at denne form for folkelig kultur skabes indefra og nedefra, ikke udefra og oppefra, som massekommunikationsforskere gerne vil fremstille det. Det betyder i denne sammenhæng, at det, der kommer udefra, kan betragtes som en form for inspiration, som tilpasses og præges af dem, der tager ideen op eller budskabet til sig. Det er jo for så vidt ikke anderledes, end den måde motiver i den indiske visdomsbog, som i løbet af 1000 år bredte sig til Danmark, blev optaget i fortælletraditionen, eller den måde H.C. Andersen har inspireret den folkelige fortælletradition verden over.

Den historie, der fortælles igennem fortællinger, traditioner og ritualer, er én version af det sociale liv. Det er en version, der kan ligestilles med andre versioner, hvor mennesker tydeliggør aspekter af deres liv. Ritualerne dramatiserer en bestemt kulturs basale kulturelle værdier og kommunikerer på samme måde som fortællinger de regler, man handler efter i den pågæl-

¹⁹ Kofod, Else Marie 2005: *Ifølge traditionen. Hverdag og fest igennem 200 år*. København. Utrykt ph.d.-afhandling.

²⁰ Mauss, Marcel 2000 (1923): *Gaven*. København.

²¹ Giddens, Anthony 1996 (1991): *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under senmoderniteten*. København: 36 f.

²² Dundes, Alan 1980: *Who are the Folk? I Dundes, Alan: Interpreting Folklore*. Bloomington, Indiana: s. 1-19.

²³ Bird, Donald Allport 1976: *A Theory for Folklore in the Mass Media*. *Southern Folklore Quarterly* 40, 285-305.

²⁴ Fiske, John 1989: *Reading the Popular*. Boston. Se også Vestergaard, Torben og Kim Schrøder 1985: *The Language of Advertising*. New York, som i forbindelse med deres analyse af reklamer påpeger en lignende mekanisme, og det samme gør med hensyn til stilkataloger Gammel, Inga R. 1994: *Skønhedens filosofi. Fra Homer til Hugo Boss*. Århus.

dende kultur. De indgår som mere eller mindre uskrevne regler i hverdagen, men forstørres op ved festlige anledninger. De værdier, et samfund, et land eller et større eller mindre fællesskab hylder på et givet tidspunkt, hører med til kulturens kerne. De udgør en fælles vejledning for medlemmerne og udstikker retningslinjer for den måde, man skal håndtere omgangen med andre mennesker på. Et samfunds værdier fortæller, hvad der anses for at være særlig vigtigt. De definerer, hvilke typer af mennesker der respekteres mest. De spiller en vigtig rolle for, hvordan man kan opnå et godt ry og den dermed forbundne prestige. Endelig er et samfunds værdier vigtige for, hvilke signaler det sender til omverdenen, og hvad omverdenen kan forvente sig af det pågældende samfund.

Iagttagelse man, hvordan de kulturelle processer i Danmark har formet sig igennem de sidste 200 år, henviser kultur dels til den dannelsesproces, der har været styrende i hele perioden, dvs. peget fremad mod dannelsens resultat, det kultiverede menneske. Men samtidig har der også været en modsatrettet bevægelse, hvor kultur i stigende grad peger bagud imod rødder og identitet. Begge processer kan man finde spor af i såvel fortællinger som i ritualer og traditioner. Betragtes 1800-tallets borgerskab som de første repræsentanter for den moderne udvikling, kan man allerede her se eksempler på den bagudrettede bevægelse. Det var i dette miljø, at ændringer i samfundsstrukturen og de sociale vilkår skabte grobund for en særlig fortolkning af de folkelige fortællinger og ikke mindst nye traditioner, som blev koblet sammen med forestillinger, der ofte stammede fra bondesamfundet. Ændringsprocesserne skærpede bevidstheden om den egenskab ved traditioner og de folkelige fortællinger, at de repræsenterede fortiden, og interessen for folkeminderne som levn fra fortiden skal som tidligere nævnt netop ses i denne sammenhæng.

I takt med at forandringsgraden siden hen er forøget, er der blevet brug for en modvægt. Tradition udgør en sådan modvægt, ved at den skaber sammenhæng med fortiden og dermed en fornemmelse af kontinuitet. Set fra den enkelte aktørs perspektiv opfindes eller genoplives en tradition ikke for sin egen skyld, men fordi den på et givet tidspunkt giver mening.

På samme måde som forandring og tradition udgør et næsten uadskilleligt makkerpar i denne udviklingsproces, kunne man sammenkoble globalisering og den bevidsthed om kulturarv, der i de senere år er blevet stadigt mere fremtrædende. Men i stedet for at tale om ægte eller falske, mundtlige eller skriftlige, folkelige eller finkulturelle, nationale eller internationale elementer, når det drejer sig om den immaterielle kulturarv, ville det måske være mere frugtbart at betragte kulturarv som en foranderlig og elastisk størrelse og dermed en nøgle til historisk viden om de processer, der fører til kulturel konstruktion. Det interessante bliver så at finde ud af, hvilke værdier der på et givet tidspunkt tillægges en så vigtig betydning i en bestemt kultur, at de vækker genklang, og at finde ud af, hvorfor man netop vælger den version af en fælles historie på det bestemte tidspunkt.

Else Marie Kofod har arbejdet med sagn som kilde til normer og værdier hos almenen og for eventyrenes vedkommende med vekselvirkningen imellem mundtlig og skriftlig tradition. Hun har ligeledes arbejdet med traditioner ud fra et traditions-historisk og kulturanalytisk perspektiv.

LITTERATUR

Aarne, Antti (1910), *Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki (FFC 3).

Aarne, Antti (1961), *The types of the Folktale of Europa, West Asia, and the Lands Settled by These Peoples*. Helsinki. (FFC 184).

Almegaard, Jens 2004: 'Vision og værdier i praksis. Hverdagshistorier som formidlings- og ledelsesværktøj'. I Kjæbeck, Susanne (red.): *Historiefortælling i praktisk kommunikation*. Roskilde.

Bird, Donald Allport (1976), 'A Theory for Folklore in the Mass Media'. *Southern Folklore Quarterly* 40.

Bødker, Laurits (udg.) (1951), *Christen Nielsen: De ganle vjises exemplar oc hoffsprock*. København.

Christensen, Arthur (1939), *Molboernes vise gerninger*. København. (DFm 47).

Dal, Erik og Erling Nielsen (udg.) (1963), *H.C. Andersens Eventyr. Kritisk udg. efter de originale Eventyrhæfter med Varianter*. København.

Dundes, Alan (1980), 'Who ar the Folk?' I Dundes, Alan: *Interpreting Folklore*. Bloomington, Indiana.

Fiske, John (1989), *Reading the Popular*. Boston. Se også Vestergaard, Torben og Kim Schrøder (1985), *The Language of Advertising*. New York, som i forbindelse med deres analyse af reklamer påpeger en lignende mekanisme, og det samme gør med hensyn til stilkataloger Gammel, Inga R. 1994: *Skønhedens filosofi. Fra Homer til Hugo Boss*. Århus.

Giddens, Anthony 1996 (1991), *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under senmoderniteten*. København.

Kleivan, Inge (2005), 'Lille Claus og store Claus i Grønland'. *Tidsskriftet Grønland* 6-7.

Klintberg, Bengt af (udg.) (1988), *Rotten i pizzaen. 100 af hverdagens vandrehistorier*. Viby.

Kofod, Else Marie (1989), *De vilde svaner og andre folkeeventyr. Sidestykker til H.C. Andersens eventyr*. København. (DFm 86).

Kofod, Else Marie (2005), *Ifølge traditionen. Hverdag og fest igennem 200 år*. København. Utrykt ph.d.-afhandling.

Kristensen, Evald Tang (udg.) (1892-1901), *Danske Sagn som de har lydt i folkemunde*. Aarhus.

Kristensen, Evald Tang (udg.) (1932), *Danske Sagn*. Ny række IV: nr. 917.

Kristensen, Evald Tang (udg.) (1876) *Jyske Folkeminder 3*. København.

Mauss, Marcel 2000 (1923): *Gaven*. København.

Olrik, Axel (1904), 'Kong Lindorm'. *Dansk Studier*. "Kong Lindorm" (AT 433B) kendes i to udformninger fra Jylland, på Sjælland og i Skåne. Én version er trykt som nr. 8 i Levinsen, Niels 1958: *Folkeeventyr fra Vendsyssel*. Udgivet af Laurits Bødker. København. (DFm 68)

Thiele, Just Mathias (1818), *Danske folkesagn*. København.

Winther, Mathias (1823), *Danske folkesagn*. København.

”VORES HISTORIER ER BEDRE END DINE!” KULTUREL DANNELSE PÅ BEGIVENHEDSMARKEDET

AF KAREN LISA G. SALAMON
Ph.d. og lektor ved Danmarks Designskole, Cen-
ter for Designforskning.

Beskyttelsen af kulturel mangfoldighed og tradition er tydeligvis et kontroversielt emne. Trods verdens åbenlyse kulturelle mangfoldighed er det ikke uproblematisk internationalt og juridisk at ville stadfæste retten til kulturel variation og tradition. Dette skyldes ikke alene implikationer omkring nationalstaters suverænitæt, men også mere komplekse forhold omkring kulturel definitionsret samt den tiltagende betydning af kulturmarkedet og konkurrencen mellem nationale kulturindustrier. Kultur er ikke alene en nationalstatslig arv og en personlig kompetence. Kultur er i høj grad også en vare på et marked. I takt med dereguleringen af en række statsvirksomheder – også inden for kulturområdet – må kulturarv også forstås i bevidsthed om et kommercielt pres.

Når kulturelle udtryk defineres i forhold til markedet, kaldes det for eksempel *branding* eller markedsføring. Det kaldes indimellem også for identitet. Designere lever blandt andet af at udvikle *visuel identitet* til virksomheder på markedsvilkår. Markedspressets stadig mere åbenlyse betydning for kulturarvens udvikling bør derfor efter min mening inddrages i en diskussion af mulighederne for at bevare og beskytte uhåndgribelig kultur.

I denne artikel vil jeg gerne diskutere nogle aspekter af kommercialiseringens betydning i forståelsen af ”uhåndgribelig kulturarv”,¹ eller *intangible heritage*, som det hedder hos FN’s organisation for uddannelse, videnskab og kultur, UNESCO.

Jeg vil gerne påpege, at der også i diskussionen omkring kulturarv – ligesom i den danske satsning på udvikling af kulturelle kanoner² og i den politisk styrede udvikling af kultursektoren i retning af indtægtsdækket virksomhed – foregår et spil mellem kulturelle *værdier* og økonomisk *værdi*.

ET REGULERET KULTURMARKED?

I 2003 vakte et fransk forslag om en international konvention til beskyttelse af kulturel mangfoldighed skepsis ved UNESCOs 32. generalkonference. Torben Krogh, der deltog som formand for den danske UNESCO-Nationalkommission, forklarede efterfølgende, at konventionsforslaget havde vakt betænkeligheder hos amerikanerne, fordi de mente, at en sådan konvention kunne virke konkurrenceforvridende: ”Det er jo et emne, der handler om, hvordan man for eksempel gennem filmstøtte og kunstfonde bevarer en kulturel mangfoldighed. Men USA’s største handelsvare er hele deres Hollywoodproduktion, og derfor kæmper de generelt for at bevare et helt frit konkurrencemarked på dette område” (UVM Presse 2003). Beskyttelsen af kulturformer blev altså her ensbetydende med forsøg på regulering, der ville hæmme et frit kulturmarked. Fra europæisk side har man da også været ganske bevidst om de økonomiske aspekter af beskyttelsen af kulturel mangfoldighed. En sådan beskyttelse har europæisk interesse, fordi den kan bidrage til udviklingen af økonomisk levedygtige, lokale kulturindustrier i Europa og i en række udviklingslande (fx KOM (2003) 520 endelig: 4).

I modsætning til disse konflikter om beskyttelsen af den kulturelle mangfoldighed lyder

¹ Dette uhåndgribelige kaldes oftest ”immaterielt”, men dette begreb forekommer ikke ganske dækkende. Det materielle kan jo netop indgå i *intangible heritage*, dog uden at dets materialitet er af essentiel betydning. Jeg foretrækker derfor ordet ”uhåndgribelig”, der også i sin dobbeltbetydning ganske godt omfatter det aktuelle emnefelt.

² Kulturminister Brian Mikkelsen skrev ved kulturkanonens udgivelse i 2006, at ”[...] vi lever i dag i en verden med utrolige kulturelle valgmuligheder. Paradokset er bare, at valgmulighederne faktisk er så mange, at det kan fastholde os i et snæversyn værre end i tider, hvor valgmulighederne var færre. Udbuddet af tv-kanaler, blade, bøger, på internettet og så videre er så stort [...]” (Kulturkontakten 2006:3). Hermed beskrev han indirekte et kulturelt marked med en overflod af tilbud. Ifølge Kulturkontaktens redaktion vil en kanon også give et bud på ”[...] hvad der i vores kulturarv er både værdifuldt, af god kvalitet og værd at bevare til vores efterkommere” (op.cit. 4). Denne formulering henviser efter min mening igen indirekte til værdisættelsen af kultur på et konkurrencemarked.

debatten omkring beskyttelsen af uhåndgribelig kulturarv måske mindre kontroversiel, og mindre kommercielt tonet:

“Konventionen af 2003 [til beskyttelse af uhåndgribelig kulturarv] sigter mod at værne om samfunds og gruppers – og i visse tilfælde individers – uhåndgribelige kulturelle arv. Den ønsker også at sikre respekt for denne arv og at skabe bevidsthed omkring vigtigheden af en sådan arv og dennes beskyttelse [...] (UNESCO udate-ret: 2, forf. uautoriserede oversættelse).

Her er altså tilsyneladende tale om noget uhåndgribeligt og socialt iboende, der ifølge konventionen bl.a. udgøres af mundtlige udtryksformer og traditioner, social praksis, ritualer, festtraditioner, folkelig viden om naturen, performative kunstformer og traditionelle håndværkskompetencer (ibid.). Det lyder umiddelbart ikke særlig kommercielt eller politisk kontroversielt, men har efter min mening alligevel betydelige økonomiske og politiske implikationer. Det er nogle af disse, jeg her vil diskutere.

I dag taler man om, at vi befinder os i en postindustriell *vidensøkonomi*, hvor de gamle og dyre industrilande især skal leve af teknologisk og kulturelt sofistikeret innovation.³ Skal man tro socialteoriene og den toneangivende politiske diskurs, befinder vi os i et *begivenhedssamfund* med en *oplevelsesøkonomi* – *the experience economy* (Lund et al. 2005; Löfgren & Willim 2005; Pine & Gilmore 1999). Her handler det netop om at gøre uhåndgribelig kultur til håndgribelige danske kroner. Samtidig er der i disse år et politisk pres for, at kulturlivet og dannelsen i højere grad skal kunne eksistere på det frie markeds betingelser. Kulturelle begivenheder skal således også tjene økonomiske formål. Dermed kan man i dag tale om et kulturmarked, også for uhåndgribelig kulturarv, der af UNESCO i øvrigt defineres som følger:

“[...] praksisformer, forestillinger og udtryk, og viden og færdigheder, som overføres fra generation til generation, og som giver samfund og grupper en fornemmelse af identitet og kontinuitet” (ibid., forf. uautoriserede oversættelse).

Også denne uhåndgribelige kulturarv, der giver grupper identitet og skaber kulturel kontinuitet over generationer, gøres til genstand for kommercielle interesser. Det er muligvis ingen nyhed, men får efter min mening tiltagende og ny betydning, bl.a. fordi der nu satses politisk eksplicit på kulturen som indtjeningsmaskine til udfasende industriøkonomier.

I artiklen her skal jeg ikke gå videre ind på selve konventionen til beskyttelse af uhåndgribelig kulturarv eller dens politiske og kulturelle betydninger i andre dele af verden. Jeg vil i stedet diskutere visse forhold i dagens Danmark, der har betydning for relevansen af denne kulturarvsforståelse. Min diskussion vil foregå med særligt henblik på markedets og den økonomiske effektmålings og lageropgørelses tiltagende betydning også på kulturområdet.

KULTURELLE VÆRDIERS VÆRDI

Når man diskuterer beskyttelsen af uhåndgribelig eller abstrakt kulturarv, så er det sandsynligvis forhold som religionsfrihed, retten til rituel praksis, bevaringsforhold for mundtlige traditioner og beskyttelsen af andre umiddelbart ”etnografiske” forhold, der falder i tankerne. På netop disse områder vil der ofte være tale om risikoen for statslige overgreb mod minoritetskulturer samt for nationalstaters ”skæve” satsning på visse kulturtraditioner frem for andre. Emner som modersmålsundervisning og museumsbevillinger kan eksempelvis overvejes her. Disse forhold er hidtil forekommet mindre relevante i dansk kontekst, selvom visse minoritetsgruppers kulturelle rettigheder og bevaringen af eksempelvis indfødt kultur i Grønland har været under trussel. Det er relevant at overveje, om disse forhold muligvis i dag er blevet endnu mere aktuelle: På nationalt plan i Danmark må vi derfor blandt andet overveje, hvad konventionens definition af bevaringsværdig kulturarv vil betyde for områder som minoritetsbeskyttelse samt for vor almene kulturelle bevidsthed og syn på kulturstøtteordninger. Disse forhold bliver til dels berørt af en række andre forskere i nærværende tekstsamling og andre steder (Hastrup 2006, Sjørsløv 2005). I internationalt perspektiv må vi overveje betydningen af at markere solidaritet

³ Antallet af tekster om vidensøkonomien og betydningen af medarbejderens og lederens åndelige kompetencer herfor er meget stort. Blandt nogle af de tidlige tekster om videns betydning i det højt udviklede industrisamfund er Bell 1976 og Drucker 1969. Selv har jeg skrevet om værdisættelsen af menneskelig åndelighed og bevidsthed i en række sammenhænge (fx Salamon 2005 a & b).

med og støtte til ”ejendomsløse” minoritetskulturer, men også konsekvenserne af indirekte at medvirke til ”blåstempling” af staters, regeringers og overnationale instansers definitionsret over, hvad der er bevaringsværdig og ”rigtig” national kultur.

I dansk kontekst tror jeg dog, at det kommercielle pres på eksempelvis majoritetsbefolkningens⁴ folkekulturer og på (varianter af) det danske sprog vil være endnu mere omfattende og iøjnefaldende. Jeg mener, at konventionen kan diskuteres også ud fra dette forhold, som man kunne kalde det majoritets-kulturelle perspektiv. Det er u håndgribelig kulturarvsbeskyttelses potentielle betydning for dette område, som er mit hovedanliggende her.

Der er tale om en kompleks problemstilling, der overordnet set handler om endnu et forhold, som særligt må interessere en etnograf og kulturforsker som mig: risikoen for essentialisering og naturalisering af visse dele af kulturarven, frem for andre, gennem formalisering og ratificering. Hermed mener jeg, at en officiel udvælgelse af visse u håndgribelige kulturarvsformer som særligt danske eller nationalt betydende ikke alene bidrager til en blåstempling af disse former frem for andre, men også over tid fastholder dem i en monumental position, hvor de – eksempelvis ligesom nationalsangen – kommer til at fremstå som uforanderligt og essentielt danske og dermed kommer til at udgøre en selvfølgelig, indiskutabel og betonfast del af danskheden. Dette kan medføre kulturel fastfrysning, heliggørelse eller ”museumificering” af visse kulturelle positioner og muligheder, alt imens andre kulturformer dømmes ude og negligeres af museer, kanoner og kulturstøtteordninger. En sådan proces gavner næppe den kulturelle mangfoldighed eller – for den sags skyld – det frie kulturelle markedsvælg. En sådan proces har i stedet karakter af klassisk konservatisme, monopolskabelse og statslig regulering. Når Kulturministeriets kulturkanon hævder at ”give os referencepunkter og bevidsthed om, hvad der er særligt ved danskere og ved Danmark i en verden, der bliver mere og mere globaliseret”, så

er det tilsyneladende også en sådan blåstempling, naturalisering, og dermed essentialisering, af det ”særlige” ved danskheden, som her fremmanes (Kulturkontakten 2006:5). Hvorvidt en sådan *monumentalisering* af ”praksisformer, forestillinger og udtryk, og viden og færdigheder, som overføres fra generation til generation”⁵ er ønskværdigt og en fordel for staten, erhvervslevet, borgerne og dansk identitet, må komme an på videre debat, forskning og såkaldt værdikamp. En videre diskussion af disse meget interessante forhold falder dog uden for det mere afgrænsede emne for denne artikel, hvorfor jeg nu vil gå videre til at koncentrere mig om betydningen af immateriel kulturarv i et samfund, hvor det u håndgribelige og kulturelle gøres håndgribeligt, kvantificerbart og dermed økonomisk omsætteligt for at opnå social og kulturel eksistensberettigelse.

Jeg er en blandt flere samfundsforskere, som i de senere år har studeret forskellige kulturelle udtryk, der afspejler samtidens pres for omsætningen af kulturelle værdier til kvantificerbare (økonomiske) værditermer (Miller 1994, Salamon 2005b, Sennett 1999). Det er næppe nogen nyhed, at vort aktuelle økonomiske system fokuserer på transformation og vækst, hvor målet er at skabe værdi ud af det, der er endnu ikke er set eller gjort (Salamon 2005a). Kvantificering i form af regnskabsførelse synliggør begivenheder og processer og gør det muligt at forandre og omsætte dem. I modsætning til andre typer kvantificering, såsom statistik, gør regnskabsføring det muligt at oversætte kvalitative egenskaber og forskelle til finansielle værdier, som ikke behøver yderligere reference eller oversættelse. Gennem reduktion af flertydig, kompleks kvalitet til en entydig talværdi gør regnskabsføring det muligt at sammenligne enheder og for eksempel rangordne dem (Miller 1994: 2 ff). Vore styringsformers fokus på målbare effekter og entydig økonomisk prioritering nødvendiggør kvantificering af alt, typisk i form af nye regnskabs- og revisionssystemer inden for blandt andet offentlig forvaltning, uddannelsessektor, museer, sundhed og forskning og gennem

⁴ Jeg er ganske klar over, at et begreb som majoritetsbefolkning kan diskuteres og allerede i sig selv er udtryk for et subjektivt, kulturelt blik. I Danmark er der dog betydelige kulturelle forhold, som åbenlyst og bevidst deles af befolkningsmajoriteten, såsom protestantisk-kristent etos, sprogfællesskab, nogenlunde samme generationelle medie- og musikkulturer, betydelige livs- og overgangsritualer, nogenlunde samme varianter af arbejdslivsformer og fritidskulturelle aktiviteter, foreningsliv og sociale solidaritetsopfattelser m.v. (cf. Anderson 2006; Salamon 1992 & 1994).

⁵ Som allerede ovenfor citeret: UNESCO udateret: 2, min uautoriserede oversættelse.

krav om evaluering og lageropgørelse af alt, hvad vi præsterer sammen og hver for sig. *Best Practice* og *Performance Management* er foreløbig kommet for at blive og giver genklang i sloganet "bedst og billigst", som vore politikere har brugt i mindst 10 år nu. Kulturs performance – her ikke i betydningen optræden eller forestilling, men forstået som effektskabelse og ydelse – måles bedst, når den opdeles i afgrænsede enheder. Jeg mener, at begivenhedstendensen inden for kulturlivet i høj grad handler om dette. Seje, langsommelige dannelsesprocesser er ofte usynlige, fordi de er vanskelige at udpege, definere og afgrænse – og dermed måle entydigt. Kulturbegivenheder, der koncentrerer sig i tid og rum, kan derimod afgrænses og defineres, og de kan sættes i taksonomisk system og rangordnes. De kan synliggøres, blandt andet fordi de passer til massemediernes nyhedssystem: De kan have nyhedsværdi, fyres af og efterbehandles i form af afsluttede evalueringer. Denne type kulturarv er måske uhåndgribelig i den forstand, at den for det meste er immateriel. *Kulturkanonen* fra 2005/2006 er et eksempel herpå, ligesom *Kulturnatten* og en række opsigtsvækkende udstillinger og filmsatsninger. Ved at være klassificérbar som begivenhed og afgrænset i tid og rum kan denne type kultursatsning dog udmærket måles. Den kan budgetteres, og det kan afgøres, om den har haft effekt i form af antal (betalende) tilskuere, mængde medieomtale, antal tilrejsende turister og priser ved internationale festivaler. Jeg mener, at begivenhedsøkonomiens popularitet ikke alene stammer fra kultur(for)brugernes tiltagende sult og kræsenhed, fra globaliseringens pres eller fra industri- og serviceøkonomiernes krise i de dyre velfærdsstater. Den stammer også fra en naturlig imødekommenhed over for regnskabstænkningens behov. Det kan godt være, at der tales meget om betydningen af processer og procesbevidsthed. Men i en nyliberalt markedsbaseret samfundsform er det de målbare resultater på bundlinjen, der batter politisk og i budgetmæssig praksis.

IMMATERIALITET OG UHÅNDGRIBELIGHED

Uhåndgribelig kulturarv får altså blandt andet betydning, fordi den kan omgøres til målbart

omsættelige kulturbegivenheder, også kaldet "events". Men det betyder selvfølgelig også noget, at såvel produktionsformen som økonomien, vi lever under, også i sig selv er tiltagende "uhåndgribelige" eller *virtuelle* (Miller 1998, Thrift 1998). Med globaliseringen, hvor produktionen spredes over store afstande men bindes af et synkroniseret, "virtuelt samlebånd", bliver økonomien gradvist løsgjort fra lokale, sociale relationer i samfundet (Benner 2002, Salamon 2001 & 2003). Det globale finansielle og monetære system eksisterer primært som hastige, digitale signaler, der alene forbindes med det kulturelle liv og den sociale udveksling, når disse kvantificeres og objektiveres som finansiell værdi. Dette gælder efter min mening også i tiltagende grad for de samfundsområder, der tidligere blev betragtet som ideelle, æstetiske, åndelige eller på anden vis ikke-økonomiske, ikke-kvantificerbare og generelt uhåndgribelige. En yderligere årsag til interessen for det uhåndgribelige og virtuelle, er sandsynligvis opkomsten af it-baseret produktion. Efterhånden som stort set alle samfundets dominerende hovedaktiviteter – indbefattet finanssektoren, undervisningssektoren, medierne og industriproduktionen – er blevet digitaliserede, er digitaliseringen blevet den alment udbredte repræsentationsmodus. Kulturlivet er selvrefleksivt *virtuelt*.⁶ Hermed bliver det vanskeligere at drage grænser mellem "materiel" og "immateriel" kultur, bl.a. inden for populærkultur og medier, og det bliver i det hele taget problematisk at skelne mellem "virkelig" og "virtuel", for eksempel inden for økonomien. Det er således blevet diskuteret, hvorvidt "virkelig" social og kulturel praksis i dag kopierer "virtuelle" og "narrative" modeller og universer snarere end omvendt (Baudrillard 1983, Miller 1998). I tråd hermed er det også vanskeligt at skelne mellem kulturarv og iscenesat fortælling. En stor del af kulturlivet hører i dag under kategorien "fritidsaktiviteter". Fritidslivet er i høj grad præget af forbrugskultur og *branded leisure* – altså *varemærkefritid*. Sidst i 1990'erne brugte britiske forbrugere eksempelvis flere penge på underholdning og fritidsaktiviteter end på mad og husleje tilsammen (Julier 2004:146). Den iscenesatte varemærkefritid kan være

⁶ Virtuelt har i dag en række betydninger, der kan forekomme modstridende. Det kan både antyde noget "uvirkeligt", noget "unaturligt" og noget "immaterielt", men også noget "faktisk" (Wittel 2000:199). I forbindelse med it-sektorens ophedning sidst i 1990'erne kom det dog især til at betyde digitaliseret univers eller digitaliseret virkelighedsrepræsentation i modsætning til fysisk, kropsligt levet univers eller virkelighed. Det er her, forbindelsen til uhåndgribelig kulturarv og immaterialitet skal findes.

vanskelig at skelne fra andre typer ikke-kommerciel, immateriel kulturarv. Eksempler på varemærkefritid er feriebyer, købecentre og forlystelsesparker, hvor opholdet er ”pakket ind” i kulturelle fortællinger, ofte hentet i den folkelige kulturarv. Disse fritidsrum arbejder bevidst med narrativitet og virtualisme, hvor oplevelsen af et besøg inddrager alle sanser og rummer en total illusion – eller fuldstændig kulturel begivenhed. I dag kan det være tiltagende vanskeligt at skelne mellem forbrugsrum, fritidsrum og andre typer kulturelle rum (op.cit. Lefebvre 1995). Et besøg på et museum kan ende med en købsoplevelse i museumsbutikken, hvorved museet bliver vanskeligt at skelne fra de moderne købecentre og mærkevarebutikker, der også inddrager *edutainment*, gratis kulturbegivenheder og iscenesat kulturarv – såkaldt *retail-tainment*. Sportsvarefirmaet Nike har således butikker i London og New York, hvor den besøgende får en museums- og installationsoplevelse bygget op omkring ”the Nike brand experience”, der inddrager billeder og lydindtryk fra ghetto- og ungdomskultur (Julier 2004:162). Besøget er gratis og behøver ikke at munde ud i forbrug, men motivationen for konceptet NikeTown er selvfølgelig kommercielt. Disse iscenesatte og kommercielt motiverede kulturuniverser, kulturoplevelser og kulturbegivenheder kan i dagens markedsbaserede samfund være vanskelige – eller måske umulige – at skelne fra den u håndgribelige kulturarv, som vi forestiller os må være naturligt og ukommercielt opstået (selvom vi jo godt ved, at også en god del af denne ”naturlige” kulturarv har været nøje planlagt, for eksempel i forbindelse med nationalstatens cementering). Jeg mener altså, at vi må erkende, at kulturlivet i vort samfund i dag er gennemsyret af kommerciel tænkning og regnskabspraksis – om dette så er af nød eller lyst. Der er imidlertid områder af kulturlivet, som forsøger at arbejde ud fra andre lyster og motivationskræfter. Disse områder kunne muligvis betragtes som truet, dansk, immateriel kulturarv. Ud over de nævnte etniske minoritetskulturer, som jeg ikke nærmere vil behandle her, er der her tale om kulturformer, som må henregnes til dansk majoritetskultur, men som ikke har villet eller kunnet finde nogen lukrativ plads på kulturmarkedet. Det er ikke vanskeligt at komme i tanke om sådanne truede kulturfor-

mer og kulturelle rum, som hidtil har bidraget til at give det danske samfund og betydelige grupper heri en fornemmelse af identitet og kontinuitet. Det er selvfølgelig oplagt at tænke på ofte regionale livsformer, der har baseret sig på enkel vareproduktion, landbrug og fiskeri, og som har produceret kulturelle praksisformer og udtryk, der i dag ofte betragtes som folkløse eller uddøende håndværkskompetencer. Det forekommer også iøjnefaldende at inddrage regionale og professionsbestemte sprogformer i denne kategori. Mindre iøjnefaldende er det måske, at også rigsdansk sprogfornemmelse som en immateriel færdighed måske ville kunne inddrages her, da den er under pres fra angloficering, mediepop-sprog, sms-forkortelser og indvandrerers sprogimport.

Jeg vil dog særlig fremdrage en række upriviligerede, agterudsejlede kulturformer, som forekommer mig at have stor betydning for danskeres fornemmelse af identitet og kontinuitet fra generation til generation. Men ligesom det er tilfældet med museet og *retail-tainment*, kan det også være svært – eller måske netop i sagens natur umuligt – at skelne mellem u håndgribelig kulturarv og så blot flygtige praksisformer, viden, forestillinger og færdigheder, som i kraft af historiske tilfældigheder og politiske projekter og narrativer er blevet betydelige kulturelle symboler i Danmark: bodegakultur, gøgleri, kolonihaveliv, vagabonderen, selvorganiseret børnekultur, nabonetværker og andelsbaseret foreningsliv er tilsyneladende truet immateriel kulturarv i dagens Danmark. Der er tale om kulturel praksis, som af forskellige årsager vanskeligt lader sig sætte på regnskab, strømline og sælge, men som tilsyneladende har stor betydning for folkelig dansk selvpfattelse. Et særligt kapitel er de lokale kulturhuse baseret på ulønnet, frivilligt arbejde. Her er tale om filantropi, der dog ikke kan bære alle udgifter (Salamon 2000). Ville disse kulturformer kunne betragtes som truet, bevaringsværdig, dansk, immateriel kulturarv? Skal de i så fald kanoniseres, kvantificeres og sættes på regnskab for at kunne beskyttes og bevares? Eller ligger det netop i deres natur, at de i varierende grad undviger denne systematik og ikke kan eksistere som kanoniserede?

EVIGT EJES KUN DET... UHÅNDGRIBELIGE

For dette er vel netop et element i betydningen af uhåndgribelig kulturarv – at den er vanskelig at gribe. Kvantificeringen og omsætteligheden til økonomisk værdi er et sådant greb, som efter min mening gør det immaterielle materielt. Men kan dette overhovedet undgås i dagens samfundsorden? Umiddelbart ser det ikke sådan ud. Der er for mig at se et paradoks i, at kulturarv netop ofte bevares gennem sin uhåndgribelighed. Det er i etnografien ofte diskuteret, at kultur netop bevæger sig og forandres fra generation til generation og fra gruppe til gruppe, men alligevel kan opfattes som "det samme" og som noget evigt og konstant af næste generation eller gruppe (cf. Wagner 1975). Først i det øjeblik, en kulturarv omsættes til at være monument eller fastfryses som en slags folkløse, kan den tilsyneladende få svært ved at tradere til næste generation, fordi den forekommer støvet. Moderne markedsforbrug kræver netop hele tiden nyt, og lægger op til kultur i form af moderne begærsobjekter og *kulturevents*. I det øjeblik kulturarven gøres til en sådan kvantificerbar arv, kan den synliggøres som "arv" og omsættes. Men den kan også snart gå af mode. Måske er det sådan, at netop det uhåndgribelige ved kulturen, der gør den vanskeligt omsættelig, samtidig er dens styrke og kan give den længere varighed. Så længe kulturen holdes "flydende", ephemeral og amorf, kan den forekomme relevant og tilpasses de givne omstændigheder i tid og sted.

Set fra et puristisk – renhedssøgende – kulturperspektiv er der selvfølgelig risici ved ikke at gøre kulturarven monumental og formfast. Ud over den ringe økonomiske omsættelighed og dermed værdi er der også risiko for kulturel synkretisme – altså opblanding med andre kulturarvstraditioner. Mange etnografer vil dog mene – heriblandt jeg selv – at dette har været menneskelig kulturudviklings drivkraft altid, og at opblanding faktisk ikke kan undgås, uanset hvor meget man forsøger (Clifford 1988). Men selvom opblanding ikke kan – og næppe bør – undgås, så kan man selvfølgelig forsøge at styre dens karakter i en vis udstrækning. Velkendte stærkt styrede opblandingsituationer er koloniseringen, det juridiske forbud, den fysiske undertrykkelse og den politiske overtagelse samt disses

kulturelle konsekvenser. Mindre diskuterede opblandingsituationer er overtagelse gennem opkøb, kommercialisering og deregulering. Altså gennem rent markedsøkonomiske og dertil knyttede juridiske og styringsmæssige midler. Inden for erhvervslivet er det kendt, at fusioner ofte medfører strategisk velorkestrerede "kulturskift". Den uhåndgribelige kulturarv udskiftes bevidst fra den nye ledelse, der gennemfører såkaldt *re-branding*, indfører nye tidsrytmer og rumlige strukturer, omgangskodekser, sprogmanualer og firmaritualer. Ved at fjerne fortidens monumenter indføres glemslen strategisk og målrettet som et styringsredskab. Glemslen er jo en oplagt risiko, når der ikke monumentaliseres. Alle tiders skriftkulturer, urbane samfund og nyere tiders modernister har alle på forskellige måder arbejdet med netop dette forhold: Kulturens håndgribelighed som skrift, palads eller statue gør den mere robust mod glemsel. Vil man modernisere radikalt, må fortidens monumenter omstyrtes. Dette spil handler om identiteters formgivning og strategier for identitetsskift. Omgangen med kulturs uhåndgribelighed eller kanonisering handler jo om gruppeidentitet, og hvordan denne skabes, forandres eller bevares.

FORTÆLLENDE KULTURARV

"Vores historier er bedre end dine!" kundgjorde Anders And & Co. i en meget vellykket reklamekampagne i 1997. Pointen i kampagnen var bl.a. at tegneseriens fortællinger var meget sjovere og bedre end dem, som farmand fra den gamle tradition kunne fortælle videre til børnene. Altså med andre ord, at Anders And var mere effektiv immateriel kulturarv end familiernes egen mundtlige tradition. Nu kan man selvfølgelig diskutere, om tegneserien Anders And er immateriel kulturarv. Den figurerer som tegninger og skrifttradition og er da også blevet en del af kulturkanonen i kategorien børnekultur (Kulturkontakten 2006:73). I reklamekampagnen var det dog fortælle-aspektet, der var fokus på, hvorfor det i nærværende sammenhæng er relevant at betragte denne reklamekampagnes budskab i den uhåndgribelige kulturarvs perspektiv. Marketingdirektør ved Egmont Serieforlaget A/S Jesper Christiansen skriver da også bl.a. følgende om kampagnen: "Efter flere års oplagstilbagegang, primært pga. faldende børnetal, relancere-

de vi i 1997 Anders And & Co. med en storstilet tv-kampagne [...] Resultatet udeblev ikke. 1997 blev første gang siden slutningen af 80'erne, hvor vi solgte flere Anders And-blade end det foregående år. Tv hjalp os således til at stoppe en negativ oplagstrend og, i de efterfølgende år, tilmed at øge oplaget [...] Effekten blev opnået med uændret marketingbudget. Hvad vi til gengæld gjorde, var at fokusere vor kommunikation og repetere vort budskab. Nu kunne halvdelen af vores kunder efter et halvt år uhjulpent genkende vort nye slogan – "Vores historier er bedre end dine." (TV 2-reklame 2000) Noget tyder i hvert fald på, at selve historien om, at historien var bedre, faktisk var bedre! Egmont var ikke de eneste, der i 1990'erne satsede stærkt på *fortællingen* som salgsmiddel. Fra at have betragtet fortællingen som selve varen, der skulle sælges, blev det narrative nu fremhævet som et mere raffineret markedsføringsmiddel (også kaldet *kommunikation*) til salgsfremme. Narrativitetsteori blev især fra 1990'erne en eksplicit del af såvel organisations- som marketingsteorien og koblet med teorier om forbrugerbehov, oplevelsesøkonomi og værdibaseret produktion (cf. Allan et al. 2002, Jensen 1999, Nymark 2000, Schultz et al. 2000). Bevidst skabelse og spredning af gode historier blev anerkendt som et meget overbevisende reklamemiddel, både internt og eksternt for en virksomhed. Den narrative tendens indgår også i et endnu nyere marketingsmiddel: *Viral Marketing*. Her er ifølge en e-marketing-konsulent tale om "[...] enhver strategi, som tilskynder enkeltpersoner til at videregive beskeder til andre, hvorved opstår et potentiale for eksponentiel vækst i budskabets synlighed og indflydelse. Ligesom virusser benytter sådanne strategier sig med fordel af hastig mangfoldiggørelse for at udbrede budskabet til tusinder – til millioner. Uden for internettet er viral marketing blevet kaldt "word-of-mouth", "creating a buzz", "leveraging the media", "network marketing". Men på internettet, om vi så vil det eller ej, kaldes det for "viral marketing" (Wilson 2005, min oversættelse fra engelsk). Efter min opfattelse er både narrativ og viral marketing eksempler på, at fænomener fra almen menneskelig kultur og social adfærd udforskes, analyseres, systematiseres og dernæst sælges som modeller, der kan anvendes til kommercielle formål.

Grænsen mellem "uhåndgribelig kultur" og "strategisk kommunikation" bliver dermed vanskelig at fastslå. Når teenagere sender hinanden sjove beskeder, musikstykker og små spil, som de har modtaget fra kommercielle kommunikationsfirmaer via mobiltelefoner og internet, og dernæst mødes i grupper for at afspille, lege med og bygge videre på disse elementer og budskaber, er der heri både elementer af strategisk narrativitet, viral marketing og immateriel kultur i forandring. Kommercielle fortællinger i form af reklamejingles, kommercielt tonet stand-up-sprog og kommercielt iscenesatte mediebegivenheder med *product placements* udgør i dag en meget stor andel af populærkulturen, særlig blandt de yngre generationer. Er så "dine historier" – eller rettere "vores historier" immateriel kultur? Kan vi forestille os, at et reklamespot eller marketingkampagne bliver en del af kulturkanonen i 2016, ligesom Egmonts Anders And (siden 1949) blev det i 2006? Er det interaktive computerspil SIMS, der i dag indgår nærmest organisk i yngre kvinders og pigers sociale begrebsunivers og også bearbejdes kreativt af brugerne i særlige brugermiljøer, en del af den immaterielle kultur (Kline et al. 2003)? Eller er et elektronisk spil, ligesom en musikindspilning eller et tekstværk – trods sin *virtualitet*, alligevel for materielt? Truet er denne nye kultur i hvert fald ikke foreløbig. Men det er dens forgængere: sanglegene, rim- og remsespil og andre ikke-kommercielle, selvorganiserende legeformer. Disse legetraditioner må vel siges at indgå i en truet uhåndgribelig kultur. Disse kan selvfølgelig nedskrives og på anden vis dokumenteres og bevares. Til dels bliver de det jo også af folkemindesamlinger. Men kan de beskyttes og bevares som levende kultur? Er det ønskværdigt, og hvad skal der til? Er det noget, som eksempelvis Kulturministeriet vil bruge ressourcer på? Noget af det, der kendetegner de udkonkurrerede lege og spil, er deres fuldkomne mangel på markedsværdi. Hvis de overhovedet har nogen kommerciel værdi, må det være som mulig inspiration for udviklingen af nye kommercielle spil og viral markedsføring. Med denne marginaliserede position uden for markedet kan man nok sige, at traditionelle danske legeformer er truet immateriel kultur, der har behov for beskyttelse.

Jeg håber nu at have skitseret mit overordnede argument her, nemlig at vi befinder i et strategisk markedsbaseret begivenhedssamfund, hvor kulturelle udtryk så vidt muligt søges anvendt kommercielt. Immateriel kultur arv gøres herved af nødvendighed i en eller anden udstrækning materiel, om ikke andet så ved sin kommercielle omsættelighed. Samtidig oplever vi en yderligere deregulering og kommercialisering af kulturlivet i begivenhedsøkonomien. Der stilles krav om målbarhed, "lageropgørelser", regnskaber og evaluering (såkaldt *auditing & accountability*) med henvisning til global konkurrence. Den i tiltagende grad it-baserede produktion medfører nye opfattelser af forholdet mellem "materiel" og "immateriel" kultur. Virtualiseringen medfører en almen uhåndgribeliggørelse af økonomien og dermed paradoksalt nok en håndgribeliggørelse af kulturen. Ideelt set skal livet helst ligne modellen. Således kan man i dag fremmane og "fortælle en organisation" gennem intern og ekstern markedsføring. Identitet er derved i høj grad blevet et spørgsmål om at fremmane gennem politisk og kommerciel markedsføring og branding. Grænsen mellem politik, kultur og handel er, om muligt, blevet vanskeligere at udpege. Disse forhold fører frem til et meget påtrængende problem for alle kulturproducenter – professionelle som amatører. Hvordan beskytter man kulturen? Hvordan balancerer man kulturen mellem udvikling og bevarelse, tilgængelighed og kommers?

IDENTITET™ & ORD™ – HVEM EJER KULTUREN?

Der er således i dag et tiltagende skisma mellem ønsket om beskyttelse og ønsket om fri handel på kulturområdet. Der er ønsker om beskyttelse og bevarelse af en unik, folkelige kultur arv, som kan være skrøbelig for kulturpåvirkning og have vanskeligheder med at overleve på markedets præmisser. Men er også ønske om, at denne kultur arv måske netop skal gøres åbent tilgængelig og bevægelig, så den kan udbredes gennem fri kulturudveksling og en ikke-kommerciel, *Open Source*-informationsstrøm der bidrager til global kulturel udveksling af kultur og til inspiration for yderligere uhåndgribelig kulturskabelse. Sager omkring indfødte og tidligere koloniserede folks materielle kultur arv på museer hos de tidligere koloniserere har eksponeret dette

problem inden for den håndgribelige kultur arvs område (og i disse tilfælde er det desuden vanskeligt at skelne mellem immateriel og materiel kultur arv, blandt andet fordi denne distinktion sjældent anvendes i de berørte kulturer): Hvem må se genstandene? Hvem skal have dem i varetægt? Hvad vil det sige at beskytte dem? Hvem har retten til evt. at kopiere dem og sælge dem? (Brown 2003). Noget tilsvarende findes også med henblik på ønsker om rettighedsbeskyttet, forandringsbeskyttet og privilegeret viden, habitus og anden uhåndgribelig kultur arv. Hvordan fastslås et sådant Kulturelt ejerskab? Kan det overhovedet gøres på neutral grund? Og hvad bliver da konsekvenserne i den markedsbaserede økonomi, der i dag dominerer kulturlivet i vor del af verden? Jeg tror, det i denne sammenhæng kan være nyttigt at overveje, hvordan disse forhold adresseres juridisk, når det for eksempel drejer sig om ophavsret til kulturelle værker og om beskyttelse af virksomheds- og selskabsnavne. Jeg er ikke jurist og vil ikke nærmere tage stilling til, hvorvidt denne kobling af retslige områder er juridisk holdbar. Som kulturforsker, der studerer kulturelle udtryk i kommercialistiske samfund, mener jeg imidlertid, det giver mening at overveje, hvordan den uhåndgribelige kultur arv, såsom sprogbrug og sanglege, kan anskues som kulturelle produkter, der eventuelt kan beskyttes. Under en rejse så jeg på mit hotel et lille elegant skilt, hvorpå var trykt *Forget Something™*. Under denne overskrift stod kort, at hotelkæden havde en særlig service, hvorved gæsten kunne få leveret toiletsager eller lignende, hvis man havde glemt at medbringe dem på rejsen. De helt almindelige engelske hverdagsord "forget" og "something" var nu blevet et servicebrand, et varemærke for et serviceprodukt, som var blevet TM'et. Ifølge amerikansk patent og varemærkelovgivning er et varemærke "[...] et ord, en sætning, et symbol eller et design, eller en kombination af ord, sætninger, symboler eller design, som identificerer og adskiller oprindelsen for varer hidrørende fra én part ud fra de, der kommer fra andre" (USPTO 2004, min uautoriserede oversættelse). Dette er blot et enkelt eksempel på, at almindelige hverdagsfraser og begreber gøres til varemærker, der mere eller mindre juridisk konsekvent forsøges håndhævet også transnationalt. For dansk varemærkelov-

givning gælder det også, at et navn eller ord qua varemærke kan beskyttes mod, at andre bruger et identisk navn inden for en branche: "Virksomheds- og selskabsnavne er ligesom varemærker beskyttet mod, at andre bruger identiske eller lignende forretningskendetegn inden for samme branche [...] Beskyttelsen af et virksomhedsnavn kan være begrænset til et lille geografisk område, eksempelvis en by, hvorimod et varemærke altid dækker hele landet" (Patent & Varemærkestyrelsen 2004). Dette er forholdsvis banal viden om varemærker og ejerskabsrettigheder hertil. Det er imidlertid interessant at tænke denne viden i forhold til emnet immateriel kulturarv, for eksempel omkring sprogtraditioner og beskyttelse heraf. Kan man "eje" et ord eller en sætning? Under de danske regler for ophavsret gælder det, at et værk, der er udtryk for selvstændig skabende indsats, beskyttes, også ned til "digte på et par linjer" (Kulturministeriet 2006:11). Uanset om der er tale om *ejerskab* eller *ret*, så har vi her eksempler på, at uhåndgribelig kulturarv gøres til genstand for juridisk beskyttelse og handel, uden at der tales om immateriel kulturarv. Måske handler dette blandt andet om, at den immaterielle kulturarv er en størrelse, der forbindes med etnisk identitet, folkeslag og national kultur i et ikke-kommercielt rum såsom staters eksistens, mens ophavsrettigheder og varemærker forbindes med individuelle kunstneriske præstationer, varetydelser og opfindelser i et kommercielt rum såsom et nationalt marked. Men er det i grunden ikke samme forhold, der er på spil i begge rum? Hvad er det, der definerer grænserne mellem disse to typer ejerskab og rettigheder til uhåndgribelig kultur(arv)? Hvad er den kvalitative forskel på at beskytte immateriel kulturarv og på at beskytte immateriel kulturproduktion? Og hvad betyder denne eventuelle forskel, når vi diskuterer beskyttelsen af uhåndgribelig kulturarv i et samfund, der er gennemsyret af markedstænkning – også på kulturens områder?

AUTENTIFICERING – FORANKRINGEN AF KULTURELLE RETTIGHEDER

Som jeg forstår det, handler beskyttelsen af uhåndgribelig kulturarv i høj grad om kulturelle rettigheder. Retten til at videreføre og udføre visse praksisformer, forestillinger, udtryk, viden og

færdigheder, der giver grupper og individer identitet og oplevelsen af kulturel kontinuitet, trods staters eller andre kulturelle gruppers politiske strategier (UNESCO udateret). Indebærer en sådan beskyttelse også retten til *eksklusivt* at udføre disse praksisformer? Vil denne beskyttelse eksempelvis kunne give visse grupper ret til at frabede sig kopiering eller efterligning af deres beskyttede, immaterielle kulturarv? I 2001 bad tre New Zealandske maorigrupper LEGO-gruppen i Danmark om at ophøre med at benytte maoriord og polynesiske kultur i et nyt computerspil. Grupperne henviste til, at der var tale om et brud på det polynesiske folks intellektuelle ejerskabsrettigheder og på deres sprog og kultur. Spillet Bionicle handlede om figurer med kendte polynesiske navne, der kæmpede for befrielsen af en tropisk ø, hvis navn mindede om det polynesiske navn for Påskeøen. Klagerne fremhævede, at selve narrativet i spillet i høj grad også lignede de traditionelle historier, som fortælles på Påskeøen (Holloway 2001). Som jeg ser det, er dette et eksempel på, at spørgsmål vedrørende beskyttelsen af uhåndgribelig kulturarv falder sammen med ophavsrettigheder til narrativer (myter) og navne (varemærker), der kan udnyttes kommercielt. Forankringen af disse rettigheder handler her om, hvem der så at sige havde dem først, hvem der må antages at have "opfundet" dem, og især de etniske bånd, det kulturelle ejerskab, indfødtheden og ægtheden. Som det allerede længe har været tilfældet for retssager og rettighedsdebatter vedrørende indfødte befolkningers kulturarv, kommer forankringen af rettighederne ofte til i sidste ende at handle om kulturel autenticitet. Den kulturelle ægthed eller mest grundlæggende ejerskabsret forankres i vor verdensorden typisk dybest set i racetilhørsforholdet eller "blodet", som det også fremgår af følgende eksempel fra Nordamerika:

"[...] Indian Arts and Crafts Act fra 1990, som styrkede tilsvarende lovgivning godkendt i 1930'erne. Det brede formål med loven er enkelt: at garantere ægtheden af indfødte amerikansk kunst ved at forbyde salget af produkter, der på falsk grundlag påstår at være lavet af amerikanske indianere eller indfødte fra Alaska. Loven blev skabt for at beskytte indfødte kunstnere, som oplever, at deres levebrød er truet af forfalskede varer, hvoraf nogle er produceret i nær-

mest industriel skala i Mexico, Pakistan, Indien, Thailand, og Filippinerne. Man skulle måske tro, at certificeringen af værker som autentisk indfødt amerikanske ville være en ret ligetil affære, men det er det ikke. Loven definerer indianere og Alaskaindfødte som eksklusivt dem, der officielt er registreret som medlemmer af en anerkendt stamme eller et anerkendt samfund. Et resultat heraf er, at folk som tydeligvis er indianere, men mangler det nødvendige stamme-medlemskab, er forhindret i at kalde deres arbejde indfødt amerikansk [... og i Alaska] tildeles kunstnerne [... et autentificerende] mærke, som identificerer et kunstværk som 'Authentic Native Handicraft from Alaska'. Kunstnerne tildeles mærkerne efter at have indsendt en ansøgning, som indbefatter verifikation af Alaskaindfødt identitet (racemæssigt – *blood quantum* – på en fjerdedel eller mere) [...]" (Brown, Michael F. 2003: 215).

Det er klart, at de fleste former for majoritetsdansk kulturarv ikke berøres af denne type reguleret autentificering. Samtidig er det dog relevant at tænke over de lighedselementer, der alligevel er mellem varemærkning med "made in Denmark" og ovenstående indfødt-hedsmærker, og hvad dette betyder i forhold til hele debatten omkring beskyttelsen af immateriel kulturarv. Hvad er det, der i sidste ende betinger, om vi opfatter et kulturprodukt som ægte dansk? At det bygger på danske væremåder og talemåder? At det indgår dansk sprog i det? At det er opfundet i Danmark? Eller – som i det ovenstående nordamerikanske tilfælde: at det er en ægte dansker, der har lavet det? Hvis dette sidste er tilfældet, så får kulturarvsdiskussionen også betydning i forhold til debatten omkring globalisering af produktion, udlicitering af delprodukter til andre lande og indpasningen af indvandrede danskeres kulturprodukter i kulturkanoner og bevaringsmanualer for kulturarven. Med andre ord: Forvaltningen af kulturel autenticitet, arv og rettigheder forankres ofte i essentialiserende forestillinger om national identitet, etnisk renhed og sågar også race. I diskussionen om beskyttelsen af uhåndgribelig kulturarv vil holdningen til kulturs essens og forankring derfor også komme til at spille ind, eksplicit eller implicit, om man vil det eller ej. I den forstand

kan definitionen af kultur og bevaringsværdig kultur ikke undgå i en vis grad at blive politisk og ideologisk funderet. Autentificering kan dog næppe undgås, når kultur indgår i et marked.

KULTUREL DANNEELSE I MARKEDS- OG BEGIVENHEDSSAMFUNDET

Autentificering er forudsætningen for, at kultur som produkt kan bedømmes og værdisættes. Som nævnt forudsætter handel med kulturelle uhåndgribeligheder værdioversættelighed. Det er denne værdioversættelighed, der udgør forudsætningen for kulturforbrug og ofte også udgør mediet for "kulturspredning". Varemærkerne eller autentificeringsmærkerne, der kan være hentet i den uhåndgribelige kulturarv og ofte bygger på uhåndgribelig symbolik, henviser således til ganske håndgribelige kulturelle og nationale privilegier og rettigheder såsom statsborgerskab og indfødsret. Kulturarv handler dermed både om nationalstaters og etniske gruppers identitetsformationer og suveræniteten og om udøvelsen af kulturel definitionsret i en markedsøkonomi. Konkurrencen mellem nationale kulturindustrier får her betydning som drivkraft i kampen om denne definitionsret. Kultur er altså ikke alene en etnisk eller nationalstatslig arv, men også en vare. Desuden er kultur jo en personlig kompetence, som til dels netop nedarves "fra generation til generation", som der står i UNESCOs deklARATION. I eksemplet kulturkanonen kobles flere af disse facetter: beskyttelsen og bevarelsen af mere eller mindre uhåndgribelig, national kulturarv. Målingen, vurderingen og hierarkiseringen af denne kulturarv og dermed muligheden for dens værdisættelse. Hævdelsen af nationalt betingede kulturelle privilegier som forudsætning for at kunne skabe ægte dansk kultur. Autentificeringen af denne kultur som dansk kulturarv. Og sidst, men ikke mindst, udstikning af rammerne for de kommende generationers kulturelle dannelse – altså netop videregivelsen af kulturarven fra generation til generation. Dannelse er jo politisk, som også kulturministerens reference til arbejdet med kulturkanonen, ved det Konservative Folkepartis årsmøde 2005, markerede: "Midt i vores land – vores eget land – er der ved at udvikle sig et parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratiske

tankegange. Det kan og skal vi ikke acceptere. Og det er her, vi har kulturkampens nye front” (Andersen & Thorsen 2006). Ifølge et referat fra den videre tale nævnte ministeren også i samme sammenhæng, at der var ”[...] sat gang i arbejdet med den nationale kulturkanon, og at indvandrerne herigennem – ifølge ministeren – ville få en god adgang til de fælles referencerammer, som den danske kultur bygger på” (ibid.). Koblelingen mellem kulturarv, national autenticitet, etnicitet og dannelse er her tydelig. En diskussion af selve dannelsesbegrebet, betydningen af dannelse i forhold til bevarelsen og beskyttelse af kulturarv og forholdet mellem dannelse og immateriel kulturarv vil være på sin plads i denne kontekst. Så langt når jeg imidlertid ikke i denne diskussion her. Jeg vil blot påpege, at også den kulturelle, nationale dannelse og dannelsesmediernes kan være vanskelige at udskille fra dels politiske værdikampe, dels begivenhedsmarkedet som helhed. I vort samfund bevares og formidles kulturarven i høj grad via dannelsesmedier såsom uddannelser, kulturbegivenheder og ikke mindst massemediernes. Disse medier er i dag kommercielt stærkt pressede. Der er altså pres på dannelsesmediernes om, at de skal fungere ud fra kommercielle forudsætninger under en ideologisk betinget konkurrencekultur. De skal kunne gøre dette under kulturindustriens globalisering og tiltagende just-in-time-hastigheder. Dette er måske knap så nem en opgave for et begrænset sprogområde som Danmark. Her er måske et felt, hvor debatten om beskyttelsen af national, immateriel kulturarv kan få betydning også for en bred, folkelig kulturforståelse og kulturel praksis. Mit argument her er altså, at en konvention om beskyttelsen af immateriel kulturarv måske ved første øjekast kan forekomme mindre relevant for en moderne, relativt homogen majoritetskultur (igen med forbehold for generaliseringen) som den danske. Men jeg mener også, at ikke-kommercielle, så at sige ”usælgelige”, ideologisk minoritære og umoderne versioner af populærkulturen kan betragtes som trængt – om ikke truet – immateriel kulturarv. Det er selvfølgelig et politisk anliggende, om der skal sættes nationalt på at bevare denne kulturarv. At definitionen af dannelse og bevaringsværdighed så tydeligt er blevet et politisk anliggende, har flere årsager, hvoraf jeg her blot

kort vil nævne én: oplysningsprojektets undergang. Troen på en encyklopædistisk objektiv og politisk neutral dannelse er i dag virkelig en truet kulturarv. Som nævnt trives dannelsen fint, men på markedsbetingelser som *edu-tainment* eller *info-tainment*, med enten hedonistisk eller instrumentelt, utilitært mål. Dannelsen har det som andre kulturelle værdier: Den kan kun eksistere, overleve og være synlig, hvis den kan omsættes til kontant værdi. Små, humanistiske discipliner udi uddøde sprog og afmægtige, fremmede folkeslag er en form for dannelse, som i dag dømmes uden for markedet og dermed ud af det nationale dannelsesprojekt. Oldpersisk er eksempelvis tilsyneladende usælgeligt, i hvert fald så længe der ikke er lavet et *reality show* baseret på oldpersiske discipliner. Dannelse handler i dag dels om ideologisk kulturkamp omkring definitionsretten over den nationale identitet, dels om salgbarhed på markedet. Dannelse kaldes i øvrigt sjældent dannelse, men snarere public service, som på Danmarks Radios hjemmeside defineres således: ”På dansk betyder det: At DR skal arbejde ”i folkets tjeneste”. At DR skal påtage sig en række samfundsmæssige og kulturelle opgaver [...] lægges afgørende vægt på hensynet til informations- og ytringsfriheden [...] på saglighed og upartiskhed [...] sikre befolkningen adgang til væsentlig samfundsinformation og debat. Der skal endvidere lægges særlig vægt på dansk sprog og dansk kultur [...] og på at [...] afspejle bredden i produktionen af kunst og kultur [og at reflektere...] mangfoldigheden af kulturinteresser i det danske samfund” (Danmarks Radio 2005). Et aspekt af dette arbejde i folkets tjeneste er netop bevarelsen af en u håndgribelig kulturarv, sproget: ”DR skal gennem en aktiv sprogpolitik medvirke til at bevare og udvikle det danske sprog, så lyttere og seere møder og oplever et korrekt og forståeligt dansk” (Danmarks Radio 2003). At dette sproglige bevaringsarbejde i folkets tjeneste kan være mere end vanskeligt under samtidens pres for tidssvarende markedsværdi, kan illustreres af det forhold, at den danske popsanger Anna Davids sang ”Fuck Dig” blev lanceret som *Ugens Uundgåelige* på DR’s P3 i uge 21, maj 2005. Her lyder det korrekte og forståelige dansk blandt andet således: ”For al’ de gange du har pisset mig af / for al’

de gange du var alt for svag / for al' de gange du har disset mig, ja / og glemt mig / gemt dig / brugt mig / fuck dig / så fuck dig..." (Culex.dk 2005). "Fuck dig" kan downloades for cirka 8 kroner på diverse musikbutikker på nettet, står der på samme hjemmeside. Sangen er ikke truet kulturarv. Men den må vel opfattes som potentiel u håndgribelig, dansk kulturarv, efterhånden som visse af dens sproglige elementer ser ud til at blive bredt optaget i folkemunde. Dannelse i oplysningstænkt forstand har denne sang ikke meget at gøre med. Men den indgår altså i den statslige, danske public service, som orkestreret *Ugens Undgåelige*.

Jeg vil stoppe min fortælling her og blot konkludere ved at gentage min pointe: Kultur er i dag i høj grad en vare på et marked. I takt med dereguleringen af en række statsvirksomheder – også inden for kulturområdet – må u håndgribelig kulturarv også forstås i bevidsthed om et kommercielt pres. Hvis vi mener, at vore historier er bedre – eller i hvert fald bevaringsværdige – må vi derfor enten gøre op med kommercialiseringen og instrumentaliseringsen af al kulturarv og kulturproduktion i vort samfund eller sørge for at *brande* og markedsføre dem, så de kan sælges – fra generation til generation.

Karen Lisa G. Salamons antropologiske forskning undersøger forholdet mellem design og anden kulturel produktion, ideologi, økonomi og social organisering. Fokus er særlig på autenticitetsforestillingerers kosmologiske, kommercielle og formgivningsmæssige rolle.

REFERENCER:

Allan, Julie & G. Fairthlough, B. Heinzen (2002) *The Power of the Tale. Using Narratives for Organisational Success*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.

Andersen, Carsten & Lotte Thorsen (2006) 'Hyp alle mine eksperter. Kanonhistorie'. P.1, Politiken, 3. sektion, onsdag 25. januar, Kulturkanon-tillæg.

Anderson, Sally (2006) 'At ville noget, at gøre noget, at gå til noget sammen! – en velplejet performativ genre', nærværende publikation.

Baudrillard, Jean (1983) *Simulations*. New York: Semiotext(e) Foreign Agents Series.

Bell, Daniel (1976) *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.

Benner, Mats (2002) 'Time and the New Economy', pp. 135-157 in: I. Holmberg, M. Salzer-Mörling & L. Strannegård (red.) *Stuck in the Future. Tracing the New Economy*. Stockholm: Bookhouse Publishing.

Brown, Michael F. (2003) *Who Owns Native Culture?* Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Clifford, James (1988) *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature and Art*. Harvard University Press.

Culex.dk (2005) Biografier: 'Anna David-Biografi'. <http://www.culex.dk/modules/xfsection/article.php?articleid=393>, hentet 13. marts 2006.

Danmarks Radio (2003) *Om DR*. Public Service-kontrakt. Public service-kontrakt mellem DR og kulturministeren for perioden 1. januar 2003 til 31. december 2006. <http://www.dr.dk/omdr/index.asp?appflag=force&aid=14>, hentet 13. marts 2006.

Danmarks Radio (2005) *Public service*. <http://www.dr.dk/omdr/index.asp>, hentet 6. december 2005.

- Drucker, Peter (1969) *The age of discontinuity: Guidelines to our changing society*. London.
- Hastrup, Kirsten (2006) 'Den u håndgribelige kulturarv: En konvention til debat', nærværende publikation.
- Holloway, Grant (2001) 'Maori challenge Lego over use of culture', *CNN's wire services*, 1. juni. [Http://archives.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/auspac/06/01/newzealand.maori/index.html](http://archives.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/auspac/06/01/newzealand.maori/index.html), hentet 13. marts 2006.
- Jensen, Rolf (1999) *The dream society : hvordan det kommende skift fra facts til følelser vil påvirke erhvervslivet og vor hverdag*: dansk version; for Institut for Fremtidsforskning. Oversættelse/genbearbejdning: Mark Hebsgaard. Viby J: Jyllands-Postens Erhvervsbøger.
- Julier, Guy (2004) *The Culture of Design*. London: SAGE.
- Kline, Stephen, Nick Dyer-Witheford & Greig de Peuter (2003) *Digital Play. The Interaction of Technology, Culture and Marketing*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- KOM(2003) 520 endelig (2003) MEDDELELSE FRA KOMMISSIONEN TIL RÅDET OG EUROPA-PARLAMENTET På vej mod et internationalt instrument for kulturel mangfoldighed. KOMMISSIONEN FOR DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABER. Bruxelles, den 27.8.2003. [Http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=da&DosId=185116](http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=da&DosId=185116).
- Kulturkontakten (2006) 'En let indgang til dansk kulturarv'. Redaktionel indledning i *Kulturkontakten* jan 2006. Pp. 4-5. København: Kulturministeriet.
- Kulturministeriet, Kontoret for idræt, ophavsret og internationale anliggender (2006) *KURSUS i OPHAVSRET for studerende ved de kunstneriske uddannelsesinstitutioner*, Kursus i ophavsret_2.ppt, <http://www.infokiosk.dk/sw9430.asp>.
- Lefebvre, Henri (1995) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Löfgren, Orvar & R. Willim, red. (2005) *Magic, Culture and the New Economy*. Oxford: Berg.
- Lund, Jacob M. & A. P. Nielsen, L. Goldschmidt, H. Dahl, T. Martinsen (2005) *Følelsesfabrikken. Oplevelsesøkonomi på dansk*. København: Børsens Forlag.
- Mikkelsen, Brian (2005) 'Kære læser'. Forord til *Kulturkontakten* jan 2006, særnummer om Kulturkanon. P.3. København: Kulturministeriet.
- Miller, Daniel (1998) 'Conclusion: A Theory of Virtualism'. Pp. 187-215 in J. G. Carrier & D. Miller (eds.) *Virtualism. A New Political Economy*. Oxford: Berg.
- Miller, Peter (1994) 'Accounting as social and institutional practice: an introduction', pp. 1-39 in: A. G. Hopwood & P. Miller (red.) *Accounting as social and institutional practice*. Cambridge University Press.
- Nymark, Søren (2000) *Organizational Storytelling – Creating Enduring Values in a High-tech Company*. Ankerhus.
- Patent- og Varemærkestyrelsen (2004) *Varemærke. Virksomheds- og selskabsnavne*. [Http://www.dkpto.dk/varemaerke/startguide/virksomheds%5Fog%5Fselskabsnavne.htm](http://www.dkpto.dk/varemaerke/startguide/virksomheds%5Fog%5Fselskabsnavne.htm), hentet 13. marts 2006.
- Pine, Joseph B. & J. H. Gilmore (1999) *The Experience Economy*. Boston: Harvard Business School Press.
- Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (1992) 'I grunden er vi enige'. En ekskursion i skandinavisk foreningsliv'. I: *Tidsskriftet Antropologi* 25. København.
- Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (1994) 'Anthropology and Denmark'. In: Maryon McDonald (ed.). *Towards an Anthropology of European Union*. Brunel. The University of West London.
- Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (2000) 'Kulturarbejde og politiske grænser', pp.11-12, i: *Huse i Danmark nr. 4, december*.

Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (2001) 'Going global from the inside out' – Spiritual Globalism in the workplace'. Pp.150-172 in: Mikael Rothstein (ed.): *New Age and Globalization*. Renner Publications & Aarhus University Press, Denmark & Headington, Oxford.

Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (2003) 'Tid til forandring', pp. 119-142 i J. Bjonness & A. Ostfeld-Rosenthal (red.), *Spor af Tid. Antropologiske Perspektiver*. Department of Ethnography and Social Anthropology: Occasional Papers. Aarhus Universitet.

Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (2005a) 'Possessed by Enterprise. Values and Value-creation in Mandrake Management', pp. 47-55 in: O. Löfgren & R. Willim (eds.), *Magic, Culture and The New Economy*. Oxford: Berg.

Salamon, Karen Lisa Goldschmidt (2005b) 'Et nyt verdensbillede? – om realisering af selv et som aktie' pp. 129-157 in: Brinkmann, Svend & Cecilie Eriksen (red.) *Selvrealisering – Kritiske diskussioner af en grænseløs udviklingskultur*. Århus: Klim.

Schultz, Majken, Mary Jo Hatch og Mogens Holten Larsen, red. (2000) *"The Expressive Organization – Linking Identity, Reputation and the Corporate Brand"*, Oxford University Press.

Sennett, Richard (1999) *Det Fleksible Menneske*. Højbjerg: Forlaget Hovedland.

Sjørnslev, Inger (2005) *Konventionen om den immaterielle kulturarv*. Upubliceret diskussionsoplæg til UNESCOs kulturudvalg. Januar 2005

Thrift, Nigel (1998) 'Virtual Capitalism: The Globalisation of Reflexive Business Knowledge'. Pp. 161-186 in: J. G. Carrier & D. Miller (eds.) *Virtualism. A New Political Economy*. Oxford: Berg.

TV 2-reklame (2000) *Anders And & Co. Tv-reklamer gjorde forskellen*. Marts 2000. [Http://reklame.tv2.dk/tv2effekten/vises/article.php?id=2243518](http://reklame.tv2.dk/tv2effekten/vises/article.php?id=2243518), checket marts 2006.

UNESCO (udateret) *UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) – Frequently Asked Questions*. UNESCO's Intangible Heritage Section/ f.brugman@unesco.org.

USPTO (2004) *United States Patent and Trademark Office. Trademark, copyright or patent? What is a trademark or servicemark?* [Www.uspto.gov/web/offices/tac/doc/basic/trade_defin.htm](http://www.uspto.gov/web/offices/tac/doc/basic/trade_defin.htm), hentet 13. marts 2006.

UVM Presse (2003) 'USA tilbage til UNESCO'. Digital artikel, Undervisningsministeriet, <http://presse.uvm.dk/nb/nb0317/02.htm?menuid=0520>, hentet 7. marts 2006.

Wagner, Roy (1975) *The Invention of Culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Wilson, Ralph F., (2005) 'The Six Simple Principles of Viral Marketing'. *Web Marketing Today*, February 1. Mt5/viral-principles.htm, hentet 13. marts 2006.

Wittel, Andreas (2000) 'Virtualisierung der Kultur? Neue Medien und ihre Produkte am Beispiel eines 3D-Chats'. Pp. 197-212 in: I. Götz & A. Wittel (red.) *Arbeitskulturen im Umbruch. Zur Ethnographie von Arbeit und Organisation*. München: Waxmann Münster.

UNESCOS KONVENTION TIL BESKYTTELSE AF DEN IMMATERIELLE KULTURARV

Optrykt som bilag til denne publikation er UNESCOs konvention til beskyttelse af den immaterielle kulturarv. Konventionen findes på fem forskellige sprog på UNESCOs hjemmeside, hvor der ligeledes kan læses mere om, hvilke lande der har ratificeret konventionen: www.unesco.org.

CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Paris, 17 October 2203

CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization hereinafter referred to as UNESCO, meeting in Paris, from 29 September to 17 October 2003, at its 32nd session,

Referring to existing international human rights instruments, in particular to the Universal Declaration on Human Rights of 1948, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966, and the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966,

Considering the importance of the intangible cultural heritage as a mainspring of cultural diversity and a guarantee of sustainable development, as underscored in the UNESCO Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore of 1989, in the UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity of 2001, and in the Istanbul Declaration of 2002 adopted by the Third Round Table of Ministers of Culture,

Considering the deep-seated interdependence between the intangible cultural heritage and the tangible cultural and natural heritage,

Recognizing that the processes of globalization and social transformation, alongside the conditions they create for renewed dialogue among communities, also give rise, as does the phenomenon of intolerance, to grave threats of deterioration, disappearance and destruction of the intangible cultural heritage, in particular owing to a lack of resources for safeguarding such heritage,

Being aware of the universal will and the common concern to safeguard the intangible cultural heritage of humanity,

Recognizing that communities, in particular indigenous communities, groups and, in some cases, individuals, play an important role in the production, safeguarding, maintenance and re-creation of the intangible cultural heritage, thus helping to enrich cultural diversity and human creativity,

Noting the far-reaching impact of the activities of UNESCO in establishing normative instruments for the protection of the cultural heritage, in particular the Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of 1972,

Noting further that no binding multilateral instrument as yet exists for the safeguarding of the intangible cultural heritage,

Considering that existing international agreements, recommendations and resolutions concerning the cultural and natural heritage need to be effectively enriched and supplemented by means of new provisions relating to the intangible cultural heritage,

Considering the need to build greater awareness, especially among the younger generations, of the importance of the intangible cultural heritage and of its safeguarding,

Considering that the international community should contribute, together with the States Parties to this Convention, to the safeguarding of such heritage in a spirit of cooperation and mutual assistance,

Recalling UNESCO's programmes relating to the intangible cultural heritage, in particular the Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity,

Considering the invaluable role of the intangible cultural heritage as a factor in bringing human beings closer together and ensuring exchange and understanding among them,

Adopts this Convention on this seventeenth day of October 2003.

I. GENERAL PROVISIONS

Article 1 – Purposes of the Convention

The purposes of this Convention are:

- (a) to safeguard the intangible cultural heritage;
- (b) to ensure respect for the intangible cultural heritage of the communities, groups and individuals concerned;
- (c) to raise awareness at the local, national and international levels of the importance of the intangible cultural heritage, and of ensuring mutual appreciation thereof;
- (d) to provide for international cooperation and assistance.

Article 2 – Definitions

For the purposes of this Convention,

1. The “intangible cultural heritage” means the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, thus promoting respect for cultural diversity and human creativity. For the purposes of this Convention, consideration will be given solely to such intangible cultural heritage as is compatible with existing international human rights instruments, as well as with the requirements of mutual respect among communities, groups and individuals, and of sustainable development.
2. The “intangible cultural heritage”, as defined in paragraph 1 above, is manifested inter alia in the following domains:
  - (a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage;
  - (b) performing arts;

- (c) social practices, rituals and festive events;
- (d) knowledge and practices concerning nature and the universe;
- (e) traditional craftsmanship.

3. “Safeguarding” means measures aimed at ensuring the viability of the intangible cultural heritage, including the identification, documentation, research, preservation, protection, promotion, enhancement, transmission, particularly through formal and non-formal education, as well as the revitalization of the various aspects of such heritage.

4. “States Parties” means States which are bound by this Convention and among which this Convention is in force.

5. This Convention applies mutatis mutandis to the territories referred to in Article 33 which become Parties to this Convention in accordance with the conditions set out in that Article. To that extent the expression “States Parties” also refers to such territories.

Article 3 – Relationship to other international instruments

Nothing in this Convention may be interpreted as:

- (a) altering the status or diminishing the level of protection under the 1972 Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of World Heritage properties with which an item of the intangible cultural heritage is directly associated; or
- (b) affecting the rights and obligations of States Parties deriving from any international instrument relating to intellectual property rights or to the use of biological and ecological resources to which they are parties.

II. ORGANS OF THE CONVENTION

Article 4 – General Assembly of the States Parties

1. A General Assembly of the States Parties is hereby established, hereinafter referred

- to as “the General Assembly”. The General Assembly is the sovereign body of this Convention.
2. The General Assembly shall meet in ordinary session every two years. It may meet in extraordinary session if it so decides or at the request either of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage or of at least one-third of the States Parties.
  3. The General Assembly shall adopt its own Rules of Procedure.
  4. Every two years, the General Assembly shall renew half of the States Members of the Committee.
  5. It shall also elect as many States Members of the Committee as required to fill vacancies.
  6. A State Member of the Committee may not be elected for two consecutive terms.
  7. States Members of the Committee shall choose as their representatives persons who are qualified in the various fields of the intangible cultural heritage.

Article 5 – Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

1. An Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, hereinafter referred to as “the Committee”, is hereby established within UNESCO. It shall be composed of representatives of 18 States Parties, elected by the States Parties meeting in General Assembly, once this Convention enters into force in accordance with Article 34.
2. The number of States Members of the Committee shall be increased to 24 once the number of the States Parties to the Convention reaches 50.

Article 6 – Election and terms of office of States Members of the Committee

1. The election of States Members of the Committee shall obey the principles of equitable geographical representation and rotation.
2. States Members of the Committee shall be elected for a term of four years by States Parties to the Convention meeting in General Assembly.
3. However, the term of office of half of the States Members of the Committee elected at the first election is limited to two years. These States shall be chosen by lot at the first election.

Article 7 – Functions of the Committee

Without prejudice to other prerogatives granted to it by this Convention, the functions of the Committee shall be to:

- (a) promote the objectives of the Convention, and to encourage and monitor the implementation thereof;
- (b) provide guidance on best practices and make recommendations on measures for the safeguarding of the intangible cultural heritage;
- (c) prepare and submit to the General Assembly for approval a draft plan for the use of the resources of the Fund, in accordance with Article 25;
- (d) seek means of increasing its resources, and to take the necessary measures to this end, in accordance with Article 25;
- (e) prepare and submit to the General Assembly for approval operational directives for the implementation of this Convention;
- (f) examine, in accordance with Article 29, the reports submitted by States Parties, and to summarize them for the General Assembly;
- (g) examine requests submitted by States Parties, and to decide thereon, in accordance with objective selection criteria to be established by the Committee and approved by the General Assembly for:
  - (i) inscription on the lists and proposals mentioned under Articles 16, 17 and 18;
  - (ii) the granting of international assistance in accordance with Article 22.

Article 8 – Working methods of the Committee

1. The Committee shall be answerable to the General Assembly. It shall report to it on all its activities and decisions.
2. The Committee shall adopt its own Rules of Procedure by a two-thirds majority of its Members.
3. The Committee may establish, on a temporary basis, whatever ad hoc consultative bodies it deems necessary to carry out its task.
4. The Committee may invite to its meetings any public or private bodies, as well as private persons, with recognized competence in the various fields of the intangible cultural heritage, in order to consult them on specific matters.

Article 9 – Accreditation of advisory organizations

1. The Committee shall propose to the General Assembly the accreditation of non-governmental organizations with recognized competence in the field of the intangible cultural heritage to act in an advisory capacity to the Committee.
2. The Committee shall also propose to the General Assembly the criteria for and modalities of such accreditation.

Article 10 – The Secretariat

1. The Committee shall be assisted by the UNESCO Secretariat.
2. The Secretariat shall prepare the documentation of the General Assembly and of the Committee, as well as the draft agenda of their meetings, and shall ensure the implementation of their decisions.

III. SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AT THE NATIONAL LEVEL*Article 11 – Role of States Parties*

Each State Party shall:

- (a) take the necessary measures to ensure the

safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory;

- (b) among the safeguarding measures referred to in Article 2, paragraph 3, identify and define the various elements of the intangible cultural heritage present in its territory, with the participation of communities, groups and relevant non-governmental organizations.

Article 12 – Inventories

1. To ensure identification with a view to safeguarding, each State Party shall draw up, in a manner geared to its own situation, one or more inventories of the intangible cultural heritage present in its territory. These inventories shall be regularly updated.
2. When each State Party periodically submits its report to the Committee, in accordance with Article 29, it shall provide relevant information on such inventories.

Article 13 – Other measures for safeguarding

To ensure the safeguarding, development and promotion of the intangible cultural heritage present in its territory, each State Party shall endeavour to:

- (a) adopt a general policy aimed at promoting the function of the intangible cultural heritage in society, and at integrating the safeguarding of such heritage into planning programmes;
- (b) designate or establish one or more competent bodies for the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory;
- (c) foster scientific, technical and artistic studies, as well as research methodologies, with a view to effective safeguarding of the intangible cultural heritage, in particular the intangible cultural heritage in danger;
- (d) adopt appropriate legal, technical, administrative and financial measures aimed at:
  - (i) fostering the creation or strengthening of institutions for training in the management of the intangible cultural heritage and the transmission of such heritage through

- (ii) forums and spaces intended for the performance or expression thereof; ensuring access to the intangible cultural heritage while respecting customary practices governing access to specific aspects of such heritage;
- (iii) establishing documentation institutions for the intangible cultural heritage and facilitating access to them.

Article 14 – Education, awareness-raising and capacity-building

Each State Party shall endeavour, by all appropriate means, to:

- (a) ensure recognition of, respect for, and enhancement of the intangible cultural heritage in society, in particular through:
  - (i) educational, awareness-raising and information programmes, aimed at the general public, in particular young people;
  - (ii) specific educational and training programmes within the communities and groups concerned;
  - (iii) capacity-building activities for the safeguarding of the intangible cultural heritage, in particular management and scientific research; and
  - (iv) non-formal means of transmitting knowledge;
- (b) keep the public informed of the dangers threatening such heritage, and of the activities carried out in pursuance of this Convention;
- (c) promote education for the protection of natural spaces and places of memory whose existence is necessary for expressing the intangible cultural heritage.

Article 15 – Participation of communities, groups and individuals

Within the framework of its safeguarding activities of the intangible cultural heritage, each State Party shall endeavour to ensure the widest possible participation of communities, groups and, where appropriate, individuals that create, maintain and transmit such heritage, and to involve them actively in its management.

IV. SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AT THE INTERNATIONAL LEVEL

Article 16 – Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity

1. In order to ensure better visibility of the intangible cultural heritage and awareness of its significance, and to encourage dialogue which respects cultural diversity, the Committee, upon the proposal of the States Parties concerned, shall establish, keep up to date and publish a Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.
2. The Committee shall draw up and submit to the General Assembly for approval the criteria for the establishment, updating and publication of this Representative List.

Article 17 – List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding

1. With a view to taking appropriate safeguarding measures, the Committee shall establish, keep up to date and publish a List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding, and shall inscribe such heritage on the List at the request of the State Party concerned.
2. The Committee shall draw up and submit to the General Assembly for approval the criteria for the establishment, updating and publication of this List.
3. In cases of extreme urgency – the objective criteria of which shall be approved by the General Assembly upon the proposal of the Committee – the Committee may inscribe an item of the heritage concerned on the List mentioned in paragraph 1, in consultation with the State Party concerned.

Article 18 – Programmes, projects and activities for the safeguarding of the intangible cultural heritage

1. On the basis of proposals submitted by States Parties, and in accordance with criteria to be defined by the Committee and

approved by the General Assembly, the Committee shall periodically select and promote national, subregional and regional programmes, projects and activities for the safeguarding of the heritage which it considers best reflect the principles and objectives of this Convention, taking into account the special needs of developing countries.

2. To this end, it shall receive, examine and approve requests for international assistance from States Parties for the preparation of such proposals.
3. The Committee shall accompany the implementation of such projects, programmes and activities by disseminating best practices using means to be determined by it.

V. International cooperation and assistance

Article 19 – Cooperation

1. For the purposes of this Convention, international cooperation includes, inter alia, the exchange of information and experience, joint initiatives, and the establishment of a mechanism of assistance to States Parties in their efforts to safeguard the intangible cultural heritage.
2. Without prejudice to the provisions of their national legislation and customary law and practices, the States Parties recognize that the safeguarding of intangible cultural heritage is of general interest to humanity, and to that end undertake to cooperate at the bilateral, subregional, regional and international levels.

Article 20 – Purposes of international assistance

International assistance may be granted for the following purposes:

- (a) the safeguarding of the heritage inscribed on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding;
- (b) the preparation of inventories in the sense of Articles 11 and 12;
- (c) support for programmes, projects and

activities carried out at the national, subregional and regional levels aimed at the safeguarding of the intangible cultural heritage;

- (d) any other purpose the Committee may deem necessary.

Article 21 – Forms of international assistance

The assistance granted by the Committee to a State Party shall be governed by the operational directives foreseen in Article 7 and by the agreement referred to in Article 24, and may take the following forms:

- (a) studies concerning various aspects of safeguarding;
- (b) the provision of experts and practitioners;
- (c) the training of all necessary staff;
- (d) the elaboration of standard-setting and other measures;
- (e) the creation and operation of infrastructures;
- (f) the supply of equipment and know-how;
- (g) other forms of financial and technical assistance, including, where appropriate, the granting of low-interest loans and donations.

Article 22 – Conditions governing international assistance

1. The Committee shall establish the procedure for examining requests for international assistance, and shall specify what information shall be included in the requests, such as the measures envisaged and the interventions required, together with an assessment of their cost.
2. In emergencies, requests for assistance shall be examined by the Committee as a matter of priority.
3. In order to reach a decision, the Committee shall undertake such studies and consultations as it deems necessary.

Article 23 – Requests for international assistance

1. Each State Party may submit to the Committee a request for international assistance for the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory.

2. Such a request may also be jointly submitted by two or more States Parties.
3. The request shall include the information stipulated in Article 22, paragraph 1, together with the necessary documentation.

Article 24 – Role of beneficiary States Parties

1. In conformity with the provisions of this Convention, the international assistance granted shall be regulated by means of an agreement between the beneficiary State Party and the Committee.
  2. As a general rule, the beneficiary State Party shall, within the limits of its resources, share the cost of the safeguarding measures for which international assistance is provided.
  3. The beneficiary State Party shall submit to the Committee a report on the use made of the assistance provided for the safeguarding of the intangible cultural heritage.
- (iii) public or private bodies or individuals;
  - (d) any interest due on the resources of the Fund;
  - (e) funds raised through collections, and receipts from events organized for the benefit of the Fund;
  - (f) any other resources authorized by the Fund's regulations, to be drawn up by the Committee.
4. The use of resources by the Committee shall be decided on the basis of guidelines laid down by the General Assembly.
  5. The Committee may accept contributions and other forms of assistance for general and specific purposes relating to specific projects, provided that those projects have been approved by the Committee.
  6. No political, economic or other conditions which are incompatible with the objectives of this Convention may be attached to contributions made to the Fund.

VI. INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE FUND

Article 25 – Nature and resources of the Fund

1. A "Fund for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage", hereinafter referred to as "the Fund", is hereby established.
2. The Fund shall consist of funds-in-trust established in accordance with the Financial Regulations of UNESCO.
3. The resources of the Fund shall consist of:
  - (a) contributions made by States Parties;
  - (b) funds appropriated for this purpose by the General Conference of UNESCO;
  - (c) contributions, gifts or bequests which may be made by:
    - (i) other States;
    - (ii) organizations and programmes of the United Nations system, particularly the United Nations Development Programme, as well

Article 26 – Contributions of States Parties to the Fund

1. Without prejudice to any supplementary voluntary contribution, the States Parties to this Convention undertake to pay into the Fund, at least every two years, a contribution, the amount of which, in the form of a uniform percentage applicable to all States, shall be determined by the General Assembly. This decision of the General Assembly shall be taken by a majority of the States Parties present and voting which have not made the declaration referred to in paragraph 2 of this Article. In no case shall the contribution of the State Party exceed 1% of its contribution to the regular budget of UNESCO.
2. However, each State referred to in Article 32 or in Article 33 of this Convention may declare, at the time of the deposit of its instruments of ratification, acceptance,

approval or accession, that it shall not be bound by the provisions of paragraph 1 of this Article.

3. A State Party to this Convention which has made the declaration referred to in paragraph 2 of this Article shall endeavour to withdraw the said declaration by notifying the Director-General of UNESCO. However, the withdrawal of the declaration shall not take effect in regard to the contribution due by the State until the date on which the subsequent session of the General Assembly opens.
4. In order to enable the Committee to plan its operations effectively, the contributions of States Parties to this Convention which have made the declaration referred to in paragraph 2 of this Article shall be paid on a regular basis, at least every two years, and should be as close as possible to the contributions they would have owed if they had been bound by the provisions of paragraph 1 of this Article.
5. Any State Party to this Convention which is in arrears with the payment of its compulsory or voluntary contribution for the current year and the calendar year immediately preceding it shall not be eligible as a Member of the Committee; this provision shall not apply to the first election. The term of office of any such State which is already a Member of the Committee shall come to an end at the time of the elections provided for in Article 6 of this Convention.

Article 27 – Voluntary supplementary contributions to the Fund

States Parties wishing to provide voluntary contributions in addition to those foreseen under Article 26 shall inform the Committee, as soon as possible, so as to enable it to plan its operations accordingly.

Article 28 – International fund-raising campaigns

The States Parties shall, insofar as is possible, lend their support to international

fund-raising campaigns organized for the benefit of the Fund under the auspices of UNESCO.

VII. REPORTS

Article 29 – Reports by the States Parties

The States Parties shall submit to the Committee, observing the forms and periodicity to be defined by the Committee, reports on the legislative, regulatory and other measures taken for the implementation of this Convention.

Article 30 – Reports by the Committee

1. On the basis of its activities and the reports by States Parties referred to in Article 29, the Committee shall submit a report to the General Assembly at each of its sessions.
2. The report shall be brought to the attention of the General Conference of UNESCO.

VIII. TRANSITIONAL CLAUSE

Article 31 – Relationship to the Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity

1. The Committee shall incorporate in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity the items proclaimed “Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity” before the entry into force of this Convention.
2. The incorporation of these items in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity shall in no way prejudice the criteria for future inscriptions decided upon in accordance with Article 16, paragraph 2.
3. No further Proclamation will be made after the entry into force of this Convention.

IX. FINAL CLAUSES

Article 32 – Ratification, acceptance or approval

1. This Convention shall be subject to rati-

fication, acceptance or approval by States Members of UNESCO in accordance with their respective constitutional procedures.

2. The instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Director-General of UNESCO.

Article 33 – Accession

1. This Convention shall be open to accession by all States not Members of UNESCO that are invited by the General Conference of UNESCO to accede to it.
2. This Convention shall also be open to accession by territories which enjoy full internal self-government recognized as such by the United Nations, but have not attained full independence in accordance with General Assembly resolution 1514 (XV), and which have competence over the matters governed by this Convention, including the competence to enter into treaties in respect of such matters.
3. The instrument of accession shall be deposited with the Director-General of UNESCO.

Article 34 – Entry into force

This Convention shall enter into force three months after the date of the deposit of the thirtieth instrument of ratification, acceptance, approval or accession, but only with respect to those States that have deposited their respective instruments of ratification, acceptance, approval, or accession on or before that date. It shall enter into force with respect to any other State Party three months after the deposit of its instrument of ratification, acceptance, approval or accession.

Article 35 – Federal or non-unitary constitutional systems

The following provisions shall apply to States Parties which have a federal or non-unitary constitutional system:

- (a) with regard to the provisions of this Convention, the implementation of which comes under the legal jurisdiction of the

- (b) federal or central legislative power, the obligations of the federal or central government shall be the same as for those States Parties which are not federal States; with regard to the provisions of this Convention, the implementation of which comes under the jurisdiction of individual constituent States, countries, provinces or cantons which are not obliged by the constitutional system of the federation to take legislative measures, the federal government shall inform the competent authorities of such States, countries, provinces or cantons of the said provisions, with its recommendation for their adoption.

Article 36 – Denunciation

1. Each State Party may denounce this Convention.
2. The denunciation shall be notified by an instrument in writing, deposited with the Director-General of UNESCO.
3. The denunciation shall take effect twelve months after the receipt of the instrument of denunciation. It shall in no way affect the financial obligations of the denouncing State Party until the date on which the withdrawal takes effect.

Article 37 – Depositary functions

The Director-General of UNESCO, as the Depositary of this Convention, shall inform the States Members of the Organization, the States not Members of the Organization referred to in Article 33, as well as the United Nations, of the deposit of all the instruments of ratification, acceptance, approval or accession provided for in Articles 32 and 33, and of the denunciations provided for in Article 36.

Article 38 – Amendments

1. A State Party may, by written communication addressed to the Director-General, propose amendments to this Convention. The Director-General shall circulate such communication to all States Parties. If, within six months from the date of the

circulation of the communication, not less than one half of the States Parties reply favourably to the request, the Director-General shall present such proposal to the next session of the General Assembly for discussion and possible adoption.

Article 39 – Authoritative texts

This Convention has been drawn up in Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish, the six texts being equally authoritative.

Article 40 – Registration

In conformity with Article 102 of the Charter of the United Nations, this Convention shall be registered with the Secretariat of the United Nations at the request of the Director-General of UNESCO.

2. Amendments shall be adopted by a two-thirds majority of States Parties present and voting.
3. Once adopted, amendments to this Convention shall be submitted for ratification, acceptance, approval or accession to the States Parties.
4. Amendments shall enter into force, but solely with respect to the States Parties that have ratified, accepted, approved or acceded to them, three months after the deposit of the instruments referred to in paragraph 3 of this Article by two-thirds of the States Parties. Thereafter, for each State Party that ratifies, accepts, approves or accedes to an amendment, the said amendment shall enter into force three months after the date of deposit by that State Party of its instrument of ratification, acceptance, approval or accession.
5. The procedure set out in paragraphs 3 and 4 shall not apply to amendments to Article 5 concerning the number of States Members of the Committee. These amendments shall enter into force at the time they are adopted.
6. A State which becomes a Party to this Convention after the entry into force of amendments in conformity with paragraph 4 of this Article shall, failing an expression of different intention, be considered:
  - (a) as a Party to this Convention as so amended; and
  - (b) as a Party to the unamended Convention in relation to any State Party not bound by the amendments.

KULTURMINISTERIETS FORSKNINGSUDVALG INVITERER TIL KONFERENCE OM

BEGREBET IMMATERIEL KULTURARV

Torsdag d. 8. december 2005 kl. 13-17 i Karen Blixen Salen, Det Kongelige Bibliotek, Søren Kierkegaards Plads 1, 1016 København K

Med udgangspunkt i UNESCO-konventionen om den immaterielle kulturarv ønsker Kulturministeriets Forskningsudvalg at diskutere selve begrebet 'immateriel kulturarv' forud for en eventuel implementering af konventionen i Danmark. For at forankre diskussionen tages der overordnet udgangspunkt i tre almene dimensioner af det immaterielle kulturelle liv: Den performative, sproglige og kundskabsmæssige dimension.

PROGRAM

13.00 Velkomst v. **Kirsten Hastrup** (formand for Kulturministeriets Forskningsudvalg)

13.10 **Malene Hauxner** (Professor, dr.agro. Center for Skov, Landskab og Planlægning, Afdeling for Parker og Urbane Landskaber, KVL.)

"Dyrkningskunstens sprog som kulturarv"

13.40 **Sally Anderson** (Forskningsadjunkt, ph.d., Institut for Antropologi, KU)

*"At ville noget, at gøre noget, at gå til noget - sammen!
- en vellejet performativ genre"*

14.10 **Jørn Lund** (Professor, Direktør, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab)

"Sprog som bærer af materialhistorie og immateriel kulturarv"

14.40 Kaffepause

15.00 **Birger Hjørland** (Forskningsprofessor, fil.dr., Institut for Informationsstudier, Danmarks Biblioteksskole)

"Faglitteratur som kulturarv: Materielle og immaterielle aspekter"

15.30 **Else Marie Kofod** (Seniorforsker, cand.mag., Dansk Folkemindesamling)

"Folkets fortællinger som kilde til kundskab"

16.00 **Karen Lisa Salamon** (Lektor, Danmarks Designskole)

"Vores historier er bedre end dine!" Om kulturel dannelse i begivenhedssamfundet

16.30 **Generel diskussion**

17.00 Afslutning

MEDLEMMER AF KULTURMINISTERIETS FORSKNINGSUDVALG

FORMAND:

Professor, dr.phil., dr.scient.soc. Kirsten Hastrup, Institut for Antropologi, Københavns Universitet, formand

Professor, institutleder Gert Bech-Nielsen, Arkitektskolen i Aarhus

Afdelingsleder, mag.art. Ingrid Fischer Jonge, Det Kongelige Bibliotek

Lektor, cand.mag, ph.d. Ida Engholm, Center for Designforskning, Kunstakademiets Arkitektskole

Docent Kristian Steenstrup, Det Jyske Musikkonservatorium

Seniorforsker, dr.phil. Jørgen Fink, Erhvervsarkivet, Statens Arkiver

Centerleder, cand.mag. Bjarne Grønnow, Nationalmuseet

Afdelingsbestyrer, lic.scient. Jane Richter, Kunstakademiets Konservatorskole

Professor, dr.phil. Kirsten Drotner, Institut for Litteratur, Kultur og Medier, Syddansk Universitet

Institutleder, lic.merc. Carl Gustav Johannsen, Danmarks Biblioteksskole